



T.C
Avrasya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı
Halkla İlişkiler Bilim Dalı

MODERNİZMDEN POSTMODERNİZME
TOPLUMSAL DEĞİŞME

Özlem KAZANCIOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Ocak 2019
TRABZON

**MODERNİZMDEN POSTMODERNİZME
TOPLUMSAL DEĞİŞME**

Özlem KAZANCIOĞLU

**Avrasya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı
Halkla İlişkiler Bilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ULUÇAKAR

Ocak 2019

TRABZON

TEZ ONAY SAYFASI

İşletme Anabilim Dalı, Halkla İlişkiler Bilim Dalı yüksek Lisans programı öğrencisi Özlem Kazancıoğlu tarafından Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ULUÇAKAR yönetiminde hazırlanan "Modernizmden Postmodernizme Toplumsal Değişime" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 03.01.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.


Jüri Başkanı

Dr. Öğr. Ü. Levent KALYON

M. Çakar

Jüri – Danışman

Mustafa ULUÇAKAR
Dr. Öğr. Üyesi

Jüri


Dr. Öğr. Üyesi
Erol KALKA

Tez savunması ile ilgili yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.



ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

Prof. Dr. Mahmut GÖÇER

ETİK BEYAN SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunduğunu beyan ederim.03.01.2019

Özlem KAZANCIOĞLU



ÖZET

MODERNİZMDEN POSTMODERNİZME TOPLUMSAL DEĞİŞME

Kazancıoğlu, Özlem. “Modernizmden Postmodernizme Toplumsal Değişme”, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2019.

Bu çalışmada bazı önemli klasik ve çağdaş sosyologların kuramlarından istifadeyle, modernizmden postmodernizme uzanan yolda ortaya çıkan değişimin genel çizgisi incelenmekte ve tartışılmaktadır. Çalışmanın temel amacı, toplumsal değişim kuramlarından evrimci modelin günümüze dek geçirdiği değişimi ve günümüzdeki geçerliliğini incelemektir. Bu çalışmada toplumsal değişim konusunun seçilmesinin nedenleri, toplumsal hareketlerin, siyasal olayların, işsizliğin, geçmişte yaşanan devrimlerin hemen her gün sosyal yaşamda ve haberlerde duyduğumuz ve kayıtsız kalamadığımız konular olmasıdır. Araştırmanın temel problem sahası evrimci modelin günümüzdeki geçerliliği meselesi olarak belirlenmiş ve araştırma bu ana sorun üzerinde şekillenmiştir. Bu bağlamda, 19’uncu yüzyılda ortaya konulan klasik sosyal değişim kuramları içerisinde yer alan evrimci modelin savunduğu görüşlerin 21’inci yüzyılda geçerliliğini ne ölçüde koruduğu sorgulanmıştır. Evrimci modelin öngörülleri ve bu öngörüllere uygun biçimde ortaya konmuş olan yapı ve sistemlerin günümüzde geçerliliğini koruyup koruyamadığının tetkikine yönelik olarak klasik, modern ve postmodern söylemlerin toplumsal yaşam üzerindeki etkileri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Nitel veri toplama tekniğinin kullanıldığı bu betimleyici araştırmada çalışma verileri, başta konuyla doğrudan ilgili tez çalışmaları olmak üzere ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Literatür taraması yoluyla elde edilen bulgular karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiş ve mantıksal çıkarımlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Geleneksel yaşamdan modern yaşama geçiş sürecinin farklı bir bakış açısı ile ve evrimci modelle ilişkilendirilerek analiz edildiği bu çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Geleneksel yaşamı ve modern yaşamı kıyasladığımızda bariz bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Modernizmin akli, bilimi temel aldığı ve geçmişin hurafelerinden insanları soyutlayarak insan yaşamını kolaylaştırdığı (güzelleştirdiği) var sayılmaktadır. Ancak hiçbir sistem ve bu sistemi oluşturan esaslar tam bir mükemmeliyete sahip değildir.

Modern yaşamda da birçok aksayan yön bulunmaktadır. Örneğin ekonomik eşitlik yoktur. Modern hayat suçların, adaletsizliğin ve birçok başka olumsuz şeyin önüne geçememiştir. Farklı bir deyişle bekleneni tamamiyle verememiş ve tamamiyle bir huzur sağlayamamıştır. Aksine, modern hayat hızlı tüketimi beraberinde getirdiğinden insanları giderek tüketmeye ve mutsuzluğa itmiştir. Devamlı tüketim insanlarda daha çok alma ve tatmin olmama duygularını geliştirmiştir.

Her sistemin temelinde insan vardır ve insan değişkendir. İnsanın olduğu her yerde eşitsizlikler, mücadele ve güç savaşları olacaktır. Bir gün modern hayatın yerini de başka bir düzenin alması mümkündür. Değişen her gün farklılıkları da beraberinde getirir. Dolayısıyla 19'uncu yüzyılda oluşturulan bir kuramında günümüzü tam anlamıyla aydınlatması beklenemez. Keza ilerlemeyi tek bir doğrusal çizgide düşünmek mümkün değildir. Ziya Gökalp'in Emile Durkheim'dan esinlenerek savunduğu "Evrimci Model" Amerikalı sosyologlarca, en başta, sosyoloji açısından soyut anlamlar taşıdığı savıyla eleştirilmekte ve eksik bulunmaktadır. Ancak hiç kuşku yoktur ki bir toplumun kültürünü doğru şekilde değerlendirmek istiyorsak, toplumları ve kültürleri değişen günün şartlarına uygun olarak değerlendirmek doğru olacaktır.

Tez çalışması ana hatlarıyla beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde toplum kavramından, sosyoloji ve toplum kavramlarının ayırımından, sosyolojiye katkıda bulunan önemli isimlerden ve toplumsal değişme tiplerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde toplumsal değişimin sebeplerine değinilmiş ve toplumsal değişmeye neden olan faktörler üzerinde durulmuştur. Ayrıca, klasik değişme kuramlarından ve çağdaş değişme kuramlarından söz edilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde modernizm ve toplumsal değişme arasındaki ilişki inceleneceğinden dolayı önce modernizm ve modernizmin doğuşu anlatılmıştır. Bu bölümde ayrıca, modernizme katkı sağlayan kuramcılarının fikirlerine yer verilmiş, modernizmin ilkeleri ile modernizm çerçevesinde toplumsal hareketler, Batı ile ilişkiler, küreselleşme ve tüketim ilişkileri, birey ve kimlik kavramları tartışılmıştır. Dördüncü bölümde modernizm ve postmodernizm karşılaştırması yapılarak günümüzdeki yaşam tarzlarıyla postmodernizm arasındaki ortak ve farklı noktalar belirlenmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise evrimci modelin kapitalizmle ilişkisinden yola çıkarak günümüzdeki yeri ve önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Değişim, Küreselleşme, Kimlik, Modernizm, Postmodernizm.

ABSTRACT

SOCIAL CHANGE FROM MODERNISM TO POSTMODERNISM

Kazancıoğlu, Özlem. “Social Change from Modernism to Postmodernism” Master Thesis, Trabzon, 2019.

In this study, the general line of changes from modernism to postmodernism is examined and discussed, with the help of the theories of some important classical and contemporary sociologists. The main purpose of the study is to examine the overall process of the evolutionary conception of social change (evolutionary model) to date and its validity today. The reason why social change is chosen as the subject of this study is that the social movements, the political events, the unemployment, the past revolutions are the issues that we face in social life and media outlets in almost every day and couldn't remain unresponsive. The basic problem field of the study is determined as ‘today's validity of evolutionary model’ and the study is shaped on this main issue. In this regard, it is questioned to what extent the ideas defended by the evolutionary model that is listed among classical type social change theories established in the 19th century could protect their validity in the 21st century. In order to determine whether or not evolutionary model's visions, structures and systems produced in accordance with these visions protect their validity today the effects of classical, modern and postmodern discourses on social life have been analyzed comparatively. In this descriptive study for which qualitative data collection technique is employed, the study data is obtained from secondary sources, particularly from the thesis dissertations directly associated with the research subject. The findings obtained through the literature review were analyzed in a comparative manner and logical conclusions were obtained.

It is considered that is study, in which the transition from traditional life to modern life is analyzed with a different point of view and by being associated to evolutionary model is supposed to make a contribution to the related literature.

When the comparing traditional life and modern life, we see some obvious differences. It is assumed that modernism is based on wisdom and science and would make the life easier by isolating people from superstitions. However, neither any systems and nor any rudiments forming these systems are perfect. Modern life has lots of faulty points, too. For example, economic equality does not exist. Modern life hasn't been able to prevent crimes, injustice and many other unfavorable events. In other words, it has fallen

short of the expectations and not been able to build up peace fully. On the contrary, since modern life is associated with more consumption, it forced people to consume more but feel sad. In other saying, continuous consumption has led to possession more and dissatisfaction.

Every system is based on human and, individuals are erratic. Disparities, struggles and wars will take place in everywhere human beings exist. It is possible someday to see that modern life is replaced by another system. A new day bring along differences. Therefore, a theory that was established in the 19th century shouldn't be expected to enlighten today's world entirely. Likewise, it is impossible to consider progression as a single linear line. "Evolutionary Model" defended by Ziya Gökalp who is inspired by Emile Durkheim is criticized by American sociologists primarily because of the argument that it has abstract meaning in terms of sociology and they found it insufficient. But, there is no doubt that if we want to evaluate a society's culture properly, we are compelled to evaluate societies and cultures in accordance with the changing conditions.

The study consists of five sections. The first section focuses on concept of society, distinction of concepts of sociology and society, notable people and types of social change are mentioned. In the second section, reasons of social change are mentioned and factors leading to social change are put emphasis on. Moreover, classic and modern change theories are discussed in the section. In the third section, modernism and birth of modernism are firstly presented with the purpose of analyzing the relation between modernism and social change. This section also includes ideas by theoreticians who have made contribution to modernism. Modernism principles, social movements as part of modernism, relations with western countries, relation between globalization and consumption, concepts of individual and identity are also discussed in this section. In the fourth section, it is aimed to determine common and different points between today's life styles and the postmodern condition by comparing modernism to postmodernism. The fifth section includes today's state and importance of evolutionary model starting from its relation with capitalism.

Keywords: Society, Change, Globalization, Identity, Modernism, Postmodernism.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisansım süresince yönlendirmeleriyle, fikir ve katkılarıyla bana yardımcı olan başta Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ULUÇAKAR'a, düşünceleriyle yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Levent KALYON'a, Dr. Öğr. Üyesi Erol KALKAN'a, beni her zaman dinleyen ve vakit ayıran araştırma görevlisi Ekin SEVİNÇ ALİOĞLU'na, öğretim görevlisi Burcu SAVAŞ ÇELİK'e, bu süre içerisinde ihtiyacım olduğunda yardımcı olan Özlem ERDOĞAN TONYA'ya, Kezban İMRE'ye ve her zaman yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.



İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TOPLUMSAL DEĞİŞME

1.1. Toplum Nedir?	5
1.1.1. Toplum ve Sosyoloji Ayırımı	6
1.1.2. Toplumsal Yapı.....	8
1.1.3. Sosyolojinin Öncüleri	9
1.1.3.1. Saint Simon, Proudhon ve Comte	9
1.1.4. Proudhon	11
1.2. Toplumsal Değişme Tipleri	11
1.2.1. Serbest Sosyal Değişimler	11
1.2.2. Planlı ve Plansız Değişme.....	12
1.2.3. Mecburi Sosyal Değişimler.....	12
1.2.4. Toplumsal Değişme ve Kültür	12
1.2.5. Değişmenin Koşulları	13
1.3. Toplumsal Değişme Ve Sebepleri	14
1.4. Toplumsal Değişmeyi Etkileyen Faktörler	19
1.4.1. Coğrafi-Fiziki Etmenler	20
1.4.2. Demografik Etmenler.....	20
1.4.3. Din.....	21
1.4.4. Düşünceler	21
1.4.5. Keşifler ve İcatlar.....	23
1.4.6. Teknoloji	23
1.4.7. Ekonomik Etmen	24
1.4.8. Çatışma	24
1.5. Çağdaş Sosyoloji ve Klasik Sosyoloji Ayırımı.....	25
1.6. Toplumsal Değişme ve Eğitim	25

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DEĞİŞME KURAMLARI

2.1. Klasik Değişme Kuramları	28
2.1.1. Organizmacı Modeller	28
2.1.2. İbn Haldun ve Asabiyet (1332-1406)	29
2.1.3. Evrimci Model	30
2.1.4. Herbert Spencer	33
2.1.5. Karl Max	34
2.1.6. Durkheim	34
2.1.7. Max Weber.....	34
2.1.8. İdeal Tip	35
2.2. Çağdaş Değişme Teorileri	35
2.2.1 Yapısal- Fonksiyonel Model	36
2.2.2. Çatışma Kuramı	36
2.2.3. Dahrendorf	36
2.3. Sosyal Değişme Ve Türkiye	37
2.3.1. Ziya Gökalp	38
2.3.2. Abdullah Cevdet ve Ziya Gökalp.....	39
2.3.3. Ziya Gökalp ve Evrimci Toplum Modeli.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERNİZM VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

3.1. Modernizm Kavramı, Doğuşu Ve Süreci	41
3.1.1. İstikrara ve Değişime Yol Açan Koşullar	45
3.1.2. Modernizmden Kopuş Nedeni ve Modernliğin Eleştirisi	46
3.1.3. Modernleşme ve Küreselleşme İlişkisi	45
3.1.4. İlkel Toplum-Modern Toplum İnsanı	48
3.1.5. Modern Yaşam ve İlkel Kültür İlişkisi	49
3.1.6. Modernite ve Kimlik.....	50
3.2. Toplumsal Hareket.....	51
3.2.1. Modernliğin Toplumsal Hareketler ve Batı ile İlişkisi	52
3.2.2. Habermas'ın Modernite ile İlgili Görüşleri	55
3.2.3. Bauman ve Modernite Anlayışı	56

3.2.4. Weber’i ve Modern Sosyolojiyi Yeniden Yorumlamak	58
3.3. Kültür Endüstrisi ve 2.Büyük Patlama	58
3.4. Bilimsel Devrim	59
3.5. Kültürel Devrim.....	59
3.6. Endüstriyel Devrim.....	60

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

POSTMODERN ZM VE TOPLUMSAL DEĞ  ME

4.1. Postmodernizm Kavramı, Doğuşu Ve Süreci	61
4.1.1. Sosyolojide Postmodernizm.....	64
4.1.2. Postmodernizme Yöneltilen Eleştiriler	65
4.1.3. Postmodernizmin Düşünce ve Sanatla İlişkisi	65
4.1.4. Postmodernizm ve Kültür	67
4.1.5. Postmodernizm, Modernizm ve Birey	67
4.1.6. Enformasyon Toplumu ve Post Fordizm	68
4.2. Eleştirel Teori Ve Postmodern Teori	68
4.2.1. Eleştirel Kuram: Frankfurt Okulu	68
4.2.2. 1970’ler Sonrası Sosyolojisinde İlgili Alanları ve �alı�ma Konuları: Yapısalcılık- Postyapısalcılık	69
4.2.3. Toplumsal Değişim, Düzensizlik, Yapısal Bozulma	70
4.3. Jean Francois Lyotard.....	71
4.4. Bourdieu Ve Sosyoloji.....	71
4.5. Postmodern Dönemde Biyopolitika Ve Denetim Toplumu:	
Foucault	73
4.6. Baudrillard Ve �ağda� Sanata Karşı Tartışmanın Açılması.....	75
4.7. Nietzsche.....	76
4.7.1. Modernizm, Postmodernizm, Kapitalizm	77
4.7.2. Modernizm, Postmodernizm ve Tüketim �er�evesi.....	78

BEŞİNCİ BÖLÜM

MODERNİTENİN SOSYAL EVRİM MODELİYLE İLİŞKİSİ

5.1. Geleneksel Yaşamdan Modern Yaşama Sosyal Evrim Modelinin Eleştirisi.....	80
5.2. Sosyal Evrimci Model ve Kapitalizm İlişkisinde Bir Eleştiri: Risk Toplumu	83
5.3. Kapitalizmin Bilinmeyen Tarafları	84
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	87
KAYNAKLAR	94
ÖZGEÇMİŞ	99



GİRİŞ

Toplumsal hayat, insani ilişkiler ve var olan düzendeki değişim sebepleri merak edilen ve araştırmaya değer konulardır. Zira hepimiz sosyal hayat içerisinde yaşamakta ve insanlarla ister istemez iletişim kurmak zorundayız.

Toplum içerisinde yaşamını sürdüren insanların, yaşadıkları olumsuzluklar karşısında gücünün yetemediği ve müdahale edemediği birçok konu mevcuttur. Örneğin ekonomik gidişatı değiştirebilmek ya da iktidarın kararlarına müdahale etmek toplumdaki her insanın gücünün yetebileceği bir durum değildir. Liberal demokratik sistemlerde insanlar kendilerine tanınan oy hakkı ile seçim yapar ve memnun olmadıkları siyasal düzeni ancak bu şekilde değiştirebilirler. İşte hayatın her alanında durum bu şekildedir. Değişim hayatın bir parçasıdır. Gerek memnun olmadığımız düzeni, gerekse işimizi ya da hayatımızı değiştirmek, karşımıza çıkabilecek fırsatları doğru değerlendirmekle mümkün olabilir. Fakat değişimin nedenlerini iyi bilmek, yaşadığımız kültürü ve çevreyi iyi tanıyabilmek bizlere düşen görevler arasındadır. Ayrıca mevcut düzeni ne kadar iyi anlarsak yaşadığımız çevreye de o kadar katkımız olur. Elbette ki sosyal değişimi bir sosyolog düzeyinde analiz edemeyebiliriz. Ancak onların fikirlerinden yola çıkarak gerek kendimize gerekse literatüre birtakım bilgiler katabiliriz. Sosyal bilimlerdeki tüm araştırmaların önemi de zaten bu noktada başlamaktadır.

Sosyal hayat oldukça karmaşık ve çözülmesi zor bir konudur. Zira insan ve insan davranışları oldukça değişkendir. İnsan eğer araştırmaya meraklı ve sürekli öğrenerek kendini geliştiren, kısaca yerinde saymayan bir karakter yapısına sahipse düşüncelerinin ve davranışlarının da değişmesi normal kabul edilmelidir. Ayrıca sosyal bilimlerde hiçbir zaman sayısal bilimlerde olduğu gibi kesin sonuçlara varılması beklenmemelidir.

İçerisinde yaşadığımız toplum, toplumsal hayat, insan ilişkileri ve hayatta kalma mücadelesi, insanlığın varoluşundan günümüze kadar merak konusu olmayı sürdürmüştür. İnsanların yaşamında değişmeyen durum, geçmişte de günümüzde de yaşamlarını bir şekilde sürdürebilme mücadelesidir. Değişen ise toplumun o günkü şartlarının gerektirdiği duruma uyum sağlayabilmektir. İlkçağlarda doğayla mücadele çabası, avcılık toplayıcılık ve vahşi hayat söz konusudur. Bu dönemde henüz yerleşik yaşama geçilmemiştir. Yıllar geçtikte yerleşik düzen, şehir hayatı ve özellikle de paranın bulunması insanların hayatını değiştirmiştir. Paranın bulunmasıyla ekonomik ilişkilerin modeli de önemli ölçüde değişime uğramıştır. Bu değişimin belki de en önemli sayılabilecek yönü ise yöneten-yönetilen ayırımının gerekli olduğunun farkına varılmasıdır. Toplumsal hayatın her

döneminde toplumu yönetebilecek, kural koyabilecek bir üst gücün varlığına ihtiyaç vardır. Zira kurallar olmadığı takdirde insan ilişkileri ve toplumsal ilişkiler istenmeyen şekilde bozulacak, herkes kendi çıkarına göre hareket ederek, kendi adaletini sağlamak isteyecektir. Liberal kuramcılar bunun nedenini insanın doğasında var olan bencillik duygusu ile açıklamaktadır.

Toplumsal düzen içerisinde gün geçtikçe değişime uğrayan ekonomi ve siyaset anlayışı, insan ilişkileri, uluslararası ilişkiler gibi günlük hayatın içerisinde var olan birçok önemli konu sosyoloji biliminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsan tüm bu konuların içerisinde yer alan baş aktördür. Hem klasik hem çağdaş olarak adlandırılan birçok sosyolog toplumsal sorunların çözümüne kafa yormuş ve bu kapsamda birçok sosyoloji kuramı ortaya çıkmıştır. Bu kuramlar hem geçmişini anlamak hem de gelecek için fikir sahibi olabilmek adına oldukça değerlidir.

Çalışmanın başlangıcında ilk çağlardaki toplum hayatı ve sosyoloji ilişkisinden, sosyoloji kuramlarından ve kuramcılarının, sosyal değişmeye sebep olan olaylardan bahsedilmiştir. Sonraki aşamalarda modern hayat, modern hayata geçiş süreci, sosyal hareketlilik ve özellikle 1960 ve 1970’li yıllarda gelişen olaylar üzerinde durulmuştur. Konuyla bağlantılı olan Endüstriyel Devrim, Kültürel Devrim, Frankfurt Okulu ve modernizmden postmodernizme geçiş süreci, geçiş sürecinde kapitalizm ve tüketimin yeri çağdaş kuramcılarının görüşleriyle birlikte ele alınmıştır.

Daha sonra modern hayat ve postmodern hayat arasındaki farklar, modernizmin ve postmodernizmin birbirlerine olan bakış açıları ve kuramcılarının bu konudaki düşüncelerine yer verilmiştir. Tüm bu konulara çalışma içerisinde yer verilmesinin sebebi her daim ilerleme fikrini savunan evrimci modelin gerçekten savunduğu fikirlerle amacına ulaşmış ve ulaşmadığını, hangi konularda hangi düşünürler tarafından eleştirildiğini doğru saptayabilmektir. Araştırmanın odak noktası sosyal değişim kuramlarından olan evrimci modeldir. Bu anlamda evrimci modelin temel iddialarından söz etmek gerekmektedir. Evrim tüm toplumlarda ortak olarak yaşanan, evrensel ve doğal bir süreçtir. Aşamalı ve sürekli olarak değişen evrim, asla devrim gibi ani değişikliklerle gerçekleşmez. Gelişmiş ve gelişmemiş olarak toplumları ayırarak karşılaştıran evrimci model gelişmişliği, gelişmemişlikle kıyaslayarak tanımlar. Buna göre Batı gelişmiş, en yüksek seviyedeki toplumdur, diğer gelişmemiş ve gelişmekte olan toplumlar Batıyı örnek almalıdır.

Evrime modelinin kurucu paradigması pozitivistizmdir. Pozitivistizmin kurucu babası ve en ünlü temsilcisi Auguste Comte’dur. (1798-1857). Pozitivistizm 19’uncu ve 20’nci yüzyılın en etkili felsefi sistemlerinden birisi olmuştur. 19’uncu yüzyılda evrim

kuramından etkilenen Anne Robert Jacques Turgot, De Condorcet, St Simon ve Emile Durkheim gibi düşünürler “ilerleme” fikrini değişimin merkezine koymuşlardır. Temel iddiaları insanlığın evrim şemasına göre ilerlemesi kaçınılmazdır şeklinde olmuştur (Solmaz, 2011: 36). Değişme kavramına bu kadar önem verilmesinin sebebi geçmişteki tarihi ve günümüzdeki bütün toplumları kapsayan tek bir değişim kuramının olacağına ait düşüncenin sosyologlar tarafından benimsenmesindendir. Dört evre kuramı Turgot Smith tarafından 1750’lerde geliştirilmiştir. Bu kuram zaman içerisinde diğer sosyal bilimsel çözümlemelerde de kendine yer bulmuştur. Dört evre kuramının içerisinde şöyle bir ayırım vardır. Tarih dört evreye bölünmüştür. Bu evreler avcılık, toplayıcılık, tarım ve ticaret şeklinde ilerleme kaydederek gelişme gösterir. Marks, Durkheim ve Weber de bu görüşten beslenmişlerdir. Burada sosyologların bir amacı ilk tarihsel evrelerin nasıl atlatıldığı ve geline son evreyi geçmişle kıyaslamaktır (Solmaz, 2011: 37).

Evrimci modelin bir bakıma kapitalist sistemin kurucu dinamiğini teşkil ettiğini düşünürsek, evrimci modeli eleştirebilmek için, evrimci model ile doğrudan ilişkili modernizm kavramıyla ilişkili kavram, kuram ve süreçlere de göz atmak gerekmektedir. Geline aşamada evrimci modelin öngörülleri hala geçerli midir? Örneğin evrimci modelin Batının hâlihazırda ulaşılan en ileri seviyede bulunduğu savı ne ölçüde gerçeği yansıtmaktadır? Bu bağlamda çalışmada, bir anlam ve betimleme bütünlüğü sağlamak üzere, evrimci kuramın yanı sıra organizmacı modellere ve çatışma kuramına da yer verilmiştir. Modernizm ve postmodernizm süreçleri birbirleriyle bağlantılı ve birbirini takip eden süreçlerdir. Geline aşamada halen geçerliliğini sürdüren sistem kapitalist sistemdir. Toplumsal değişimle ilgili çözümlemeleri kavramaya, analiz edebilmeye ve geleceğe dair tahminler yürütebilmemize en fazla imkân veren kuramlar ise sosyoloji kuramlarıdır. Diğer bir deyişle bu kavram, sistem ve kuramlar ve süreçleri birbirinden ayrı düşünmek doğru olmaz. Bu nedenle bir anlam bütünlüğü oluşturabilmek maksadıyla bütün bunlar çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Geleneksel ve modern hayata ait ilerlemeyle ilgili kavramsal ayırımlardan biri cemaat ve cemiyet ayırımıdır. Bu kavramsal ayırım Ferdinand Tönnies’in, 1887 yılında yayınladığı “*Cemaat ve Cemiyet*” adlı eserde yer almıştır. Tönnies’e göre cemaat ilişkisinde toplumsal ilişkiler duygusal bir boyuttadır. İlişkiler belli temellere dayalı amaçlar gütmeyen, doğal ve kendiliğinden yürür. Oysaki cemiyette ilişkiler akıl odaklı, belirli gerçeklere dayalı ve nesneldir. Gelenekler toplumsal ilişkilerde önemsizdir, önemli olan gelecektir. Cemaat hayatındaki gibi kişilerin doğduğu sınıftan kopmaması gibi bir durum yoktur (Solmaz, 2011: 49).

Şüphesiz ki Batı toplumlarının toplumsal değişim tecrübelerinin Batılı olmayan toplumları ilgilendiren yansımaları olmuştur. Ancak bu değerlendirmelerin eurosentrizme ve etnosentrizme yaslandığı bir realitedir. Çünkü modern olarak nitelendirdiğimiz kavram bugüne aittir, yarın başka bir şey olacaktır. Aslında modernite bir bakıma, Batının şekillendirerek önümüze sunduğu bir değişim hikâyesidir. Toplumsal değişim modernite ile ilişkilendirilerek somutlaştırılmıştır. Solmaz’ a göre, “Tarihi olarak betimlenen dün belli bir kategoriye oturtuktan sonra, Batılı tarzda ve total anlamda insanlığın bugünkü yaşamını şekillendiren evrimci egemen anlayış, insanlığı belirli bir yöne sevk eden, birbiriyle iç içe geçmiş yapısal, kültürel, psişik ve fiziksel değişim karmaşasını sergilemektedir” (Solmaz, 2011: 39).

Toplumsal değişmeyi Batı merkezli yorumlayan klasik düşünürler bu durumu aynı zamanda tek yönlü doğrusal ve geri çevrilemez olarak nitelendirmişlerdir. Bu yoruma göre modernleşme ve değişim dünyanın neresinde olunursa olunsun aynı yönde ilerleyen bir süreçtir. Bu görüş ilerleyen süreçte tecrübelerin ve bilimsel verilerin ışığında ciddi eleştirilere maruz kalmıştır (Solmaz, 2011: 42).

Geleneksel ve modern hayatı kıyasladığımızda modern hayatta tüketimin arttığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Tüketimin artışı ise her daim ekonomik bakımdan güçlü ülkelerin kazançlarını arttırır. İşte kapitalizmin vahşi yüzü de budur. Aslında değişen sadece dış koşullardır ve yeniliklerdir. Fakat geçmişle günümüz kıyaslandığında düşünce tarzı aynıdır, sadece insanın doğaya hükmetmeye çalışarak hayatta kalma mücadelesinin boyutları değişime uğramaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞME

1.1. TOPLUM NEDİR?

“Toplum sosyal gereksinmelerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birlikteliktir.” Eğer böyle bir tanım yapılmışsa toplumu gruptan ayırmak gereklidir. Gruplar toplum içerisinde yer alan ve ancak toplumun belli bir kısmını oluşturan yapılardır. Dolayısıyla tek bir kişinin veya kültürünü tüm toplumun kültürüymüş gibi yansıtmak doğru olmaz. Daha geniş kapsamlı bir ifadeyle; kişiler grupları, gruplar ise bir araya gelerek toplumları oluşturmuş olduğundan bir toplumu incelemek istiyorsak öncelikle birey ve grup üzerine yoğunlaşılmalıdır. Kişiler grupların üyesidir. Dolayısıyla bütün gruplar birbirleriyle etkileşim halindedir. Kişilerin gruplar içerisinde yer edinmiş olması grupta sosyal anlamda yer almaları demektir. “Böylelikle de toplum, ortak bir kültürü paylaşan ve bir birikim olarak görülen, karşılıklı bağlantılı temel grupların bir ağı olarak tanımlanabilir” (Fichter, 2004: 86-87).

Marks ve Engels, “maddeci diyalektik” metodundan faydalananak tarihin oluşumunu ve toplum yapısını çözmek istemişlerdir. Çözümlemeler yoluyla tarihsel ve sosyal bulgulara ulaşmışlardır.

Vardıkları sonuçları “tarihsel maddecilik” olarak adlandırırlar. Toplumu ise şöyle tanımlarlar. Toplum sadece insanlar ve insanlar arasındaki ilişkilerdir. Tıpkı toplum gibi insanlar arasındaki ilişkinin de somut olduğunu düşünürler. Doğa ve insan arasında yaşanan mücadele somuttur. Hayatta kalabilmek için üretmek gerekir. Üretebilmek için de insanlar birbiriyle ilişki içerisinde olmalıdır. Marks ve Engels’in iş bölümü olarak adlandırdığı üretimin düzene sokulması ve üretim ilişkilerini içine alan doğal kaynaklar ve üretim için gerekli araçların hepsi “üretim ilişkilerinin” parçalarıdır. Zaman içerisinde yeni doğal kaynaklar keşfedilir, araçlar yenilenir ve sınıflar ortaya çıkar. Altyapı denilen kavram Marks ve Engel için “üretim biçimidir”. Üst yapılar ise siyasal, hukuksal kurumlar, rejim, sanat, felsefe, din ve ahlaktır. Toplumu oluşturan bu unsurlar ise altyapının eseridir (Tanilli, 2010: 172-173).

“Kessler’e göre; her toplumsal bütün bilinçli bir şekilde meydana getirilmiş olup, bireyler tarafından değiştirilmektedir.” Tüm yanlışlıklarına ve zorbalıklarına rağmen; toplum hayatta olmazsa olmaz bir gerekliliktir (Kocadaş, 2016: 9).

Toplum konusunu incelerken Kant'ın ve Rawls'un toplum sözleşmesi kuramına ait düşüncelerine değinmeden geçmek olmaz. Toplum sözleşmesi kuramı denilince akla gelen geleneksel anlamda bir siyaset felsefesi kuramıdır. Toplum sözleşmesine gerek duyulması ihtiyacı yasal sorumluluğun doğasını, yasal sorumluluğun kökenini ve savunmasını bir şekilde anlatabilme çabasından kaynaklanır. “Doğa durumu” tabiri bu kuramın adeta olmazsa olmaz bir unsurudur. Doğa durumunda insanlar bir araya gelerek bir toplum oluşturmaktan yaşamaktadırlar. Böyle bir durumda anarşi söz konusudur, aileler arasında var olan bir işbirliğinden söz edilemez. Herhangi bir işbirliği durumu olmadığından bireyler kendi başlarının çaresine bakacak yolu kendileri bulmalıdır. “Geleneksel siyasetçi sözleşme kuramına göre, doğa durumunda yaşayan insanlar işbirliği yapmayı öğrenip, herkesin herkese karşı savaşında ateşkes ilan ederlerse herkesin daha iyi durumda olacağını sonunda fark etmeye başlayabilirler.” Hobbes'un kurama yönelik bakış açısı şöyledir. Eğer insanlar kendilerinden daha güçlü olarak gördüğü bir insana veya gruba kendi haklarından feragat ederek haklarını o kişi veya gruba devrederse o kişi ya da grup artık siyasal iktidar seçilmiş olur. Bu şekilde bir anlayışla hareket edildiğinde toplum olma sürecine girilmiş demektir. Hobbes'un deyişiyle “büyük bir LEVIATHAN” oluşmaya başlamıştır (Feldman, 2012: 202-203). Artık insanlar doğa halinde hayatlarını devam ettirmediklerinden ötürü toplum halinde bir hayat sürdürmenin gerektirdiklerinin farkına varmaya başlamışlardır. Bu gereklilikler başta yasal olan sorumluluklardır. Hobbes'un yasal sorumluluklara bakışı şöyledir. Bir yurttaşın gücü hiçbir zaman büyük Leviathan'ın gücünden fazla olamaz. Bu sebepten ötürü yurttaşlar daima toplumu en iyi seviyeye ulaştıracak şekilde davranmalıdır, yurttaşların düşüncesi farklı olsa bile Leviathan yurttaşları bu şekilde zorlayabilir (Feldman, 2012: 204).

Rawls toplum sözleşmesine şu şekilde bakar. Bir toplum sözleşmesi yapıldığı takdirde bu resmi bir sözleşmedir ve herkes seçilmiş olan tüm kurallara sonsuza dek uyacağını bu resmi sözleşmeyle kabul eder. Eğer insanlar ahlak yasalarının oluşmasına yardım ederlerse ilerde toplumda düşük bir konumda yer alsalarda kötü muamele görmeden yaşamlarını devam ettirebileceklerdir (Feldman, 2012: 210).

1.1.1. Toplum ve Sosyoloji Ayırımı

Sosyolojiyi bir parçalar bilimi olarak değerlendirmek yerine bütün olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Şöyle ki sosyoloji esasen tek bir konuyu ele almalı ve araştırmalıdır. Bu konu ise “toplum” olmalıdır. Toplum ve toplumu oluşturan bir takım

sosyal sistemler arasında ilişkiler mevcuttur. Sosyolojinin konusu bu ilişkileri anlamlandırmaya çalışmaktır. Sosyal sistem kavramı ise sosyal ilişkiler ağının oluşturduğu bir bütündür. Sosyal sistemin anlam kazanabilmesi için parçalar birbiriyle alakalı olmalıdır.

Sosyoloji bilimini incelemek isteyen sosyologlar kendi aralarında ayrılarak farklı metotlar seçmiştir. Makro analiz yönteminin diğer adı grand teoridir. Bu teoride amaç makrodan mikroya yönelmektir. Daha çok kıta Avrupası sosyolojisinde bu yol tercih edilir. Amerikan sosyolojisinde ise mikrodan makroya yöneliş vardır. Türk bir sosyolog olan Amiran Kurtkan sosyolojiyi şöyle tanımlar. “Sosyoloji sosyal münasebetler ve bunların teşkilatlanma tarzını ele alan bir bilimdir.” Bir diğer sosyoloji tanımını ise Alman sosyolog Jakobus Wössner yapmıştır. “Sosyoloji belli bir kültüre mensup toplumun grup ve konumlarda, sosyal süreçler tarafından şekillendirilmiş olan insan davranışlarının ilmidir” (Aslantürk ve Amman, 2013: 15-17).

“Sosyoloji insanların birbirleriyle ilişkilerinin bilimsel açıdan incelenmesidir.” Geçmişten günümüze değin tüm insanlarda bir merak duygusu vardır. Bu nedenle insanlar birbirlerinin davranışlarını sürekli takip eder ve inceler. Gazetecilik mesleğini yapanlar bilgi toplamak ve insanlara aktarmakla görevlidir. Bu nedenle ilgi çeken gündelik olaylar hakkında bilgi sahibi olurlar. Tarihçiler ise kamuda görev alan kişilerin davranış şekillerini incelerler. İnsanların hareketlerinin nasıl olması gerektiğini ise filozoflar ve din adamları belli bilgi birikimi ve deneyim sonucu belirler (Fitcher, 2016: 1).

Birçok sosyoloji giriş kitabında sosyolojinin tanımı “toplumu inceleyen bilim dalı” şeklindedir. Tanım doğru şekilde yapılmış olsa da eksiklikler içerir. Esasen bakıldığında başka sosyal bilim dalları da toplumu incelemektedir.

“Latince eş, arkadaş, birliktelik (companion) anlamına gelen “socius” ile Yunanca inceleme (study) anlamına gelen “logos sözcüklerinin bir araya getirilmesinden oluşmuştur.” Sosyoloji bilimindeki en önemli ayrıntı görünen şeylerin görüldüğü gibi olmamasından kaynaklanır. İncelendiği alanlara baktığımızda sosyoloji çok kapsamlı bir bilim dalıdır. Göçlerden tutunda sanayileşmeye, aşka, dine, savaşa, hukuka, küreselleşmeye kadar hayati değer taşıyan birçok konuda sosyolojinin izi vardır.

Berger için sosyoloji “benzerlik içerisinde farklılığı” görebilir. Sosyoloji Berger’in yorumuna göre bir uygulama olarak değerlendirilmemelidir. Anlamak, sosyolojinin doğasında olan bir gerçekliktir. Birtakım sosyal gruplar ve kurumlar toplum içerisinde birlikte yer alır ve bir bütünlük sağlar. Sosyoloji bu gruplar ve kurumlar arası ilişkileri

çözmek adına yola çıkmıştır. Bu anlamda incelersek ise önem verdiği konunun toplumsal yapı olduğunu anlarız.

1.1.2. Toplumsal Yapı

Toplumsal yapı “belli bir toplumdaki eylem ya da davranış formları arasındaki sistematik karşılıklı ilişkilerdir” (Bozkurt, 2017: 2-3).

Toplumsal yapı içerisinde yer alan sosyoloji bir nevi hayata farklı açılardan bakan insanların birbirlerini anlamalarına olanak tanır. Sosyolojinin istediği toplumun insanlar üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlamaktır.

Toplum tarafından izole edilmiş insanlar sosyolojiyi anlamak istemeye daha çok meyillidir. Farklı ülkelerde yaşamak zorunda kalan insanlar, kadınlar, lezbiyenler, engelliler, kimsesizler, evi olmayan kişiler dışlanmışlığı daha derinden hissederler. Sosyolojik olarak farklı bakabilmenin temelinde yaşanmış olan büyük toplumsal krizler yatar. Zaten sosyolojinin bilimsel anlam kazanabilmesi bu krizler neticesinde olmuştur (Bozkurt, 2017: 5-6).

İçinde bulunduğumuz eğitim hayatı, evlilik hayatı, iş hayatı ve uymak zorunda olduğumuz dini kuralların, yasaların hepsi aslında toplumsal kurumların kendisidir. Toplumsal hayatın sürekliliği açısından bu kurumların varlığı zorunluluktur.

Tüm bu kurumlar ve görevlerinin sağlıklı bir süreçte ilerlemesi için birbiriyle bağımlı olmalıdırlar. Örneğin bir eğitim kurumunun ülkenin siyasi yapısına ters düşerek hareket etmesi ya da verilmiş olan kararlara uymaması yine kendine verilen bütçeden bağımsız davranması beklenemez (Zencirkıran, 2016: 5). Var olan kültür sayesinde bireyler toplumsal süreç içerisinde geçerek toplumda yaşamayı öğrenir. Bireyler kendi kültürlerine uygun kuralları öğrenir ve benimser. Kurallar ve değerler her toplumda farklılık gösterir ya da zamanla değişebilir. Zaman içerisinde değişmeyen kurallar yaşam içerisinde ortak bir alan yaratır. Bireyler bu ortak alanı paylaşır. Tüm bu korunan değerler bütününe “toplumsal yapı” adı verilir (Zencirkıran, 2016: 7). Toplumsal yapı içerisinde karşılaştığımız bir kavram ise değer kavramıdır. Güvenç (1976) değer tanımını şöyle yapar. “Sosyologlara göre değer, belli bir kişinin veya grubun, bilinen belli eylem ve davranış seçenekleri arasında açıkça veya kapalı biçimde tercih edileni ifade eden bir kavramdır.”

Değerler değişime açıktır. Felsefi düşünürler değerler konusunda kendi aralarında çelişkiye düşmüşlerdir. Bazı felsefi düşünürler değerlerin değişmediğini savunur. Karşıt

düşünürler ise birbirinden farklı toplumların aynı kalan değer kavramına farklı anlamlar yüklemesinden değerlerin değiştiği sonucuna varmışlardır. Bir davranış bir topluma göre iyiysen başka bir topluma göre kötü olabiliyorsa sabit kalan bir değer anlayışı yoktur.

Buna karşılık Fichter şöyle der. “Sosyal bilimciler değişmeyen ve mutlak değerleri incelemezler. Bunlar daha çok filozof, teolog ve etikçilerin analiz konusudur” (Yazıcı, 2014: 212).

Değerler aynı zamanda insanlara yön veren birtakım kurallar bütünüdür. Schwartz ve Bilsky’nin tespitine göre birçok kuramcı değerlerin insan davranışlarına yön verdiği, değişimin gerçekleşmesine katkıda bulunduğu konusunda uzlaşmıştır (Yazıcı, 2014: 212-213).

Merton sosyal yapı ile kültürel yapı arasında bir ayırım yapmıştır. Kültürel yapıda toplumu bir yönlendirme vardır. Toplumsal hayatın nasıl olması gerektiği üzerinde durur. Ancak sosyal yapı gerekliliklerle değil toplumun yapısının nasıl olduğuyla ilgilenir (Kocadaş, 2016: 19).

1.1.3. Sosyolojinin Öncüleri

1.1.3.1. Saint Simon, Proudhon ve Comte

Pozitivist bir yaklaşımla toplumu ve toplumsal oluşumları incelemek isteyen Auguste Comte bu sayede bilimin isim babası olmayı başarmıştır. Fakat çağdaş sosyoloji kurucuları denilince Saint Simon’un adı Auguste Comte’un önüne geçer. Pozitivist olmak demek gözlemlere dayanarak hareket etmek demektir. Gözlemler daha sonra teori şekline dönüştürülmelidir (Elias, 2016: 45).

Saint Simon’a göre sosyoloji toplumun sürekli hareket halinde ve dönüşüm içerisinde olduğu durumu incelemek için vardır. Dönüşümün parçası olan yapılar, kurumlar, bilgi ve inançlar sosyoloji biliminin temelini oluşturur. Sosyolojiye anlam olarak kendince “toplumsal fizyoloji, beşeri bilim ya da özgünlük bilimi” gibi isimler de vermiştir.

Saint Simon’a göre toplum bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu bir bütün değildir. Bireyler içerisinde bulundukları psikolojik durum ve niteliklere göre değerlendirilmemelidir.

Toplumu büyük bir atölyeye benzeten Simon’a göre toplumun asıl görevi bireyler için değil, doğa üzerinde egemenlik kurmak için mücadele vermektir. Toplum ancak insanlar ortak bir mücadele ile topluma üreterek katkı sağlayabiliyorsa anlam kazanır.

Tüm bu düşüncelerinin yanı sıra Saint Simon, Auguste Comte’un üç hal yasasının ekonomik anlamda önem taşımasını sağlamıştır. Ekonomiyi düşünsel kültür temeline oturtmaya çalışmıştır. Böyle yapmasının sebebi şu düşüncedir. “Ekonomik ve hukuksal yapı, toplumda geçerli olan düşün biçimi, inceleme ve açıklama yöntemlerinden çok daha büyük önem taşır ve belki de onların temelini oluşturur.” Saint Simon fikirleriyle, Karl Marks’a da bir anlamda gelecekteki öğretisi için yardımcı olmuştur (Tolan, 2005: 8-9).

19’uncu yüzyılda bilim adamları toplum üzerine birtakım çalışmalar yaparak bilimin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bizler ise günümüzde yapılmış çalışmaları değerlendirmeli ve göz ardı etmemeliyiz. Geçmişte yapılan çalışmalar düşünsel bir miras bütünlüğündedir ve çalışmaları geliştirmek adına çaba sarf etmek gerekir. Comte yazmış olduğu yazılarda anlaşılması zor, ağdalı bir dil kullanmayı tercih etmiştir. “Bütün özsel şeylerin üç parçalı, üçlü yapıya sahip olduğu şeklinde bir takıntısı (zwangsidee) vardı -ve az biraz kaçıktı.”

Comte ve Marks farklı düşüncelerinden dolayı çoğu zaman birbirleriyle çatışma halinde oldular. Aslında politik bakış açılarının ve ideallerinin farklılığını pek önemsememekte yarar vardır. Bilime yaptıkları katkı esas önemli olandır. Comte kendinden öncekilere göre, var olan problemlerin adını daha net şekilde ortaya koymayı başarmıştır (Elias, 2016: 43-44).

Almış olduğu eğitimler arasında doğa bilim ve matematik de vardır. O günün şartlarında toplum kavramı henüz keşfedildiğinden doğa ve toplum ayrımının bilinci sağlanamamıştı. Comte’un yeni keşfetmiş olduğu bilime sosyoloji deme amacı fizik ve biyolojiden oldukça farklı olduğunu anlaması, bu yüzden bu bilimlerin altında toplanamayacağını fark etmiş olmasıdır. Comte’un amacı yeni keşfettiği bilim sayesinde toplumsal gelişme adına birtakım yasaların oluşmasını istemesidir. Etrafında giderek yükselen sesler ve sorular vardır. Bu sesler genellikle burjuva sınıfı ve işçi sınıfının elit kesiminden yükselmektedir. Sorular, “Nereye gidiyoruz?”, “İnsanlığın gelişiminin istikameti nedir?” yönündedir (Elias, 2016: 48-49).

19’uncu yüzyılda yaşamış önemli düşünce adamlarının isteği insanlık tarihinin tüm geçmişini öğrenebilmek ve geleceği ise sezgileri sayesinde anlayabilmektir. “İnsanın ve toplumların bir sentezini yapmak, felsefi antropolojisini oluşturmak istiyorlardı. Auguste

Comte gibi önemli bir insandan günümüze ulaşanlar nedir sorusunun cevabını anlaşılması basit analizler ve az sayıda problem olarak cevaplayabiliriz (Mendras, 2008: 11).

Günümüzle kıyasladığımızda Auguste Comte'un üç aşama kanununun geri kalmış olduğunu söyleyebiliriz. 19'uncu yüzyıl içerisinde yer edinen Fransız ve İngiliz sosyolojisinin düşünürleri de günümüze kalabilecek çalışmalar ortaya koyamamıştır. Yine de isim söyleyecek olursak Fouimier ve Owen'ın kuramlarından bahsedebiliriz. Onların kuramları günümüze ışık tutabilecek niteliktedir.

Alexis de Tocqeville 19'uncu yüzyılda isminden önemle bahsedilen bir sosyologdur. Çalışması için Amerika da bir sene yaşamıştır. Çalışmasını Amerikan demokrasisi ve eski Fransız rejimi hakkında yapmıştır. Çalışmaları modern ve metodolojik temellere dayanır. Araştırmalarını sonuçlandırmak için Amerika da toplumun yerel işleyişi hakkında bilgi sahibi olmuştur. Analizlerine dayanarak Amerika'nın gelecekteki değişimi üzerine gerçeğe yakın tespitler yapabilmıştır. 1830'lu yıllarda yaptığı önemli çalışma ile ABD sosyolojisi adına bir başyapıt ortaya koymuştur (Mendras, 2008: 12).

1.1.4. Proudhon

Proudhon da toplumsal değişme konusunda tıpkı Saint Simon gibi düşünmektedir. Toplumun oluşturduğu unsurlar olan iş bölümü, mülkiyet, devlet, iktidar ve siyasal partiler devamlı değişim halindedir. Bu değişim plüralist (çoğulcu) toplum yapısını beraberinde getirir.

Ekonomik yönden değerlendirme yaptığında ise ekonomiyi sosyolojinin dalı olarak görür. Zira ekonominin işleyişinde toplumsal üretim süreci vardır. Ekonomi ve sosyoloji birbirinden ayrı düşünülemez. Proudhon sosyal değişme konusunda her ne kadar tutarlı tespitler yapabilmiş olsa da kendinden önceki düşünürlerin etkisinden kopamamıştır. Hatayı adaleti gerçekleştirmek için plüralizmi benimsemeyi düşünerek yapmıştır. Bu ilkeyi toplumsal felsefe haline getirdiğinden tarih felsefesine yakınlığı yönündeki eleştirilere maruz kalmıştır (Tolan, 2005: 9-10).

1.2. TOPLUMSAL DEĞİŞME TİPLERİ

1.2.1. Serbest Sosyal Değişimler

Serbest değişimler doğal işleyiş sürecinde kendiliğinden gelişir. “Toplum kendi iç dinamikleri ve bazı dış etmenler değişim sürecini başlatmaktadır” (Tokgöz, 2003: 15).

Toplumsal iç dinamiklerine örnek olarak; nüfusun artması, çeşitli icatlar, göçler ve düşünce hareketleri oluşturur. Dış etkiler ise farklı bir kültürle tanışma sonucu meydana gelebilir. Süreç içinden kendiliğinden oluşan teknolojik gelişmeler, haberleşme, ulaşım alanındaki yenilikler değişimi hızlandırmıştır. İnsanlar bu sayede bilgi, yaşam biçimi, düşünce gibi unsurları birbirine daha rahat şekilde aktarır hale gelmiştir.

1.2.2. Planlı ve Plansız Değişme

Toplumda ortaya çıkan birtakım liderler, kâşifler, reformcular ve baskı grupları diledikleri gibi toplumu yönlendirebileceklerini düşünürler. Onların bu istekleri gerçekleştiğinde toplum yapısı da planlanmış olarak değişme olur. Plansız olan değişimler ise aniden ortaya çıkan doğal kaynaklı değişimlerdir. Sel, deprem, kuraklık, salgın gibi insanın elinde olmayan doğal felaketler sonucu toplumda hızlı bir değişme yaşanır. İnsanlar doğal afetler hakkında yeterli bilgi birikimine sahipse ortaya çıkan tahribatın az da olsa önüne geçilebilir.

1.2.3. Mecburi Sosyal Değişimler

Mecburi sosyal değişimlerin altında bir tür baskılama çabası vardır. Yapılmak istenen değişim topluma zorla kabullendirilmek istenir. İtiraz edenler cebri yol ile ceza alır. Daha çok ihtilal, darbe gibi durumlarda bu yönetime başvurulur. Tarihte birçok mecburi sosyal değişim vardır. “Kızılderili geleneklerinin ortadan kalkması, 1917 Rus Devrimi, Çin’de Mao’nun Kültür Devrimi vs. mecburi sosyal değişimlere örnek verilebilir” (Tokgöz, 2003: 15-16).

1.2.4. Toplumsal Değişme ve Kültür

Toplum ve toplum yapısını doğru şekilde analiz edebilmek için kültürü doğru anlamak gerekir. Kültür toplumun üzerine kurulmuş bir yapıdır. Her ne kadar kültür kavramı için birçok araştırma yapılsa da tanımını tam olarak yapmak mümkün değildir. Toplumbilimcileri oldukça zorlayan bir kavramdır. Sosyal bilimlerde yer alan her farklı disiplin kültürü kendine göre yorumladığı için tanımlanması zor hale gelmiştir. Bahar (2005: 64), kültürü şöyle tanımlar: “Kültür, bir toplumun yaşamını devam ettiren ve problemlerini çözmek için kullandığı her türlü davranış sistemleri ve problemlerdir”

Erdoğan (1999: 19)'a göre, “Kültür, insanın sosyal yaşamındaki her alanındaki, “kendi” görünümüleri ve “kendisi”ne ait olanın ifadesidir.” Bütün sosyal sınıflarda algılanış şekli farklı olduğundan her toplumun eğlence anlayışı, sanat anlayışı, kent ve köy hayatı da farklı algılanacak ve ona göre gruplanacaktır, Her toplumun kendine özgü gelenek anlayışları kültürü yansıtır bu nedenle kültür toplumdan ve toplumda değişkenlik gösteren özelliklerden farklı düşünülmemelidir. Geleneksel değişme kültürde yaşanan değişimi gösterir. Kültürde değişme toplumsal değişimin parçasıdır.

Kültür, antropolojik anlamda topluma ait inançlardan, topluma özgü geleneklerden, düşünce yapısından ve eylem biçimlerinin bütünleşmesinden bahseder. Her toplum farklı bir kültüre sahip olduğundan etnologlarda bu kültürleri araştırma da görevli kişilerdir. Fakat etnologlar için şöyle bir tehlike söz konusudur. Hangi bölge olursa olsun Amazon bölgesi ya da Fransa'nın herhangi bir köyü; bilinmeyen topraklara gitmek etnologlar için tehlikelidir. Karşılaştıkları tehlikenin adı etnomerkezciliktir. Etnomerkezcilik demek kendinden başka olan kimseleri değerlendirirken, kendine ait değerleri referans alma ve değerlendirme durumudur. Bu başlı başına bir sorundur. Zira gözlemci böyle davranarak kendi toplumunun üstünlüğünü kabul ettirmek için çeşitli kültürel farklılıkları inkâr yolunu seçer (Rivtort, 2017: 65).

Buradan yola çıkarak geleneksel toplumlar açısından insanlığın kabilenin sınırları çerçevesinde sınırlandırıldığı düşünülebilir. Etnomerkezciliğin en uç noktasında ırkçılık vardır. Hatta ırklar arasında hiyerarşik bir durumun söz konusu olduğundan bahsedilebilir. Etnologlar ya da sosyologlar kendilerine göre tuhaf olanı anlamak için çaba gösterdiğinde tecrübe sahibi olur. Edinilen tecrübe sayesinde etnolog ya da sosyolog kendi kültürünü daha kolay olarak sorgulayabilir. Böylece kendine göre normal, doğal gördüğü bir şeyin; mesela herhangi bir tanıdıkla tokalaşma, yas zamanıyla siyah kıyafetin bağdaşması, sağ taraftan araba kullanma gibi durumların kültürden kaynaklandığını anlar. Başka bir örnekte çatal kullanmanın yaygınlaşması durumudur. İnsanlar neden çatalın olması gerektiği kanaatine varmıştır? Yemeği el ile yemenin kabaca olduğu neden düşünülmüştür? Sebebi insanların elleri kirli olduğunda ya da toplumda kendilerinin ellerini pis olarak düşündüklerinde içten içe huzursuz olmalarıdır (Rivtont, 2017: 66-67).

1.2.5. Değişmenin Koşulları

Koşul denilince genellikle akla değişimin etmenleri gelir ve iki kavram karıştırılır. Kavramları karıştırmamak için ortada koşul gerektiren bir durum olup olmadığı

sorgulanmalıdır. Koşul olan durumlarda toplum değişime açık demektir. Toplum değişime müsaade etmiştir. Etmenler ise; değişimin gerçekleşmesi için var olan nedenlerdir. Zaman geçmesi bir etmen olarak sayılamaz ancak koşul olarak sayılabilir. Fiziksel çevre denildiğinde ise koşul ve etmen aynı anda sayılabilir (Tezcan, 2012: 238).

1.3. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE SEBEPLERİ

Toplumsal değişimin ve toplumun oluşabilmesi için belirli bir kural vardır. Bu kural her ne kadar çelişki içeriyor olsa da toplumsal değişimin dayandığı kilit noktası bu şekilde olmak zorundadır. Dünyanın var oluşundan beri bilinen insan-doğa çelişkisi sonucu insan-insan çelişkisi ortaya çıkmıştır.

Tarihin ilk zamanlarına dönerek aklımıza vahşi doğa içerisinde mücadele etmeye ve hayatta kalmaya çalışan insanları getirmeye çalışalım. O insanlar doğa içerisinde yok olmamak için doğayı kontrol etmeye ve doğa üzerinde üstünlük kurmaya çalışmak zorundadır. İşte bu durum doğa insan çelişkisini oluşturur. Daha sonra yarınını garanti altına almak isteyen insan doğadan topladığı yiyecekleri biriktirmeye başlar. Böylece insan-insan çelişkisi olur. Artık üstünlük savaşı kimin daha çok yiyeceği ve malı olduğu düşüncesine dayanmıştır. Daha çok mala ve yiyeceğe sahip kişiler diğerleri üzerinde baskı ve üstünlük kurmak isteyecektir. Toplayıcılıktan üretim aşamasına geçişte doğadaki ilkel maddeler taş, sopa vs. kullanılarak balta yapılır. Alet yapmanın önemi insan tarafından keşfedilince insan-insan çelişkisi artacaktır. Alet mülkiyeti üzerinde söz sahibi olanların önemi gittikçe artmaya başlamıştır. Zira tüm bireysel ve toplumsal eşitsizliklerin temelinde mülkiyeti elinde bulunduranın üstünlüğü vardır. Bu fark yöneten-yönetilen ayırımına yol açar. Teknolojik değişimler insan ilişkilerine yön vererek toplumsal değişimin de yaşanmasına sebep olur (Kongar, 2017: 23).

Geleneksel toplum ve modern toplum arasında kalan gelişmekte olan toplumlar değişim konusunda şu tip bir özellik göstermektedir. Ortaya çıkan yeni değişkenler bu yapıya ters düştüğünden geleneksel toplum yapısına aykırı bir süreç oluşturur. Toplumlara gerek ekonomik gerekse toplumsal ve kültürel yönden bunalıma sürükler. Geleneksel toplumlar eski yapı ve değerler nedeniyle işlevlerini kaybedecek ya da birtakım değişiklikleri kabul edecektir (Tolan, 2005-278-279).

Her toplum ister yavaş ister hızlı bir şekilde olsun elbette ki değişim sürecini yaşayacaktır. Toplamlar için değişim kaçınılmaz olandır. Toplumun temel kurumlarını oluşturan ekonomi, siyaset gibi bilim dalları toplumun ihtiyaçlarını karşılamak adına

oluşturmuştur. Zaman içerisinde ortaya çıkan yeni buluşlar ve keşifler farklı ihtiyaçların varlığına ve bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik fikirlerin üretilmesinde rol oynayacaktır. 21'inci yüzyıl bitmek üzereyken bize bırakacağı en önemli miras, keşifler ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan, aynı zamanda siyasal faktörlerin ve ekonominin de büyük ölçüde değişime sebebiyet verdiği toplumsal yapıda meydana gelen köklü yapısal değişim sürecidir.

Değişme olgusu sadece sosyoloji tarafından değil, önemli bilim dalları olan ekonomi, siyaset, sosyal psikoloji gibi toplumsal bilim dalları tarafından da ciddiye alınarak araştırılmıştır. Sosyal bilimciler tarafından değişimi tek başına açıklamak kolay bir iş değildir (Sezal, 2010: 561).

Siyaset ve ekonomiye yabancı olmasak da sosyal psikoloji kavramına uzak olabiliriz. Yeri gelmişken sosyal psikoloji kavramına değinmekte fayda var. Baron, Bryne ve Suls için sosyal psikoloji, “sosyal ve kültürel ortamdaki birey davranışının özelliklerinin ve nedenlerinin bilimsel incelemesidir” Sosyal psikoloji aynı zamanda herhangi bir kişinin diğer kişilere yaklaşımını irdelemektir. Temel ilgi alanı insan olan sosyal psikoloji, toplum içerisinde bireyin nasıl davrandığını, diğer bireylerden nasıl etkilendiğini tartışır ve inceler (Kağıtçıbaşı, 2012: 21).

Yaşamın devamlılığının sağlanabilmesi için bireylerin problemlerini çözmeleri önemli bir zorunluluktur. Kuşkusuz toplum içerisinde her bireyin diğerine ihtiyacı vardır. Ortak alanda yaşayan bireyler avlanma şekilleri, hayvanların evcilleştirilmesi, toprağın işlenmesine dair öğrenmiş oldukları bilgileri neslin devamı için kendisinden sonraki kuşaklara öğretmelidir. Bu durum zamanla kurumsallaşmayı ortaya çıkaracaktır. Fakat nesilden nesile aktarılan birtakım temel bilgiler zamanla değişecektir. Değişime sebep olan etkenler doğayla kurulan ilişkiler, topluluk üyeleri ile kurulan ilişkiler ve dış dünyanın etkileri olarak gösterilebilir (Sezal, 2010: 562).

Toplumlari oluşturan birtakım altyapısal sistemler mevcuttur. Toplamlar ve toplumlari oluşturan alt sistemler temelde varlıklarını korumaya yönelik bir düzen içerisinde kurulmuştur. Statik, durağan anlamını taşır. Dinamik yapı ise değişimin unsurudur. Toplumsal değişme de bu iki yapının sentezidir. Toplumun temel yapısını anlayabilmek için bir kıyaslama yapılmalı ve hangi özelliğinin ağır bastığının farkına varılmalıdır.

“Toplumsal değişme; nüfus teknoloji, kaynakların varlığı, politika, ekonomi ve benzeri etkenlere olduğu kadar, bunların etkileşimine dayalı oldukça karmaşık ve dinamik bir olgudur” (Erol, 2011: 110). Toplamların değişim süreci sürekli bir akış içerisinde

devam etmekte, alanları farklı olsa bile, birbirleri ile ilişkileri kopmaksızın sürmektedir. Bazı durumlarda ise süreç beklenen şekilde gelişemeyebilir. Değişim her zaman istenildiği netlik göstermeyebilir. Değişimi kabullenebilmek gibi, değişime direnç göstermekte olasıdır.

“Söz gelimi, “kurallar, yaptırımlar, ahlaki değerler, davranış kalıpları, ideolojik şekiller içerisinde kalan zihniyetler” değişme karşısında direnen kültürel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır” (Erol, 2011: 110). Sosyolojiyi neden sosyal değişme bilimi olarak incelemek gerektiğini ve bu duruma sebep olan etkileri bilirsek konuyu daha iyi anlayabiliriz. Gerçekleşen Endüstri Devrimi ve Fransız Devrimi sosyolojinin var olmasına kapı açmıştır. Marks’a göre Fransız Devrimi sonucu radikal anlamda devrim yaşanmış ve bu devrim ile feodal toplum kuralları yerle bir olmuştur. Endüstri Devrimi getirdiği yenilik ve imkânları ile örneğin; (buharlı makineler, buharlı tezgâhlar, dokuma makinesi gibi) Batının yanı sıra doğuyu da etkisi altına almayı başarmıştır.

Sosyal değişmeyi her sosyolog farklı değerlendirdiğinden dolayı günümüzde de kesinlik kazanamamış ve kuramlar yetersiz kalmıştır (Eğribel ve Özcan; 2011: 154).

Ünlü bir filozof olan Heraklitos günümüzden binlerce yıl önce “Aynı nehirde iki kere yıkanamazsınız” zira “her şey akar” demiştir. Heraklitos’un diğer unutulmayan meşhur sözü ise “Değişmeyen tek şey değişimdir” sözüdür.

Toplumsal değişme olgusunun en iyi şekilde anlaşılabilmesi için birtakım temel kavramların üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Evrim, gelişme, çağdaşlaşma, yozlaşma gibi kavramlar maalesef ilk dönem sosyoloji teorilerinde yerinde kullanılamamıştır. Kelimelerin zaman zaman birbirinin yerine kullanılması yanlış anlaşılmalara neden olmuştur. Belirtilen kavramlar aslında değişimden farklı olarak bir istikamet içerisinde ilerlemektedir fakat değişim belirli yönde bir istikamet göstermez. Değişim savaş olabileceği gibi barışta olabilir. Kelimeleri anlam olarak kıyasladığımızda konu netleşecektir. Yabancılaşma; “kuralsızlaşma, yalnızlaşma, saldırganlaşma, kaçış ve anlam yitimini anlatmaktadır.” Kelimenin karşılığı olan anlamlar bir bütünü oluşturur. Oysaki değişimin yönü belirsiz olduğundan tek tek kelimelerle ifade edebilmek pek mümkün gözükmemektedir.

Crozier’in bakış açısına göre toplumsal değişme insanların isteğine göre yönlendirilmesi mümkün gözükmeyen, oldukça karmaşık özellikte bir kavramdır (Bozkurt, 2017: 335-336).

Değişim sürecini daha çabuk kabullenen, değişimin daha net gözlendiği toplumlar, ilkel toplumlara oranla daha karmaşık bir yapıya sahiptirler.

Mocinois ve Plummer toplumsal değişme sürecini kendi açılarından ele alarak şu özelliklerle açıklamışlardır.

- “Boyutları toplumdan topluma farklılaşsa da toplumsal değişme her yerde olur.”
- “Toplumsal değişme bazen planlı; fakat çoğunlukla da planlanmamış şekilde olur.”
- “Toplumsal değişme uyumsuzluklar yaratır.”
- “Bazı değişmeler diğerlerinden daha önemlidir.”

Herhangi bir ögenin icat edilebilmesi için ondan önce keşfedilen birtakım kalıplaşmış bilgilerden yararlanmak gerekir. İcat edilmiş olan atom bombasını geliştirmek istiyorsak mevcut olan fizik, kimya, matematik bilgilerini iyi kullanmak aynı zamanda sanayi ve teknolojiye de belirli düzeyde hakim olmak gerekmektedir. Bir diğer nokta ise her toplumun değerlerinin farklı olduğudur. Bu nedenle toplumlar birtakım yenilikleri kabullenme sürecinde seçici davranma özelliği gösterebilirler (Tezcan, 2012: 230). Toplumsal değişme insanlar arasındaki üretim ve mülkiyet ilişkisinin farklılaşmasına neden olur. Aynı zamanda kültürel değişimlerin, anlamların, değerlerin ister istemez mülkiyet ve üretimden etkileneceğini göz önünde bulundurarak manevi değişimi de anlamak gerekir. Teknolojik ya da ideolojik değişimler toplumsal değişimin emelinde yatan faktörlerdir. Değişimin başlangıcıyla birlikte bu iki kavram birbirini takip edecektir. Özellikle ideoloji (manevi kültür) toplumsal değişimin başlangıcında ya da sonunda olması fark etmeksizin mutlaka değişimin içerisinde yer aldığından teknolojik gelişme ile birbirini etkiler şekilde hareket eder. Teknolojik gelişme eşittir ideolojik değişimdir. Bilindiği gibi teknolojik bir buluş olan atomun parçalanması teknoloji adına önemli bir gelişmedir. Fakat buradaki asıl önemli nokta buluşun nasıl değerlendirileceğidir. İnsanlığa zarar için mi yoksa fayda sağlamak adına elektrik ve ısı elde etmek için mi? İşte bu ideolojik bir problemdir (Kongar, 2017: 24-25).

Günümüzde sosyal değişimin nasıl, neden, hangi yollardan değiştiği konusunun tam olarak netlik kazanmadığını daha önce ifade etmiştik.

Honton ve Hunt’a göre toplumsal değişme, “bir toplumun sosyal yapısındaki ve ilişkilerindeki değişme olarak tanımlanmaktadır.

Diğer bir tanım Moore tarafından yapılmıştır. Ona göre “normları, değerleri, kültürel ürün ve sembolleri kapsayan sosyal yapının değişmesidir.” İki tanımdan ve daha önce yapılan tanımların katkısıyla şöyle bir tanım yapmak mümkündür. “Toplum yapısının

temel alanlarında (ekonomi, siyaset, eğitim, aile, kültür ve inançlar) var olan ilişkilerde farklılıklar” (Sezal, 2012: 562-563).

Toplumsal değişim kavramının içerisinde bulunan değişim sözcüğünü Türk Dil Kurumu şu şekilde tanımlar: “Bir zaman dilimi içindeki değişikliklerin bütünü.”

Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğünde ise değişimi bir halden başka bir hale ya da önceki durum veya davranışta farklılaşma” şeklinde açıklamak uygun bulunmuştur.

Güvenç değişimi “bir bütünün öğelerinde, öğeler arasındaki ilişkilerin yapısında daha önceki durumlara göre farklılık gözlenmesidir” diye açıklar.

Genel bir tanımla “toplumsal değişme, toplumsal yapı ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağı ile bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumlarda görülen farklılaşmadır.” İstikrar ve değişim ilk düşünüldüğünde birbirinin tersi gibi gözükebilir. Fakat algılananın aksine değişimin sürekliliği için istikrar şarttır. Sadece burada fark edilmesi gereken ufak bir nüans vardır (Erol, 2011: 111-112). Şimdi nelerin değiştiğine değinelim.

Değişim her branşın kendine göre yorumlaması olması gereken bir durumdur. Çağdaş ulusların içinden yetişmiş olan toplumsal bilimciler açısından değişmekte olan durumlar toplumu oluşturan kurum ve öğelerdir. Antropologların ise ilgi ve araştırma alanı daha çok ilkel toplumlar olduğu için kültürlerin ve yapıların değişmesiyle ilgilenmektedir. Önemledikleri noktalar daha çok değerler, tutumlar ve inançlar yönündedir.

Araştırmacılar tarafından araştırılmaya değer bulunan konular maddeler halinde sıralanmıştır. Sosyokültürel sistemler içerisinde de yer alan konular şu şekildedir.

- Toplumsal rol ve konumlardaki değişimler
- Ekonomik varlıklardaki değişimler
- Nüfus artış hızındaki değişimler
- Üretim ilişkilerindeki değişimler
- Aile ve akrabalık ilişkilerindeki değişimler
- Dinsel kurumların değişmesi
- Gelenek-göreneklerin değişmesi
- Teknolojik değişimler
- Eğitim kurumlarında değişimler
- Kişilik değişimleri
- Sanatta değişimler
- Çocuk yetiştirme yöntemlerinde değişme
- Cinsel davranış, tutum ve değerlerde değişme

- Kitle iletişim sistemlerinin değişmesi
- Dilde değişmeler

Değişmeleri sınıflandırdığımızda karşımıza iki tip değişme modeli çıkacaktır. (işlevsel) kültürel değişmeler ve yapısal (toplumsal) değişmeler ayrı ayrı ele alınmalıdır.

İşlevsel değişmeler denilince aklımıza öncelikle kurumların işlevleri ve orada görev yapan kişilerin oransal olarak davranışlarındaki değişme gelmelidir. Eğitim kurumlarında önceden çocuklar eğitilirken falaka yönteminin ideal olduğu düşünülürken, günümüzün modern anaokullarında çocukların öğlen uyumalarının doğru olduğu kanısına varılmıştır. Yapısal değişme bireylerin hangi durumda, sınıfta, grupta bulundukları ve bu durumlarda değişim yaşanıp yaşanmadığı ile ilgilidir (Tezcan; 2012: 231-232).

1.4. TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Toplum içerisinde sosyal değişimin gerçekleşebilmesi için birtakım faktörler bulunmalıdır. Sınıflandırmayı iç faktörler ve dış faktörler olarak yapabiliriz. İç faktörler, “belli bir toplum içindeki grupların baskıları ve gerilimlerdir”. Dış faktörler ise “toplumun ilişki halinde olduğu diğer toplumların etkisidir.” Günlük hayatta sürekli tanık olduğumuz, haberlerden takip ettiğimiz ekonomik gelişmeler, teknik ilerlemeler, nüfustaki hareketlenmeler insanlar tarafından değişim olarak algılanır, zaten tüm bu sayılanlar değişimin parçasıdır. Değişimden söz edebilmek için pek çok faktör bir arada ve birbirleriyle etkileşim halinde olmalıdır. Tezcan (1993: 172)’ ye göre olması gereken faktörler şu şekildedir.

- Coğrafi etmenler
- Demografik etmenler
- Din
- Düşünceler
- Liderler
- Askerler
- Buluş ve keşifler
- Teknoloji
- Çatışma

Karl Marks (1818-1883), göre toplumlar arasında yaşanan sınıfsal çatışmalar toplumsal değişimin görülen sebebidir. Sınıflar kendi içerisinde çatışma halindeyken,

toplum çatışmalardan geçmektedir. Böylelikle aşama aşama çatışan sınıflar değişime uğrayacak, bir şekilde sınıfsal çatışmalar sona erecek ve toplum dengeye gelecektir.

Ergun (1979), tespitine göre sosyal değişme içerisinde kabul edilen iki ölçüt vardır. Nesnel ve öznel ölçütler. Ekonomik, teknolojik, demografik, kurumsal, ulaşım ve iletişimle ilgili ölçütler nesnel ölçüt grubunda yer alırken, insanların düşüncesindeki değişimler, algılamalarına gözlenen farklılıklar öznel ölçütler grubundadır. Eğer bu ayırım yapılmamış olsaydı, sosyal değişme soyut olarak düşünülebilir ve tespiti zorlaşabilirdi. Nötr bir kavramın saptanması imkânsız olduğundan bilimsel anlamda sağlıklı sonuçlar elde edilebilirdi. Öznel ölçütler diğer adıyla psikolojik ölçütlerdir. Ahlaksal, dinsel, siyasal alanlarda yaşanan davranışsal değişimler soyut ve psikolojik kaynaklıdır (Ata, 2010: 4-5).

1.4.1. Coğrafi-Fiziki Etmenler

Çevrenin toplumsal değişme üzerine etkisi olduğu konusundaki teoriler oldukça eski zamanlara dayanmaktadır. Binlerce yıl öncesinden beri astrolojiyle ilgilenenler, gökyüzünde meydana gelen olayları astroloji ile bağdaştırmaya çalışmışlardır. Montesquieu çeşitli insan davranışlarının, huylarının nedeninin iklime dayandığını iddia etmiştir. Örneğin bir ülkede inşa edilen mimari yapısı bir diğer ülkeyle uyumsuz zira her toplumun coğrafi özellikleri kendine hastır. Düz araziler tarım yapmaya elverişlidir bu nedenle düz arazilerde insanlar tarım yaparken, dağlık bölgelerde hayvancılık daha çok tercih edilir. Coğrafi etmenlerin toplumsal değişmeyi tümünden etkilediği inancı ise yanlıştır (Bozkurt, 2017: 338).

1.4.2. Demografik Etmenler

Demografik etmenler, diğer adıyla nüfus hareketleri; toplumsal değişme oranını etkileyen iç kaynaklar arasında yer alır. Nüfus hareketleri denilince göçler ve nüfus miktarındaki değişimler düşünülmelidir. Kimi toplum yapılarında nüfus az olabilir. İzolasyon ya da gıda eksikliği sonucu nüfus oranında artış sağlanamaz. Bu tip toplumlar açlık sonucu yok olacağı gibi farklı yerlere de göç edebilir. Göç ise tanışmadıkları yeni kültürleri keşfetmelerine sebep olur. John Steinbeck'in yazmış olduğu *GazapÜzümleri*'nde toplumsal değişimin göç üzerindeki etkisi incelenmiştir. Amerika'da yaşayan bir ailenin zorlu yaşam koşulları ile mücadelesi romanın konusudur ve 1930 yıllarda yaşanan toplumsal değişme olgusuna ışık tutmuştur (Özkalp, 2016: 318-319).

Toplumsal değişmede göçün önemli bir yeri olduğundan atlanılmaması gereken bir durumdur. “Göç, zaman süreci içerisinde iki mekân arasındaki yatay hareketlilik ya da yer değiştirme olarak ifade edilebilir” Göç nedeniyle köylüler kırsal kesimdeki yaşamlarını terk etmek, kasabalara ve kentlere yerleşmek, oldukça ağır sanayi koşullarında çalışmak zorunda kalmıştır. Köyden kente göç durumu bir sosyal hareketliliktir. Sosyal hareketlilikse sosyal yapının, insanların sosyal statülerinin dikey olarak değişimi demektir. Göçlerle oluşan yatay hareketlilik yerini dikey hareketliliğe bırakmış, yeni sosyal tabakalar, sınıflar arası iniş ve çıkışlar yaşanmıştır hareketlilik” denilen bir sürecin başlamasına, yeni tabaka ve sınıf sistemlerinin, sosyal yükseliş ve inişlerin oluşmasına neden olmuştur (Çakır, 2011: 133).

1.4.3. Din

Bilindiği gibi karmaşık toplumlar, çok çeşitli toplum yapısı nedeniyle birtakım sosyal farklılıklara sahip olmaktadır. Karmaşık yapıya sahip toplumları bölüp, parçalamak ise daha kolay olmaktadır. Bu tehlikeli noktada din unsuru devreye girer ve birleştirici, kaynaştırıcı olma görevini üstlenir. Toplumsal birlik ilkesi de zaten İslam’ın değer verdiğ i ve olmazsa olmaz saydığı bir ilkedir. Günümüzde artık dinin sosyolojik yönüyle gelişim ve değişime mani olduğ u düşüncesi önemini kaybetmeye başlamıştır. Aksine düşünürler dinin sosyal değişimi engellemek yerine ona katkıda bulunacağını savunur olmuştur. Fakat dinin birleştirici bir unsur olarak kabul edilmesinin yanı sıra zaman zaman amacından sapmalara neden olabileceği, toplumda ayrışmalara, saflaşmalara yol açabileceği unutulmamalıdır. Buna benzer durumlar yeni ortaya çıkan dini bir hareketin meşru kılınması adına yapılabilir (Okumuş, 2009: 331-333).

Dinleri her toplum ve her insan kendi bakış açısına göre algıladığından, yaşamlarına da farklı aksettirmektedirler. Her insan belli bir dine mensuptur. Fakat dinin gerektirdikleri konusunda belli dine mensup her kişiden aynı tutumu sergilemeleri beklenemez. Farklı tutumlara sahip olmanın başlıca sebepleri ise sosyokültürel, ekonomik, politik ve coğraf i etmenler gösterilebilir. Bir toplumun sosyokültürel yapısı neyse dini algılayış biçimi de odur. Değişimler de ister istemez dini yaşantıyı etkileyecektir.

İlkel çağlarda dine oldukça önem verilmiştir. O dönemlerde dinsel değerler sosyal hayata yön vererek şekillendirir (Akdoğan, 2004: 96-97).

Bellah’ın da düşüncesinde belirttiği gibi insanlar ilkel dönemlerde sosyal yaşamlarını dini normlara göre düzenlerler. Dinler sosyal yapıdan ayrı düşünülemez.

Dünyadaki olaylara mitolojik ve mistik anlamlar yükleyen ilkel insanlar yaşananların nedenini sürekli mitoloji üzerinden yorumlarlar (Akdoğan, 2004: 101).

1.4.4. Düşünceler

Büyük düşünürler ve doktrinler kuşku yoktur ki toplumsal değişimlere katkıda bulunmak yön vermek adına ayrı bir öneme sahiptirler. Düşünceler zaman içerisinde insanlar için ideoloji boyutuna ulaşmış ve toplumsal yapının dönüşmesine neden olmuştur. Aynı zamanda ideolojilerin araç olması sayesinde siyasal iktidarlar başarı sağlamış toplumların dönüşümünde başrol olan devrimler amacına ulaşmıştır (Tezcan, 2012: 243).

Karl Marks' a göre insanların ideolojileri ve toplumsal koşullar paralellik gösterir. İnsanların ideolojileri toplumsal koşullara yön verir. “Bu görüşe karşı çıkan Max Weber ise “Protestan etiğinin kapitalist sistemin gelişimini harekete geçirdiğini ileri sürmüştür” (Özer, 2002: 585). Batılı olmayan toplumların Batılı toplumlar gibi kapitalist anlamda gelişmeme sebebi ideolojilerinin farklı olmasından kaynaklanır. Weber sosyal değişimde düşüncelerin önemini Marks'tan daha çok benimsemiştir. Weber bu konuda haksız sayılmaz. Devrimlerin gerçekleşmesinde yer alan özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi kavramlar bir düşüncenin ürünüdür. Toplumlar bu sayede daha refah ve iyi yaşam koşullarında yaşayabilir. Toplumların gelişmesi ve şekillenmesi düşüncelerin değişmesiyle sağlanır (Özer, 2002: 585-586).

Düşünceler geleneksel toplum yapısı ve kitle toplum yapısı açısından farklılık barındırır. Geleneksel toplumlarda insanlar beğenilerini dile getirmek zorunda değilken, kitlesel toplumda böyle bir beklenti vardır. Geleneksel toplumda duygu ve düşüncelerin dile getirilmesi pek hoş karşılanmaz. Ancak kitlesel toplumlarda beğenilerinizi karşı tarafa ileterek kendinizi tanıtmamız beklenir. Sosyal hayat, köy ve kent hayatının farklılığı insanların yaşayış şekillerini etkiler. “Köyündeyken dininin ibadetlerini titizlikle uygulayan bir Breton, ¹ nasıl olur da, Paris'e geldiğinde bütün dini pratiklerinden vazgeçer?” İnsanlar üzerindeki sosyal baskılar ve otorite sağlama çabası kalktığında gerçek inançlar ortaya çıkacaktır. Değişkenlik göstermeyen bir durumdan, değişken duruma geçildiğinde insanlar tepki gösterecektir. Tepki de düşünceler yoluyla ifade edilir (Mendras, 2008: 158-160).

¹ “Breton, günümüzde Fransa sınırları içerisinde kalan, geçmişte bağımsız krallık ve dükalık olan bölge. Kavram ayrıca altı Kelt halkından biri olan Bretonlar'ı tanımlamak içerisinde kullanılır.”

1.4.5. Keşifler ve İcatlar

Keşif ve icat kelimeleri birbirine oldukça yakın anlamlı olduğundan karıştırılabilir. “Keşif var olan fakat daha önce insanlar tarafından bilinmeyen, açıklanmayan bir olayın bilinmesi, anlaşılması demektir.” Daha önce ispat edilmiş birçok kuram vardır, herkes tarafından bilinen gerçekler vardır. Kanın vücutta dolaşması gibi. Fakat kanın vücutta hangi kurallara bağlı olarak dolaştığını herkes bilmez. Bunun anlaşılması için keşfe ihtiyaç vardır. Keşifler hayatımızı kolaylaştırmak için bizlere sunulduğu zaman toplumsal değişimde önemli bir görev üstlenirler. İcatlar ise “Mevcut olan bilgi birikiminin yeni şeyler bulmada, yeni karışımlar ile bilinmeyen şeyleri ortaya çıkarma da kullanılmasıdır.”

Keşif ve icatlar ne kadar artar ve yayılırsa toplumdaki değişmeler de o kadar fazla olur. Yapılan yeni bir keşif ve icat, başka yeniliklere kapı açacaktır. Günümüzde modernleşmiş toplumlar yeniliği daha kolay kabullendiğinden değişme hızları da daha rahat ve kolay olur (Özkalp, 2016: 317-318).

1.4.6. Teknoloji

Savunmada başarı kazanabilmek ve ticari üstünlük kurabilmek ancak gelişmiş bir teknolojinin varlığıyla mümkündür. Teknolojinin başka ülkelerden temin edilerek kalkınma ve savunma gibi alanlarda başarı sağlama beklentisi yanlıştır. Zira hiçbir ülke bir başka ülkenin kendisinin önüne geçmesini istemez. Bu nedenle savunma gibi kritik alanlarda kendi ürettiği teknolojisini kolay kolay paylaşmaz. Ancak kendi teknolojisini üreten ülkeler kendilerine güvenli ve istikrarlı olur (Koçak, 2016: 38).

Teknolojiyle birlikte olumlu ve olumsuz birçok durum iç içe geçmiştir. İş hayatının tek bir tuşla hız kazanması zor ve karmaşık işlerin üstesinden teknoloji ile gelinmesi önemli bir değişimdir. Eğitim de tabletler, akıllı tahtaların kullanılması ile daha verimli dersler işlenebilmesi eğitim anlayışını da değiştirmiştir. Artık sadece öğretmenin ders anlattığı ve öğrencilerin pasif durumda ders işlemesi anlayışı dâhil geride kalmıştır. Bu özellikler teknolojinin olumlu taraflarıdır. Olumsuz taraflar ise aile içi ya da sosyal ilişkilerde kopukluğa sebep olmasıdır. Bilgiye kolayca ulaşabilen insan giderek merak duygusunu kaybedebilir. İnsanları yalnızlaştırarak psikolojilerinde olumsuz rol oynayabilir (Koçak, 2016: 39-41).

İnsanoğlu yaşamdaki varlığını sürdürebilmek için teknolojiye ihtiyaç duymuş ve üretmiştir. Tarih öncesi dönemlerde taş ve madenden yararlanılıp teknolojiye

dönüştürülmüştür. Nitekim antropolog olan Margaret Mead, arkeolog, Gondon Childe ve sosyolog William Ogburn sosyal değişim konusundaki tespitlerinde teknolojiye verdikleri önemi ifade etmişlerdir. Fakat Weber böyle düşünmez. O teknolojiden ziyade ideoloji ve fikirleri önemser. Sebebi ise teknolojinin zaten düşüncenin bir ürünü olduğunu fikrine kapılmasıdır (Ata, 2009: 6).

Teknoloji toplumsal değişme sürecine ne gibi katkılarda bulunmuştur? Osmanlı döneminde 1829 yılında Sultan II. Mahmut fes üzerine bir yenilik yapmıştır. Yeniliğe tepkiler olsa da fes sayesinde feshane fabrikası kurulmuştur. O zamanları düşünecek olursa bu teknolojik gelişme için önemlidir.

Atatürk döneminde ise; 1933 yılında İstanbul Darülfünun'un, İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesi ile beraber Almanya'da ki bilim insanlarının ülkemize daveti sağlandı. Bu vesileyle ülkemizde bilimsel görüşün gelişmesi ortam yaratılmış oldu. Kurulan yeni Türk Devleti vatandaşların isteklerine önem vererek modern anlayışı tercih etti. Sümer bankta ülkemizde teknolojinin gelişmesi adına şeker, dokuma, kâğıt , çimento fabrikalarını destekleyerek yeniliklere öncü olmuştur (Ata, 2009: 9-10).

1.4.7. Ekonomik Etmen

Ekonomik, kültürel ve teknolojik faktörler arasındaki ilişkiler sorunun kaynağını teşkil etmektedir. Toplumların gelişmişliğine etki eden psikososyal, teknik ve bilimle ilgili konular toplum hayatına yön verir. Her toplumun ekonomik durumu farklı olduğundan gelişmişlik düzeyi de farklıdır. Bir toplum televizyon ile yeni tanışmışken, diğer toplum tüm teknolojik imkânlarla sahipse iki toplumun ekonomik gelişmişliği arasında fark olduğu aşikârdır (Doğan, 2002: 233).

1.4.8. Çatışma

Her toplumsal değişme faktöründe olduğu gibi kriz ve çatışmalar da toplumdan topluma etki olarak farklılık gösterir. Bazı toplumlar yaşananları abartırken, bazıları olayları daha sakin karşılayabilir. Siyasal gösteriler Anglosakson ülkelerde daha kontrollü yaşanırken, Latin Amerika da gösteriler esnasında ölümler yaşanabilir. Toplumlar kavgadan ya da devrim yapmaktan yana değildir. Çatışmanın sebebinin iyi analiz edilmesi gerekir. Daha çok kötü yönetim toplumları çatışmaya yönlendirir. Yaşanan başarısızlıklar çatışma sürecinin başlamasına neden olur. Kendi çıkarlarını korumak zorunda olan birey ve gruplar çatışma durumu yaşar. Çatışma sürecinde ortak menfaate sahip gruplar bir araya

gelerek var olan düzene başkaldırabilir. Fransa da görülen düşünsel çatışmalar bu duruma örnek gösterilebilir. Sendika ve işçi partileri burjuvaya kafa tutmak için ortaya çıkmıştır. Bu durum ideolojik anlamda önemli bir gelişmedir. Kilisenin baskısına karşı koyan halk cumhuriyeti getirmiştir.

“Çatışma, bir karar alma süreci ya da yeni bir düzen yaratmaya yarayan bir süreç olarak da değerlendirilebilir.” Çatışma sonucunda beklenti kazanan ya da kaybedenin mutlaka olması gerektiği yönünde olmamalıdır. Durumdan her iki tarafta pozitif olarak yararlanabilir. Değişim halinde olan toplumda kaynaklar değişkenlik gösterir. Çatışma sonucunda kaynaklar daha da büyür ve paylaşım artar (Mendras, 2008: 248-251).

1.5. ÇAĞDAŞ SOSYOLOJİ VE KLASİK SOSYOLOJİ AYIRIMI

Çağdaş sosyoloji bizlere 1970’ler sonrasını çağrıştırmaktadır. 1970’ler öncesi içerisinde klasik sosyolojiyi barındırır. Dar anlamda çağdaş sosyolojiyi değerlendirmemiz gerekirse, çağdaş sosyolojiyi modern ve postmodern sınıflandırmanın içine koymamız gerekir. Zaten sosyoloji doğuşu ve gelişimi itibariyle modern olarak değerlendirilmelidir. Bu da bir anlamda klasik ve modern sosyolojinin ortak özellikleri olduğu anlamını taşır. Klasik sosyolojiden çağdaş sosyolojiye geçişi ara dönem olarak nitelersek konu hem daha net anlaşılabilir hem de tarihsel bir boyut kazanabilir. Çağdaş sosyolojiyi dar anlamda değerlendirmek önemli bir takım kuram ve kuramcıları anlatımın dışında tutacağından sağlıklı olmayacaktır. Zira bu durum çözümlemelerin yetersiz kalmasına sebep olacağından birtakım önemli riskler içerir. Özellikle tarihsel anlamda vurgulamaların yapılmaması çözümlemeler açısından sık bir durum oluşturabileceği yönünde düşüncelere zemin hazırlayacaktır.

“Bu gerçekten hareketle “ara dönem” olarak tanımlanabilecek bir dönemin klasik ve çağdaş ya da modern ve postmodern sosyoloji arasında nasıl bir köprü kurduğunun kavranması, sosyolojinin kendi içerisinde değişimini anlamak açısından önemlidir” (Poloma, 2012: 4-5).

1.6. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE EĞİTİM

Özellikle tarihi açıdan bakıldığında geleneksel toplumların eğitim konusunda geçmişi önemseydiği, gelecek zamanın ve şu anında geçmiş kadar üzerinde durmadığı bir gerçektir. Geleneksel toplumların amacı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa geleneksel kültürü aktararak yaşatmaktır. Hedefte daha çok genç kuşaklar bulunmaktadır. Bu anlayış

2'nci Dünya Savaşı'nın bitimiyle yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Geleneksel toplumlarda tıpkı endüstriyel toplumlar gibi modernleşmenin ve kalkınmanın yolunun eğitimden geçebileceğinin farkına varmışlardır. “Ekonomistler eğitimi insan kaynaklarına ve insan gücü kalkınmasına yapılan en büyük yatırım olarak algılamışlardır” (Eskicumalı, 2003: 112).

Smelser ve Lipset (1966)'ya göre modern bir eğitimin benimsenmesi demek ekonomik kalkınmayı hem miktar hem de hız olarak belirleyen faktörlerdendir, Ortaya koydukları görüşü şu örnekle desteklemiştir. 1900 ve 1956 yıllarını kapsayan süreçte ekonomik gelir artış göstermiştir. Zira işçilerin eğitim seviyelerinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

Ancak tablo aslında modernistlerin çizdiği kadar parlak değildir. Eğitimin gelişme göstermesi kırsal kesim açısından pek bir şey ifade edememiştir. Kırsaldaki hayat koşullarında bariz bir değişme olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Eğitim birçok ülkede ne kadar yaygınlaşmış olursa olsun, bu diploma sahibi birçok işsiz gencin var olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Başlı başına eğitimde yaşanan modernleşme toplumsal ve ekonomik yapıdaki değişmelerden yardım almadıkça istediği sonuca ulaşması oldukça zordur.

1970'lerde Marksist yapısal fonksiyonculuktan yana taraf olan eğitimciler arasında Althusser, Bowles ve Gintis, Bernstein ve Bourdieu bulunmaktaydı. İsmi geçen eğitimcilerin bu görüşü destekleme sebepleri eğitim kurumlarına eleştirel yönden bakarak, bu kurumları araştırmaktır. Örneğin Althusser için eğer bir toplum modern kapitalist toplum sınıfındaysa; eğitim, o toplumda egemen bir kurumdur. Aynı zamanda ortaçağda esas ideolojik sistemin din üzerine kurulu olduğunu savunmaktadır. Günümüzde ise ideal sistem eğitimidir. Eğitimin bu kadar önemli olmasının nedeni şöyle açıklanır. Eğitim küçüklükten itibaren varlığını sürdüren ve içerisinde sosyalleşmeyi ve kültürü barındıran bir süreçtir. Bu süreçte öğrencilerin hangi sınıfa ait oldukları oldukça önemlidir. Zira öğrenciler geldikleri sınıfa göre işlere tabi tutulmak için eğitim görmektedirler. “Örneğin üst sınıftan gelen öğrencilere yaratıcılık, bağımsızlık ve girişimcilik öğretilirken, alt sınıflardan gelen öğrencilere boyun eğme ve emirleri yerine getirme öğretilmektedir” (Eskicumalı, 2003: 114).

Samuel Bowles ve Herbert Gintis ise eğitimle ilgili şu konu üzerine eğilmişlerdir. Okullar ve ekonomi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Düşünceleri okulların birer ekonomik rolleri bulunduğu şeklindedir. 1977 yılında bir kitap yazmışlardır. Kitabın ismi “*Kapitalist Amerika'da Eğitim*”dir. “Eğitim kurumları ile eşit olmayan ekonomik yapı

arasında direkt bir ilişki olduğu, okulların toplumda var olan sosyal sınıf farklılıklarını devam ettirdikleri, işçi sınıfı çocuklarının okullarda aldıkları eğitimle işçi sınıfına ait sosyal ve ekonomik rolleri öğrendikleri ifade edilmiştir.”

Eğitim ekonomik bakımdan kuvvetli olan sınıfın tekeline girmiş durumdadır. Zira bu sınıf gücünü kullanarak eğitimde söz sahibi olur. Okulla ilgili çeşitli eğitim programlarını seçer ve organize eder (Eskicumalı, 2003: 114).

McClelland, 1963’ e göre, McClelland hem Türkiye’nin hem de İran’ın modernleşme aşamalarını incelemiş ve şu yargıya varmıştır. Bu süreçte oluşan farklılıklar Türk eğitim sistemiyle yakından ilgilidir. Bu sonuca varmasının nedeni İran’ın ve Türkiye’nin diğer kurumlarının örneğin ve aile ve sosyal kurumları gibi birbirine oldukça benzer özelliklerinin bulunmasındandır.

Tüm bu bilgilerden sonra, eğitim ve sosyal değişme konusunda soracağımız soru şudur. Eğitim sosyal değişmede birinci faktör müdür? Yapılan araştırmalar eğitimin sosyal değişmedeki rolünün bir ekonomik faktör ya da politik faktör kadar etkili olmadığını göstermiştir. Dewey’in görüşlerine göre; eğitimin katkısı sosyal değişmede bir hareketlilik sağlamaktır. Bu yönüyle elbette ki oldukça önemlidir. Ayrıca politik koşullara zemin hazırlamak amacıyla gerekli görülen bilgi ve beceri ortamının yaygınlaştırılmasına katkıda bulunur (Eskicumalı, 2003: 123).

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DEĞİŞME KURAMLARI

2.1. KLASİK DEĞİŞME KURAMLARI

2.1.1. Organizmacı Modeller

Organizmacı olarak adlandırılan modeller büyük boy kuramların içerisinde yer almaktadır. Modern sosyoloji içerisinde de yapısal-fonksiyonel olarak adlandırılan bir yaklaşım modeli vardır. Fakat bizim ele aldığımız yaklaşım yapısal- fonksiyonel yaklaşımdaki organizmacılıktan farklı olacaktır. Büyük boy kuramları organizmacı olarak nitelendirmemizin sebebi, devletleri, uygarlıkları, kültürleri, yaşayan organizmalara benzetmiş olduklarından kaynaklanır. Nasıl ki canlı olan organizmalar doğuyor, gelişiyor ve nihayetinde ölüyorlarsa devletler, kültürlerde doğar, gelişir ve ölür. Büyük boy organizmacı modeller denilince modelin öncüleri olarak beş ismi bilmemiz gerekir. İbn Haldun, Danilevsky, Spengler, Kroeber ve Arnold Joseph Toynbee kuramın isim babalarıdır.

Düşünürlerin dördü için kültürolog diyebiliriz, fakat İbn Haldun bir kültürolog değildir. Toynbee diğer dört düşünürden farklı olarak sosyolojik düşünce anlamında Sorokin'e yakın olmasıyla bilinir (Kongar, 2017: 63).

Sorokin toplumsal değişmeyi incelerken değişimi üç aşamada ele almayı uygun görmüştür. Üç farklı soruyla değişimi irdeler. İlk sorusunda neyin değiştiğini merak eder ve “ne değişir” sorusunu sorar. Değişen sistemler ve yığınlardır.

O yığınlar diye bahsettiği şeylerin birtakım düzenlemelere sahip olmadığından şans isteyen, gelip geçici türden faktörler olduğunu söyler. Oysaki sistemler belirli bir düzen içindedir ve tesadüfi değildir. Doğru ve anlaşılır olarak yığın diyebilmek için birtakım özellikler atlanmamalıdır. Yığın içerisinde yer alan kişiler birbirini tanımayan kişilerdir. Sosyal olarak düşünülen yığınlar ise örgütlüdür, aralarında hiyerarşik bir düzenin varlığından söz edilemez. Yer olarak geniş bir alana sahip olsalar da sosyal bağlar zayıftır. Kuralları dikkate alan davranış sayısı yok denecek kadar azdır (Fichter, 2016: 54). Kültürel değişme incelenirken yapılması gereken bu iki faktörün iyi ayırt edilmesidir. Daha sonraki sorularda ise Sorokin sistemlerin “nasıl” ve “ne” şekilde değişme gösterdiğine yanıt arar.

Mekânsal, zamansal, nicelik ve nitelik yönünde değişme gösteren her şey nasıl sorusunun yanıtı olurken; “ne şekilde” sorusunda Sorokin'e üç ilke vardır.

“İçsel Değişme İlkesi”, Sınırlar İlkesi ve Gerçekliğin Bütüncül Karakteri” (Erkilet, 2007: 44-45).

Sorokin’in belirttiği sınırlar ilkesine göre evrim kuramı yanlıştır. Deneysel bir gerçeklik içerisinde bulunan sosyokültürel sistemlerin doğasında zaman ve mekân boyutuna kavuştuklarında, biyolojik, coğrafi ve toplumsal faktörlerin yani dış faktörlerin etkisiyle değişmek vardır. Yaşanılan bu değişim ise doğrusal değildir. Bu nedenle evrim kuramıyla çelişir (Erkilet, 2007: 48).

2.1.2. İbn Haldun ve Asabiyet (1332-1406)

Her ne kadar Batı toplumlarında sosyolojinin kurucusu olarak Auguste Comte bilinse de İbn Haldun İlm-i- Tabiat-i Umran adı altında toplumsal değişmeler hakkında evrensel sayılabilecek kurallardan bahsetmeye çalışmıştır. Mukaddime adında bir eser yazmıştır. Eserini dikkatle incelersek aslında Batılı sosyoloji kuramcılarının fikirlerinin parçalarını görebiliriz. Mesela kitabında toplumsal değişme faktörlerinden olan coğrafi faktörlere yer vermiştir. Uygarlığın sıcak ve soğuk iklimlerde gelişemediğinden buna karşılık ılıman iklimlerde daha rahat ilerleme gösterdiğinden bahseder (Kongar, 2017: 64-65).

Aynı şekilde Durkheim’in düşüncesinin temeli olarak bilinen iş bölümü yolu ile evrim ve Marks’ın meşhur kuramı olan emek- değer kuramı da İbn Haldun tarafından daha önceden keşfedilmiştir. İbn Haldun iş bölümünün toplumsal değişme üzerindeki önemini “Sosyal hayat cemiyet fertlerinin birbirine yardım etmelerini zorunlu kılar. Zira yardımlaşmak sosyal hayatın tabiatındandır. Cemiyet fertlerinin bu yolla birbirine yardımlaşarak çalışmaları, o cemiyetin yaşadığı şehre (ve bölgeye) mahsus bazı sanatların yayılmasını icab ettirir” diyerek vurgulamıştır.

Organizmacı modellerin kısaca eleştirisini yapacak olursak; öncelikle büyük boy kuramların hemfikir oldukları nokta kuramlarını tarihsel bulgulara dayanarak ispat etmek istemeleridir. Kuramlarında çeşitli uygarlık ve kültür kıyaslamalarına yer vermişlerdir. Örneğin; kültürleri üstünlük açısından, uygarlıkları ise olumlu olumsuz diye adlandırarak kıyas yaparlar. Toynbee uygarlıkları kendi görüşüne göre şöyle sınıflandırmıştır. Kimi toplumlar tam gelişmiş, kimi toplumların gelişmesine fırsat verilmemiş, kimi toplumlar ise hiçbir şekilde gelişmeye başlamamıştır. En azından uygarlıkları sınıflandırırken Danilevski’den daha insancıl değerlendirme yapmayı başarmış, onun gibi insanları ve toplumları yapıcı, yıkıcı, işe yaramaz gibi sıfatlarla değerlendirmemiştir.

Aynı zamanda düşünürler birbirinden tutarsız fikirler öne sürmüşlerdir. Örneğin Danilevsky için uygarlıkların var olabilmesi ve devamını sağlaması siyasal olarak bağımsız olmasına bağlıken, Krober bu düşünciyi desteklemez. Ona göre; kimi kültürler bağımsızlıklarını kaybettikleri zaman gelişme gösterir ve yaratıcılıklarını ortaya çıkarırlar (Kongar, 2017: 83-85).

Asabiye kavramı İbn Haldun'un değişme teorisinin merkezini oluşturur. Asabiye demek güçlü kan bağına bağlı ilişkiler sayesinde insanlar arasında birliğin gelişmesidir. Böylece insanlar devlet kurabilecek seviyeye ulaşırlar. Önce ziraat ve hayvancılıkla başlayan yaşam biçimi yerini ticarete bırakır. Bu önemli değişimden İbn Haldun'a göre kaçışın yolu yoktur. Giderek lüks içerisinde yaşamaya başlayan insanlar kendi çıkarlarını ön plana almaya başlayınca toplumda bozulmalar ve yıkılma başlar. Yıkılan devletlerin yerini yeni kurulan devletler alır.

2.1.3. Evrimci Model

Evrimci modelin ortaya koymuş olduğu “doğrusal ilerleme teorisi” çoğunlukla sosyologlar tarafından eleştirilmiştir. Onlara göre sosyal değişim belli bir doğrultuda ilerlememektedir. Şüphesiz her cemiyetin aynı yollardan geçmesi kabul edilebilir bir gerçeklik değildir, dolayısıyla toplumsal değişimde toplumdan topluma farklılık gösterecektir.

İbn Haldun'un öne sürdüğü toplumsal değişimde hem maddi hem manevi unsurlar vardır. Geliştirmiş olduğu “asabiyet” ve “tavırlar” kavramlarıyla toplumsal değişimin daha çok manevi unsurlarına değinmeyi tercih etmiştir. Manevi unsurlar “birlik ve devlet kurma kudreti, cesaret, feragat, fedakârlık, sabır” gibi unsurlar altında toplanmaktadır.

Comte ise toplumsal değişim sürecini üç hal kanunu ile açıklayarak evrimci modele örnek oluşturmuştur. Ona göre sosyal değişimler ilk evrede teolojik, ikinci evrede metafizik, son evrede ilmi sebeplerle açıklanır (Erkal, 2006: 246-247).

Evrimci kuramlar klasik sosyoloji teorilerinin içerisinde yer almaktadır. Teorinin öncüleri; Auguste Comte, Herbert Spencer, Karl Marks, Emile Durkheim ve Max Weberdir. Sosyal değişim teorileri ve sosyoloji teorileri birbirlerine oldukça yakın gözükmektedir. Hatta sosyoloji teorilerinin temeli sosyal değişim teorilerine dayanır desek yanlış bir tespitte bulunmayız (Eğribel ve Özcan, 2011: 154-158).

19'uncu yüzyıl sosyolojisi bir geçiş evresinin kuramlar üzerine oturtulmasından ibarettir. Etzioni-Halevy bu durumu şöyle ifade eder. “19'uncu yüzyıl sosyolojisinin

kurucu babaları farklı açılardan da olsa modern öncesi toplumdan modern topluma geçişle ilgilenmişlerdir (Eğribel ve Özcan, 2011: 159).

Evrimci modelin kabul ettiği doğru, insanlığın doğrusal yönde ilerleyerek geliştiğine dair gerçekliktir. Evrimci model bu yaklaşımın doğruluğunu savunur. Temel aldığı nokta sürekli ilerleme teorisidir. Fakat yaklaşımı savunanların yanıldığı nokta şudur. Hiçbir toplum belirli ilerleme çizgisini takip ederek geleceği öngöremez ve gelecekle ilgili iddiada bulunamaz. Evrimsel modelin ana konuları, süreklilik, zorunluluk, kesinlik ve ilerlemedir. “Evrimsel modele göre bugün dünden ileridir ve gelecekte bugünden ileri olacaktır” (Çetin, 2013: 70). Fakat bu düşünce kendisiyle çelişmektedir. Çünkü en ileri olarak gördükleri insanı canlılar dünyasında en üst noktaya koymuşlardır. Fakat insandan sonra neyin var olacağı soru işaretidir, belirsizdir. Şöyle bir gerçeklik vardır ki, dünyadaki bütün güçlü kabul edilen kültürler herhangi bir modelin bile ilk, saf halinin en iyisi olduğunu kabul eder. Bu geleneği kabul edenler arasında Çinliler, Müslümanlar ve Hindular da vardır. İlerlemeye baktığımızda yoğunlaştığı noktanın madde olduğunu görebiliriz. Evrimci model toplumu madde olarak görür fakat metafizik dünyayı önemsemez. Analitiktir, ancak gerçekler analitik değildir. Sentezler göz ardı edilemez. Çünkü sentezler gerçekliğe eşdeğerdir (Çetin, 2013: 70-71).

Klasik evrim teorisi daha çok geleneksel toplumların yaşam biçimiyle özdeşleştirilmiştir. Evrim teorisine hâkim olan düşünce şekli geleneksel toplumların bu teoriyi takip etmeleri halinde ekonomik, siyasal, toplumsal konularda gelişme sağlayarak Batıya yetişebileceği yönündedir. Modern tarihçilik anlamında oldukça önemli bir isim olan Alman tarihçi Leopold Von Ranke göre bir tarihçi araştırma yaptığı takdirde araştırmasını kendi dönemine götürebilmeli ve olayları o zamanın koşullarına göre değerlendirebilmelidir. Eğer bir tarihçi olayları kendi zamanına göre yorumlayamazsa çoğunlukla sosyolojinin içerdiği soyut kavramlara bağlı kalabilir. Birçok sosyolojik teori tarihçilerin fikirlerinin değişmesine ve gelişmesine neden olmuştur. Örneğin “Türkiye’de S. Divitçioğlu, H. İslamoğlu ve Ç. Keyder, Marks’ın Asya Tipi Üretim Tarzı (AMP) varsayımını esas alan incelemeler yayınladılar” (İnalcık, 2018: 365-366).

Carl Zimmerman 19’uncu yüzyıl Amerikan sosyolojisinin, sosyal değişmeyi esas alan mesele olarak değerlendirmesinden ötürü 1920’lerden sonra sosyal yapı araştırmalarına yönelik olarak çalışmalarını yürüttüğünden bahseder. Carl Zimmerman sosyal değişme üzerine birçok incelemede bulunmuş ve bu şekilde tanınmıştır. Kendisi aynı zamanda 1964 yılında İstanbul Üniversitesi’nde de sosyoloji üzerine misafir profesör unvanıyla eğitim vermiştir. Günümüz açısından değerlendirmek gerektiğinde kendisi

yeniden dinamik değişim sosyolojisine dönmek gerektiğine inanmaktadır. Çünkü atom çağıyla gelen birçok korkunç sorun ve giderek artan modernizasyon ve Batılılaşma yaşamsal sorunları beraberinde getirmiştir. Bu problemlerin çözümü için yeni sosyolojiyi değişim sosyolojisi olarak değerlendirmeyi mecbur kılmıştır.

Bize bu konuda yardımcı olan ve öncülük eden iki isim vardır. Arnold Joseph Toynbee ve Ziya Gökalp. “Gökalp tek doğrultuda sosyal gelişim teorisine dayanan 19’uncu yüzyıl sosyolojisine bağlıdır ve her medeniyetin kendi sosyal zamanını ve gelişimini göz önünde tutmamaktadır.” Bir başka sosyolog olan N. Eisenstadt son dönemler de aynı eleştirilerde bulunmaya başlamıştır. Onun fikirlerine göre de eğer bir toplum kendini gelişime açmak istiyorsa bu gelişimin ve modernleşmenin belli bir reçetesi olamaz, devamlı yeni bir sentezleme gerekmektedir. Bu da yeni bir sosyal oluşum demektir. Zimmerman’a göre yeni dinamik değişim sosyolojisinin zeminini hazırlayan isim Toynbee’dir. Çünkü Toynbee medeniyetlerin çeşitli doğrultularda yürümesini ve kendi sosyal zamanını oluşturarak yaşaması gerektiği fikrini öne sürmüştür. Zimmerman’a göre Ziya Gökalp’in Durkheim’den almış olduğu sosyoloji kuramını Doğu toplumuyla özdeşleştirebilmiş olması 19’uncu yüzyıl sosyolojisinin içeriğinden kaynaklanmıştır. 19’uncu yüzyıl sosyolojisi içerisinde soyut kavramlar barındırmaktadır. 19’uncu yüzyıl sosyolojisinde her toplumun tarihini kendi sosyal zamanına göre değerlendirmek diye bir düşünce yoktur (İnalçık, 2018: 333-334).

Evrim sözcüğü literatürde ilk olarak biyolojik terim olarak yer almıştır. Tekâmül evrim sözcüğünün Osmanlıdaki karşıtıdır. Anlamı ise “derece derece (tedricen) meydana gelen değişim”dir. Evrim her şeyin zaman içerisinde ve aşamalar halinde gerçekleşmesi anlamına gelir. Belirttiğimiz gibi evrim biyolojik bir terimdir. Fakat 19’uncu yüzyılda bu terim toplumsal evrim kavramıyla bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Merak edilen konulardan biri tarih felsefesinin sosyolojiye olan etkileridir. Bu merakı giderebilmek için biyolojik evrim kuramından yararlanılmak istenmiştir. Biyolojik bir konuyu toplumsal konulara uyarlamak bir takım yanlışlıklara sebebiyet vermiştir. Ogburn toplumsal evrim kuramını tamamen reddetmese de yine de bir takım tespitlerde bulunmuştur. “Toplumsal kurumların evriminde kalıtım, türleşme ve ayıklama yasalarına varma girişimleri hayati ya da önemli sayılabilecek pek az sonuç vermiştir” (Doğan, 2000: 273-274).

2.1.4. Herbert Spencer

Spencer “işlevselci, organizmacı ve evrimci görüşün mimarlarından.” Ele alıp araştırdığı konu askeri toplum yapısından, endüstrileşen topluma geçişin nasıl olduğudur. Burada bir evrilme süreci yaşanır. İleri sürdüğü teori toplumların organik olduğu ve evrim geçirdiği yönündedir. Yaptığı çıkarımda toplumları bir organizmaya benzetmiştir. Sosyal organizma ve bireysel organizma arasından bağ kurmuştur. Sosyal bir organizma tıpkı bireysel organizmalar gibi büyür, farklılaşır ve gelişme gösterir.

Askeri toplumdan endüstriyel topluma geçişin nedenini, insanların ilk savaşçı zamanlarında kuralsız ve dağınık şekilde savaşmalarına bağlar. Zamanla gelişen yapı sayesinde savaşçılar asker olmuştur. Topçuların, erlerin, süvarilerin olduğu modern bir askeri yapı kurulmuştur (Eğribel ve Özcan, 2011: 160).

Çeşitli çözümlemeler yaparken biyolojik metaforları kullanmayı ihmal etmez. Geleneksellikten modernliğe geçiş sürecini kavramsallaştırmak isteyen Spencer karmaşık ve farklılaşmış bir durumla karşılaşır. Kendi kafasında karşıt iki toplum yaratır. Askeri toplum/sanayi toplumu ona göre basit olan ve değişkenlik göstermeyen zorba bir toplumdur. Karşısında ise bireyi merkeze alan farklılaşmış bir toplum vardır (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 108-109).

2.1.5. Karl Marks

Marks’ın değişme teorisi “diyalektik ilişkiye” dayalı “tarihi maddecilik” üzerine temellenir.” Diyalektik yaklaşımın savunduğu düşünceye göre toplumda her şeyin bir zıttı, tersi vardır. Tersliklerin birbiriyle çelişmesi sonucu yeni durumlar ya da yeni nesneler oluşur. Süreç böyle işler. Marks’ın iddiasında tarihi maddecilik ile diyalektik çatışma ilk kez ekonomi alanında ortaya çıktığından değişimin asıl sebebi de “üretim ilişkileri” olmuştur. İnsanlık ilkel komün döneminden kölelik ve feodalite toplumlarına dönüşmüştür. Son evrede kapitalizm vardır. Burjuvazi üretim araçlarına sahip sınıf olduğundan işçi sınıfı ile çatışır. Zira burjuvazi işçi sınıfına hakları olan “artı ürünü” vermez. Sonuç proleteryanın ayaklanması ve kapitalist toplumdan komünist topluma geçiştir (Arslantürk ve Amman, 2017: 420-422).

2.1.6. Durkheim

Durkheim ve onun çizgisinde ilerlemiş olan kuramcılar (Montesquieu, Saint Simon, Comte) sosyal ve doğa bilimlerinin bütünlüğünü savunurlar. Sosyal durumlara sebep olan durumları anlamak isterler. Pozitivist bakış açısına sahiptirler. Oysaki Alman geleneğinin bakış açısında kültür, din, tarih gibi bilimler sosyal bilim olarak kabul görmez.

Tarih içerisinde gerçekleşen olaylar ya bilimsel olarak ya da toplu şekilde ele alınmalıdır. Tüm bu çıkarımlar için yüzde yüz Alman ve Fransız ekolünün görüşlerini karşılar diyemeyiz. Nitekim 1960'lı yıllardan sonra da önemlerini kaybettikleri için yerini farklı düşüncelere bırakmışlardır (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 118-120).

Durkheim'in ise sosyolojiye katkıları saymakla bitmez. Onun sayesinde sosyoloji "Paris'in gözde mekânlarında yapılan bir sosyal felsefe olmaktan kurtulup, üniversitede de ampirik verilerle yapılan akademik bir faaliyet, meslek haline dönüşmüştür."

Aynı zamanda Fransa'nın ilk akademisyen sosyoloğu unvanına sahiptir. Sosyoloji onunda çabalarıyla kurumsal nitelik kazanmıştır. Temel düşüncesi devam eden sınıfsal çatışmaların dayanışmayı zayıflattığı, olması gerekenin toplumlar arası iyi ilişkilerin kurulması ve yakınlaşmanın sağlanmasıdır (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 121-122).

2.1.7. Max Weber

Yeni var olan dünya düzeninde Durkheim Fransa için çabalarırken, Weber de Almanya için mücadele içindedir. Amerika onun düşüncelerini etkilemede önemli role sahiptir. Amerika ve Almanya sömürgelere sahip olmamaları ve deniz aşırı kaynaklardan uzak oldukları için birbirine benzer. Marks ve Weber'in çatıştıkları bir nokta vardır. Weber Almanya'nın sorunun içsel problemleri olduğunu düşünmez. Sorun dış siyasetteki başarısızlıklardır. İç çekişmeler işleri güçleştirse de asıl sorun dış kaynaklıdır. Bu düşünceyle Weber hayatı süresince Marks'a karşı olmuştur.

2.1.8. İdeal Tip

Tarih ve sosyoloji arasındaki farka değinecek olursak tarih çok yönlüdür. Sosyoloji ise toplumda yaşanan gerçekleri mümkün olduğu kadar net ve yalın ifade etmek ister. Başarılı olabilmek içinse bir tip kavramı yaratmak zorundadır. Tarih biliminde sadece olayları algılamak ve yeniden kurgulamak vardır. Fakat sosyoloji yorumlara ve bağlantı kurmaya, çıkarımlar yapmaya izin veren bir bilimdir. Sosyolojinin yok olmasına neden

olacak bir şey varsa, oda araştırmaları ve yorumlamaları herhangi bir amaca dayandırmaktır. Zira bu durum siyaset ile bağlantı kurulmasına neden olur. İnsanlar yaşamlarındaki belli anlamlara göre harekete geçerler. Sosyoloji bu anlamları ve hareketleri anlamak ister. Bu amaçla bir ideal tip yaratmıştır. İdeal tip ile olayları yorumlamaya çalışırken kendince bir düzen oluşturacaktır. Biraz abartılı bir deyimle toplumsal olay var diyemeyiz, sadece sosyolojik yorumda bulunabiliriz. Esasen düzen eşyanın doğasına aykırıdır. Düzeni oluşturan insanın doğayı, eşyayı algılayışıdır. Tüm bunlara dayanarak toplumsal yasa yoktur denilebilir. Sadece insanlar ve insanların toplumu yorumlayışı gerçek olandır. Söz konusu yasalar, insanların yorumlamasından farklı düşünülemez (Sezer, 2011: 84-90). Evrimci kuram da birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştiriler şu şekildedir.

Doğan'ın tespitine göre (Bottomore, s.326) evrimci teoriler, doğrusal ilerleme teorisi insanlığın toplumsal tarihinde çok sayıda yığınsal ve önemli değişmeleri görüntülediği için çok işe yaramışlardır. Bu değişmelerin başlıcaları bilginin artışı, toplumların büyüklük ve karmaşıklıklarının artışı ve modern zamanlarda ve siyasal eşitlik karakterlerinin güçlenmesidir” Teoride eksik kalan ve eleştirilen taraf toplumların geçiş sürecinde yetersiz bulunmaları, somut olan toplumla ilgilenmekten ziyade insanlık gibi somut olmayan kavramların üzerinde durmuş olmalarıdır (Doğan, 2002: 237).

2.2. ÇAğDAş DEğişME TEORİLERİ

2.2.1. Yapısal- Fonksiyonel Model

Toplum çeşitli dalgalanmalardan geçerek tekrar dengeye gelebilmek için denge ve ahenk sürecinin doğru şekilde işlemesi gerekir. Modelin temel yapıtaşını “sosyal yapı” ve “fonksiyonlar” arasındaki ilişki oluşturur. Bir yapıyı oluşturan unsurlar birde yapının fonksiyonları vardır. Yapı gittikçe karmaşık hale geldiğinden fonksiyonlarda ona uyum sağlar, uyum ise ancak yeni yapılar geliştirmekle mümkündür. Modelin kurucuları arasında; T.Parsons, R.K Merton, W.P Ogburd, Radcliffe-Brown ve Molinowski vardır (Erkal, 2006: 253-254).

2.2.2. Çatışma Kuramı

Çatışmacı modele göre sosyal değişimin özünde karşılıklı sınıfsal çatışmalar vardır. Eğer bir toplum ilerleme ve gelişim kaydetmek istiyorsa çatışma mutlaka olmalıdır. Kuramın öncüsü ise 1818-1883 yılları arasında yaşayan Karl Marks'tır.

Marks F.Engels ile birlikte *Komünist Manifesto* adında bir eser yazmıştır. Eserde şu söz dikkat çeker. “Şimdiye kadar ki bütün cemiyet tarihi, bir sınıf mücadeleleri tarihinden ibarettir.” Çatışmanın olmadığı yerde hareket, hareketin olmadığı yerde değişim yoktur. Toplumdaki bütünlük tez, antitez, sentez üçlemesinin oluşumuyla sağlanır (Akdoğan, 2004: 94-95).

Toplumsal sistemlerin varlığını sürdürebilmesi için birtakım işlevsel zorunlulukları yerine getirmesi gerekir. Bu gereklilikler ise yapılar üzerine oturtulmuştur.

“Durkheim modern toplumu kendine ait bir gerçekliğe sahip organik bir bütün olarak görür” (Kocadaş, 2016: 42). Toplumun temel sayılabilecek ihtiyaçları sağlanmazsa patolojik sorunlar yaşanır. Örneğin ekonomide aniden yaşanan değişimler sistemi oluşturan bütün parçaları alt üst edebilir.

“Çağdaş işlevselciler “normal durumu”u denge veya dengelenmiş sistem olarak adlandırırken, “patolojik durum” dengesizliği veya toplumsal değişmeyi temsil etmektedir.”

Yapısal işlevselci kuram bireye toplum içerisinde yer vermiş, onun rolü olduğunu savunmuştur. Her birey toplumda aslında bir aktördür. Linton bu kavrama değinen kişidir. Ona göre bireyler ve gruplar belirli davranış ve tutumlara sahip olabilirse toplum işlevini doğru olarak sağlar.

İşlevselci yaklaşımda sistemler asla birbirinden kopuk olamaz. Kopukluk tüm dengeleri bozar.

“İşlevselcilik toplumsal ve kültürel olguların toplumsal-kültürel sistem içerisinde yerine getirdiği işlevlerin çözümlenmesidir” (Kocadaş, 2016: 42-47).

2.2.3. Dahrendorf

Çatışmacı model aslında düşünüldüğünün aksine toplumda çatışmaya neden olan etkileri ortaya koymak için vardır. Toplumda var olan çatışmalı ilişkiler bir düzen içine girerse sosyal değişim mümkün olur. Düzen ile uzlaşma sağlanır ve sosyal denge oluşur. Zaten Batı toplumlarında yaşanan siyasal, ekonomik menfaatlerin sebep olduğu sosyal gruplar arasındaki çatışmada artık normal görülmektedir. Ortada rekabetin getirdiği

çatışma durumunun olması gayet normaldir. Kendilerinin geliştirdiği sistemlerle uzlaşma yaratan yine kendileri olacaktır (Erkal, 2006: 256).

Dahrendorf değişimi iç değişim faktörleri ve dış değişim faktörleri olarak ayırmıştır. Değişiminin nedenini çeşitli çıkar gruplarının bir örgüt haline gelip otoriteye etki etmesine bağlar. Grupların yapıları bazen iç faktörler bazen dış faktörlere bağlı olarak değişebilir. Sınıflar, kır-kent faktörleri, dini gruplar iç faktörlerdendir. Dış unsura örnek olarak ise işgal durumunu gösterir. Ayrıca ona göre sınıfsal çatışmaların, çelişkilerin olması normal karşılanmalıdır. Dahrendorf sosyal değişme için “Emirle koordine edilen birliklerdeki otorite pozisyonlarının personellerinin değişmesidir” der.

Nihayetinde çatışma grupları zaten var olan otoritenin yapısını ve orada çalışan kişileri değiştirmek ister. İnsanlar değişince elbette ki toplumsal düzende değişecektir (Erkilet, 2007: 175). Tüm bu görüşlere ve kuramlara göre aklımıza bir soru gelmelidir. Değişim teorisi oluşturmak gerçekten mümkün müdür? Bütün bu sosyal değişme faktörleri, çatışmalar, yenilikler değişim hakkında fikir sahibi olmamıza ve kafamızda canlandırmamıza yarasa da kuramsal anlamda net bir tablo çizememektedir. Sadece endüstriyel toplumu anlamamızda bizlere katkıda bulunacaktır. Tarih felsefesinin ilgi alanına giren konuları sosyologlardan net bir şekilde açıklayarak teori sunmaları beklenmemelidir. Auguste Comte’un üç aşama kanunu da günümüz için oldukça yetersizdir (Mendras, 2008: 263-264).

2.3. SOSYAL DEĞİŞME VE TÜRKİYE

Sosyolojinin biliminin esas kaynağı Batıdır. Türkiye de de Türk sosyolojisinin gelişmesi adına çaba sarf edilmiştir. Türk sosyolojisi Batıdan aldığı kavram ve kuramlarla tarihi bir yola çıkmıştır. Kendi sosyologlarımızın neden kendilerinden bir şey katmadan, kuramları olduğu gibi Batıdan aldığı hakkında tutarlı bilgiler mevcut değildir. Ancak ülkemizdeki problemlerin çözümünü Batı sosyolojisiyle bağdaştırıp yeterli görmüş olabilirler. Sosyoloji biliminin esas kaynağı Batıdır. Türkiye de de Türk sosyolojisinin gelişmesi adına çaba sarf edilmiştir. Ancak ülkemizdeki problemlerin çözümünü Batı sosyolojisiyle bağdaştırıp yeterli görmüş olabilirler. Bilindiği üzere Osmanlı çöküş aşamasında yüzünü Batıya ve onun yeniliklerine çevirmiştir. Yeni bir kimlik yaratma içindeki arayışı sosyolojinin Türkiye de merak uyandırmasına neden olmuştur. Osmanlı kendi içindeki sorunları çözmede sorun yaşarken Batıdaki yeni sosyoloji kuramları ona ilaç gibi gelmiştir. Sosyoloji ülkemizde zamanla değer kazanırken, eğitimde de sosyolojiye yer

verilmeye başlanmıştır. Ülkemizde uzmanlaşmış sosyologların da değeri gittikçe fark edilmiştir (Sezer, 2011: 160-165). Türkiye'ye sosyolojik gelişme açısından önemli katkıda bulunan Ziya Gökalp kendine örnek olarak Durkheim ve onun görüşlerini seçmiştir. Fakat başlangıç itibarıyla Türkiye de sosyoloji Ziya Gökalp ile tanınmamıştır. Bu süreç Tanzimat Dönemi'ne kadar uzanır. Osmanlı toplumunda oluşmaya başlayan toplumsal sorunlar aydınların dikkatini çeker hale gelmiştir. Aydınlardan Ali Suavi toplumsal bozulmayı İslam'daki ahlaki anlayışın değişmesi yönünden ele aldığından onun görüşleri Fransız sosyolog olan Le Play ile paralellik gösterir. Münif Paşa da Tanzimat aydınları arasındadır. O toplumsal çıkış yolunun ancak eğitimle bulunacağına inanmaktadır. Toplumun geri kalmasının eğitimdeki eksikliklerden kaynaklandığını savunan kişi Batı da Emile Durkheimdir. İki düşünürün görüşü ortaktır (Doğan, 2002: 38). Ziya Gökalp Türkiye de sosyolojinin öncüleri arasında yer almakla kalmamış, üniversite de sosyoloji öğretmenliği yapmıştır. Sosyolojiyi geleneksel ve güncel olarak ele almış, araştırmalarını kendi kültürüyle bağdaştırmayı denemiştir. Sosyoloji ona göre tek başına yeterli olamaz. Bunun için tarih, etnografya, istatistik gibi diğer bilim dallarından yararlanması gerekmektedir (Doğan, 2002: 43).

2.3.1. Ziya Gökalp

Düşünsel anlamda ve alanda Tanzimat Dönemi'nde bilimin önemli olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan grup tarafından Fransız Devrimi'nden doğan eşitlik, özgürlük, adalet gibi kavramlar yavaş yavaş kabul edilmiştir. Kavramların kabul edilmesinin nedeni tam da o zamanlarda Osmanlı toplumunda meydana gelen kimlik arayışları ve Türklüğe ait özelliklerin ortaya çıkmasından, aslında iki dönemin birbirine denk düşmesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Öncelikle 19'uncu yüzyıldaki Türklük düşüncesinin temel özelliklerinden bahsetmeliyiz. İçeriğinde birtakım felsefesi özellikler barındırsa da genelinde toplum ve siyasal yaşam için kolay çözümler üretme çabası vardır. Düşüncenin ana konusu devleti ve milleti kurtarmak olduğundan birçok noktada sığ kalmıştır. Genel olarak dogmacı ve dinsel kültürün özelliklerin ağır bastığı çevrede yetişenler de bu kişiler, Batının gerek bilimsel yönüne gerekse düşüncesine kuşku duymadan yaklaşmışlar ve 2. Meşrutiyet'in önünü açmışlardır.

Batıcılığın geçmişini inceleyecek olursak aslında İslamcılıktan da eski bir geçmişe sahip olduğunu görebiliriz. Osmanlı da Üçüncü Ahmet döneminde Batının hem askerlik

hem de toplum hayatı örnek alınmaya başlanmış, Üçüncü Selim dönemine gelindiğinde yenilikler daha da kolay benimsenir hale gelmiştir. Batıya hâkim olan düşünce tarzı maddeci ve pozitivist düşünce tarzıdır. Maddeci ve pozitivist görüşü benimseyen Batı uygarlığı bu düşünce tarzlarının herkes tarafından kabul edilmesini istemişler ayrıca din olgusunun toplumsal gelişme açısından engel teşkil ettiği görüşünü savunmuşlardır.

2.3.2. Abdullah Cevdet ve Ziya Gökalp

Abdullah Cevdet bu akımı benimseyen isimlerin başında gelir. Aynı zamanda Ziya Gökalp'in düşüncelerinin şekillenmesinde önemli ölçüde etkisi vardır. Abdullah Cevdet Osmanlı'nın kurtuluşunu Batılılaşma olarak görür. Kurtuluş için bu zorunluluktan kaçınılamaz. Bu zorunluluğu şu sözlerle ifade eder. "Tek bir uygarlık var oda Avrupa uygarlığıdır ve onu gülü ve dikeniyile getirmek gerek" (Yıldırım, 2013: 1-2).

Abdullah Cevdet aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin kurucularındandır. Ziya Gökalp'i İttihat ve Terakki örgütüyle tanıştırmıştır. Ziya Gökalp'in hayatında önemli olan bir isimde kendisinden Fransızca öğrendiği öğretmeni Yorgi Efendi olmuştur. Yorgi Efendi sayesinde Ziya Gökalp felsefeye ilgi duymaya başlamıştır.

Ancak 1834 yılında Ziya Gökalp'in psikolojisinin bozularak kriz geçirdiği söylenmektedir. Hatta intihar girişiminde bulunduğu bilinmektedir. Bu psikolojik travma ise Ülken (1999, 304)'e göre felsefi olarak buhran yaşamasından kaynaklanır. Dinci ve muhafazakâr bir aileden gelmesi, aynı zamanda ise felsefe eğitimi alması ve Yunan filozoflar hakkında bilgi sahibi olması inanç bakımından kendi içerisinde çelişkiler yaşamasına ve çelişkilerin intihara kadar varmasına sebep olmuştur (Yıldırım, 2013: 5).

2.3.3. Ziya Gökalp ve Evrimci Toplum Modeli

Gökalp, olayları üç kısma bölerek isimlendirmiştir. İlk kısımda uzvi yani hayati olaylar, ikinci kısımda ruhi, hayati olaylar yer almaktadır. Son kısımda ise toplumu ilgilendiren olaylar vardır. Bu bakımdan hem sosyolojiyi hem biyolojiyi hem de psikolojiyi birbirine eşdeğer bilimler olarak görmüştür.

Sosyolojinin toplumsal olarak işleme ve etkileşebilmesi için kurallar gereklidir ve bu kurallar geleceğe de taşınarak toplumsal hayatı yönlendirmelidir. Savunduğu görüşle sosyologların toplumu düşünceleriyle yönlendirmemelerini, sosyal yasalarla ve gerçeklerle hareket etmelerini ister. Toplumun evrimi ancak bu şekilde mümkün olabilir.

Görüşlerinde toplumların evrimi dört aşama yaşayarak sonlandıldığını iddia etmiştir. Bu aşamalar ilkten sona doğru aşiret, kavim, ümmet ve son olarak millet şeklindedir. Toplumlar mutlaka cemiyet durumuna gelmeden önce camia ve camin evrelerini yaşamalıdır. Bu evreler hazırlık aşaması olarak düşünülebilir.

Ziya Gökalp Türk toplumunu da evrimci bakış açısıyla değerlendirmiştir. Türk toplumu tarihi olarak üç evreden geçmiştir. “ 1- İslam’dan önce Türkler (kavim devri), 2- İslam’da Türkler (ümmet devri), 3- Modern Türkiye (millet devri)” (Yıldırım, 2013: 9-11).

Son olarak Ziya Gökalp toplumsal değişmeyi kültür uygarlık çerçevesinde değerlendirmiştir. Kültür ve milli olabilme konusuyla ilişki kurmuştur. Milli olunabilmesi için kültürü bir şart olarak görmüştür. Halk edebiyatı, folklorik değerler, dil gibi unsurlar milli unsurlar olduğundan kültürü de yansıtmaktadır. Gökalp Türklerin kendi medeniyetlerini kuramamalarından bunun yerine yabancı medeniyetlerin değerlerinden yararlanmalarından ötürü Türklerin hezimete uğradığından yakınmıştır. Buna örnek olarak ise divan teşkilatını vermiştir. Divan teşkilatı ile Türklerin kendi özünü unuttuklarını söylemiştir (Yıldırım, 2013; 12).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERNİZM VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

3.1. MODERNİZM KAVRAMI, DOĞUŞU VE SÜRECİ

Le systeme de Object (Nesneler sistemi) Baudrillard'nın yayınlanan ilk çalışmasıdır. Eserde tüketim malları ve hizmetlerinin bir anda herkesin ilgi odağı haline gelmesinin yeni kitle tüketim anlayışıyla ilişkisini inceler.

Baudrillard eserlerini yazarken simgesel değişim metodunu kullanmayı tercih etmiştir. Simgesel değişimi anlatırken modern yaşam öncesinde oluşan toplumlar ile modern toplumlar arasındaki ayrılığı esas alır. Modern toplumlar ona göre üretim odaklı toplumlardır.

Baudrillard modern öncesi toplumları simge toplumlar olarak adlandırmıştır. Simge toplumlarda “değer” kavramı keşfedilmemiştir. Mübadele birtakım simgesel yollarla yapılır. Değer kavramı kapitalizmle ortaya çıkan yeni bir kavramdır. Bu kavram ile simgesel toplum, kapitalist toplumdan tamamen ayrılacaktır. Artık politik ekonomi tamamen soyut bir nitelik kazanacaktır. Zira para, sermaye gibi kavramlar artık kapitalist toplumlar için soyut mübadele değerlerinin karşılığı olarak düşünülür. Politik ekonominin ortaya koymuş olduğu yasalar değerleri belirler. Dünya sermaye birikimine ayak uydurmak zorunda kalır.

Baudrillard için simge toplumlar hediye veren, eğlenceler düzenleyen, dinsel kurallara göre hareket eden toplumlardır. Simge toplumlar bu özellikleriyle üretici toplumlardan net çizgilerle ayrılır. Buradaki önemli nokta Baudrillard'nın Marksist tarih felsefesi anlayışına zıt görüşte olmasıdır. Marksist tarih felsefesine göre tüm toplumlarda en önemli faktör üretimdir. Bu sebeple Baudrillard kesinlikle Marksist sosyalizmi ve Marksist tarih felsefesini kabul etmez. Ona göre Marksizm üretim anlayışıyla bağlantısını kesmemiştir. Baudrillard için simgesel mübadelelerle ilgilenildiği takdirde politik ekonominin boyunduruğuna girilmekten kurtulunur (Best ve Kellner, 2011: 141-144).

“18’inci yüzyıl Avrupa Aydınlanmasından 1980’li yılların ortalarına kadar süren ve sekülerleşme, rasyonelleşme, demokratikleşme, bireyselleşme ve bilimsel düşüncenin gelişimi gibi unsurlarla karakterize edilen dönem.”

16'ncı yüzyılda Avrupa da modern anlayışın yozlaştırıcı olduğu düşüncesi hâkimdir. Ancak modernleşme kavramı 19'uncu yüzyılda insanların zihinlerinde netlik kazanabilmiştir. (Giddens ve Sutton, 2016: 28).

19'uncu yüzyıldan 20'nci yüzyılın son çeyreğine kadar geçen dönemde sosyal davranışların, ulaşımın, evlerin, modanın giderek modernleştiği gözlenmeye başlandı. Artık modernleşme insanlar için gerici değil, ilerici ve olması gereken bir tutumdur.

“Bununla birlikte sosyal teoride ‘modernlik’, aydınlanma döneminden 1980’li yıllara değin bütün bir tarihsel dönemi tanımlayan çok daha geniş anlamlara sahiptir.” Dini otoriteler, insanların teslim olduğu inançlar, gelenekler aydınlanma düşünürlerince yanlış bulunmuştur. Onlara göre bu gibi durumlar insanlığın ilerlemesinin önünde bir engeldir. İlerlemenin sağlanabilmesi için eşitlik ve özgürlük arayışı içine girilmelidir. Rasyonel düşünme gayreti içerisinde bilimsel yöntemlerle hareket edilmelidir.

Sosyoloji ile modernliğin ortak noktası, yapılacak düzenlemelerin toplum hayatına yayılmasına sosyolojinin katkıda bulunmasıdır (Giddens ve Sutton, 2016: 28).

Geleneksel bakış açısı dünyayı sadece dinsel ve duygusal boyutta inceler. Modernlik ise gerçekçi hareket ederek duygusallığa uzak durur ve bu sebeple gelenekçi anlayışla çatışır. Modernizmle birlikte toplumda rasyonel düşünme ve hareket etmede artış gözlenmiştir. Max Weber’e göre bu değişim bir nevi dünyanın büyüünün bozulmasına neden olur. 20'nci yüzyıl sosyologları ise modernliğin tüm ülkeler için istenilen bir durum olduğundan ve ister istemez tüm ülkelerin bu durumu kabulleneceği bir sosyal model olduğundan bahseder.

Walt Rostow açısından modernleşme tarıma dayanan toplumlar içerisinde bir gerekliliktir. Bu toplumların refaha kavuşabilmeleri için yeni gelişen sektörlerle ve projelere yatırım yapmaları gerekir. Ancak bu sayede geleneksellikten koparak modernleşebilirler. Buna rağmen örneklere bakıldığında Rostow’un düşüncesi bütün ülkeler için maalesef geçerli olamamıştır. Özellikle Afrika da ki ülkelere bakacak olursak (Hong Kong, Tayvan, Güney Kore ve Singapur) örnek verilebilir. Tüm bu ülkeler benzer şekilde hareket etmişler ancak modernleşmemişlerdir (Giddens ve Sutton, 2016: 29).

“Modernleşme terimi düzenli olarak gelişme sosyolojisinde iktisadi gelişmelerin geleneksel toplumsal yapılar ve değerler üzerindeki etkilerine işaret etmek amacıyla kullanılmıştır.” Toplumların gelişme süreçleri aşama aşama gerçekleşmiştir. Sanayinin gelişmesi, bilim ve teknoloji, ulus devletlerin doğuşu, kapitalist ekonomi, kentleşme gibi unsurlar başlı başına gerçekleşen aşamalardır (Featherstone, 2013: 27).

“Modern kelimesi, sosyo-ekonomik sınıfın, benlik duygularını saptayan bir özellik olarak gelişen şehirli ve kapitalist bir toplumu çağrıştırmaktadır.” Modern düşünceye göre akıl ve bilim ön plana çıktığından düşünen insan, inanan insanın yerine geçmelidir. Kulluk düşüncesi reddedilerek yerini birey olabilme durumu almalıdır.

“Modernite, Batı tarihindeki 17’nci ve 18’inci yüzyılda yaşayan Aydınlanma Çağı’na kadar uzanan ve endüstri devrimi ile kurumsallaşan, siyasallaşmanın ise Fransız İhtilali ile özdeşleşen ve 1989 yılında Berlin duvarının yıkılması ile sona erdiği düşünülen dönemin adıdır” (Bayazıt, 2017: 30).

Modern hayatın kabul edildiği ve hızla gelir geçer olarak değiştiği artık bilinen bir özelliktir. 1863 yılında yayınlanan “Modern Hayatın Ressamı” adlı denemesinde Baudelaire moderniteyi şöyle tanımlar. “Modernite, anlık olandır, geçip giden, olumsal olandır; sanatın yarısıdır; öteki yarısı ise, sonsuz olandır, değişmeyendir.”

İşte modernizm bu anlık olan durum ile sonsuz olan arasında sürüklenip gitmektedir. Modern hayatın anlık durumları, parçalanmışlığı ve gelip geçiciliğinin doğurduğu sonuçlar için şöyle düşünülebilir. Modernite modern öncesi toplumsal hayata saygı göstermediği gibi kendi geçmişine bile saygılı yaklaşamaz. Zira geçiciliğin belirli bir tarihsel sürekliliği benimsemesi ve koruması onun doğasına yakın değildir. Modernite kendinden önceki tarihle bağını koparmalıdır, zaten kendi içerisinde bile bölünmeler yaşamaktadır (Harvey, 2010: 23-25).

17’nci yüzyılda Avrupa da teknolojik birikimin yaşanması ve ekonomik büyüme sonucu toplumlar açısından değişim kaçınılmaz olmuştur. Gerek kurumsal anlamda, gerekse kültürel anlamda yaşanan değişimler modernleşmeyi beraberinde getirmiştir. İnsanlar modern kelimesini eskiye ait olmayan, geçmişe ait yöntemlerden farklı düşünülmesi gereken bir dünyada yaşamak olarak algılamada hemfikir olmuştur.

Alman bir sosyolog olan Ferdinand Tönnies “geleneksel modern” kavramlarını bir arada düşünerek incelemeye alan ilk kişidir. Dil ve kavramlar üzerinden gidildiğinde cemaat-cemiyet gibi eski sözcüklerin yerini toplum-topluluk sözcüklerinin aldığı görülmüştür. Her dilin kendine özgü farklılıkları olduğundan kullanılan kelimelerde sosyal ve kültürel açıdan farklı anlam kazanır.

Sosyolojiyi dil olarak değerlendirdikten sonra teori olarak değerlendirecek Emile Durkheim’in mekanik dayanışma ve organik dayanışma ayırımına dikkat çekmek gerekir. Mekanik dayanışmayı geleneksel toplumla özdeşleştiren Durkheim, organik dayanışmayı modern toplumla özdeşleştirmiştir. Max Weber ise kurguladığı toplum teorisinde otorite tiplerine yer vermeyi tercih etmiştir. Yaptığı ayırımla geleneksel otoriteyi geleneksel

toplum ile bağdaştırmıştır. Yasal-ussal otoriteyi ise modern toplumla yakıştırmayı uygun görmüştür. Sosyal kuramlara ve kuramcılara baktığımızda modernitenin dışlandığı bir duruma rastlanmamıştır dersek yanlış olmayacaktır.

Geleneksel toplum ile modern toplumu ayırdığımızda geleneksel toplumda tarımın ağırlıklı olduğu, örgütlenme biçiminin ise sade ve tarımsal üretime dayalı sağlandığını fark etmek mümkündür. Yine geleneksel toplumda yüz yüze ilişkilere önem verildiğini ve toplumsal örgütlenme şeklinde farklılıklardan ziyade benzerliklerin hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Refah düzeyleri oldukça düşük olan geleneksel toplumda kurallar geleneklere bağlı şekilde oluşturulmakta ve dinsel yapılar ön planda tutulmaktadır (Tuna vd., 2015: 6-7).

1450’li yıllarda Batı Avrupa da başlayan modernizm sadece teknolojik yenilikler olarak değerlendirilmemelidir. Özel mülkiyet ve girişimcilik de teknoloji dışında üzerinde durulması gereken konulardır. Magna Cartha Liberatum ile özel mülkiyet hakkı ve dokunulmazlığın yasalar gereği koruma altına alınması o dönem için oldukça önemli modern uygulamalardır. İleride kapitalizmin temelini oluşturacak unsur özel mülkiyetin güvence altına alınması olacaktır. Kapitalizm ve özel mülkiyetin korunması arasındaki ilişkiye liberal siyaset ve ekonomi felsefesi şu şekilde bakar. Kendilerine ait olduklarını bildikleri mülklerine karşı insanlar yasal olarak mülklerinin koruma altında olacaklarını yani yasal olmayan yollarla mülklerinin elinden alınmayacaklarını bildikleri takdirde daha fazla mülke sahip olmak için daha çok çalışacaklardır. Bu durum zamanla kapitalizmi daha çok besleyecektir. Girişimcilik ise modernizmle ilişkisi olan diğer unsurdur. İnsanlarda siyasi, ekonomik, dinsel ve bilimsel açıdan girişimcilik ruhunun yaygın olduğu düşüncesi özellikle Batı toplumlarında görülmektedir. Onlar için girişimcilik ruhu toplumsal bir değerdir. İşte bu girişimcilik ruhu sayesinde dinsel reformasyon gerçekleşmiş, bilimsel buluşlar ortaya çıkmıştır. Ekonomik girişimler ile kapitalizmin yolunu açan yine bu girişimci ruhtur.

Günümüzün modern hayatında farklı alanlarda hızlı değişimler yaşanırken, diğer taraftan sabit kalan durumlar yok diyemeyiz. Medeniyetin iki ana özelliği mevcuttur. Bu iki özellik birbirleriyle çatışma halindedir. Atalet duygusu muhafazakâr gelenekler için söz konusuysen, radikalizmin geçmişe pek saygılı olduğu söylenemez. Bu iki durumun çelişkili olma nedeni budur. Baktığımızda çatışmalara daha çok eğitim, yasa, iktisatla ilgili kuramlar, din ve sanat alanlarında rastlandığını görebiliriz. Çatışmaların daha iyi anlaşılması için birkaç örnek vermek doğru olacaktır. “Özgür denetime karşı disiplin, bireysel özgürlüğe karşı kamusal çıkarlara itaat, sosyalizme karşı kapitalizm, inanç

özgürlüğüne karşı dogma, kişisel hevesin doğurduğu estetik anlatıma karşı kalıplaşmış sanatsal formlar” (İlter, 2006: 8). Tüm bunların gerçekleşmesi eski ve yeni durumların değişim hızına bağlı olmaktadır.

Irkların ne kadar yetenekli olduğunu değerlendirmek istiyorsak onların değişimlerinin kültürlerine olan etkisini gözlemleyebiliriz. Belirli bir zaman geçtikten sonra ırklar arasında hızlı değişimlere rastlanacaktır. Değişimlerin daha hızlı gerçekleştiği ırklar diğerlerine göre fazla gelişmiş olurlar.

Modernizmin ortaya çıkmasının nedenini Zygmunt Bauman şu sebebe dayandırmaktadır. Modernizm ile, içinde inancı barındıran ve bu inancın sırtını dayadığı teolojik temelin aslında içinin boş olduğunun farkına varılmıştır. Nietzsche’nin Tanrı’nın öldüğü hakkındaki söylemi konuyla ilgili oldukça çarpıcı bir söylemdir. Modernistlere göre, keşif sayesinde teolojiye olan güven ciddi anlamda sarsılmıştır. Modernistler, kendilerinin toplumu bir şekilde düzene sokmadıkları takdirde toplumun ve dünyanın kendi kendine düzene girmesinin mümkün olmayacağını düşünmüşlerdir. Dünyanın belirsizliklerle dolu, hiçbir şeyin yerli yerinde olmadığı, kaotik bir alan olduğunu iddia etmişlerdir. Eğer kendileri duruma el atıp, çaba gösterip azimle hareket etmezlerse dünya da yüzyıllarda geçse bir düzen oluşmayacaktır.

Modernistlerin düşüncesine göre ilerleme çerçevesinde her şey bir şekilde rayına girebiliyorsa rayına girmeyen durumlarda ve aynı hedef doğrultusunda hareket edilmemesi halinde böyle davrananların düzen içerisinde yeri olmayacaktır. Kurulu düzen içerisinde sapma gösterenlerin ihraç edilmesi gerekmektedir (İlter, 2006: 8).

Aslında vahşiler ve barbarlar modernizmin öne sürdüğü ve zihinlerimizde canlanması için resmettikleri durumlardan ibarettir. Ders kitaplarında bize yansıtıldıkları şekliyle çağdaş uygarlıktan önce var olmuşlardır. Vahşiler ve barbarlar modern olanın gerisinde yer almıştır. Modernizm amacına ulaşmak isterken vahşi ve barbarı geçmişe ait olarak aksettirmiştir (İlter, 2006: 2).

3.1.1. İstikrara ve Değişime Yol Açan Koşullar

İstikrara ve değişime yol açan sebeplerin bilinmesi gereklidir. İki çeşit değişim vardır. Biri organik, diğeri ise kültürel değişimdir. Hangisinin kültürel, hangisinin organik değişme olduğu ayrı bir öneme sahiptir. Sebebinin organik olduğu belirlenen davranış biçimlerine içgüdü denilmektedir. İçgüdüsel hareketler bir bebeğin ağlaması, gülmesi, büyüdüğünde yürümesi gibi hareketleridir. Organik olarak nitelendirilen hareketler ise

nefes alma, yemek yeme ve istenilen nesnelere doğru hareket etmedir. Bu gibi davranışlar öğrenilmez, zaten yaşamın devamı için bir zorunluluktur (Boas, 2017: 102-103).

3.1.2. Modernizmden Kopuş Nedeni ve Modernliğin Eleştirisi

2'nci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birtakım toplumsal sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Modernizm kendince birtakım nedenlerden ötürü sunmuş olduğu vaatleri yerine getirememiştir. Bu nedenle o dönemin aydınlarından bazıları yeni fikirler peşine düşmüştür.

Modernizm bilime dayalı ve total bir felsefeyle hareket eder. Postmodernizm ise yerellikten ve özgürleşmeden yanadır. Bu fikri daha çok benimseyen aydınlar modernizmin karşısına postmodernizmi çıkarmışlardır (Aslan ve Yılmaz, 2001: 93).

Modernizmin bekleneni verememesinin nedeni insanların geleneksel yaşam biçiminden kopamamaları olarak düşünülebilir. Modernizmi seçen toplumlar farklılıkları ayırt edebildiğinde yeniden bir köken arayışı içine girmişlerdir. Modernizm ve postmodernizm kıyaslamasında iki farklı görüş vardır. Birtakım görüş sahipleri postmodernizmi, modernizmin devamı olarak görürken, bu fikri tamamen reddederek eleştirenler mevcuttur (Aslan ve Yılmaz, 2001: 94).

Eisenstadt modernleşmenin nedenini merkezi açıdan geleneksel yapının devam ettirilmesinde yaşanan başarısızlık olarak görür. Nitekim aynı analizi karşıt-kalıp değişkenler ile değerlendirerek Bellah da yapmıştır. Bu görüşü savunanlar modernleşmenin bir inkâr çabası olduğunu söylemektedirler. Modernleşmenin tarih içerisinde aktif olarak yer alan bir gücü yoktur. Hatta modernleşmenin kendine has olan işaretleri dahi bulunmaktadır. Ancak yapılan bu saptamalar yasaların kotalarında oluşturduğu gelişme politikalarıyla bağdaşmamaktadır. Zaten toplumsal akımlar hiçbir zaman yeteri kadar detaylı olmamıştır, bu belki de bilerek yapılmıştır ki konuyu her araştıran kişi kendi düşüncesinden bir şeyler katabilsin.

Modernizme göre; bireylerin ve toplumlarında yönlendirilmesinde rol oynayan bilim, akılcılık, teknoloji gibi unsurlar olmazsa olmazdır. Postmodernistlere göre ise; insanların çevrelerinde tanık oldukları her şey yalnız bilim ve teknolojinin ürünü olamaz. Kültürel ürünlerinde olduğu göz ardı edilmemelidir. Modernizmin insanlara vaat ettiği maddi olanaklar ve düzen istenildiği gibi olmamış fakirleşme, suçlar ve insanların bunalımlı halleri ortadan kalkmamıştır. Çözüm yolu ise postmodernistlere göre insanların teknolojinin baskısından kurtulması ve özgür kalmasını denemesiyle mümkündür.

Modernizme göre dünyada her kavramın bir eşi vardır. Bu kavramlar gruplandırılır. “ (özne/obje, erkek, kadın, üretici, tüketici, kültür/ doğa gibi)” Postmodernizm için bu tarz dayatmalar başarısız sonuçlara ulaşmaktan başka bir işe yaramayacaktır (Çubukçu, 1999: 57).

Modernleşmeyi eleştirenlerin görüşü şu şekildedir. Modernleşmeye yapısal bir değişme anlamı yükleyen eleştirmenler için modernleşmeyi araştırmanın ve değerlendirmenin bir anlamı yoktur, araştırma ve değerlendirmelerde bulunmak anlamsızdır zira katkısı yoktur. Bundan dolayı kavramı kullanmayı bırakmalı veya kavram tamamıyla değişime uğramalıdır yorumunda bulunurlar (Smith, 2011: 132-135).

Modern yaşam sağladığı kolaylıkların yanı sıra birçok sorumluluğu da beraberinde getirmiştir. Mesela hafta sonları dahi gelen e-postalar, mesajlar, raporların aciliyetle hazırlanması gerekmesi, gittikçe yoğunlaşan trafik ve çocuklarımızın bakıcılarına olan güvensizliğimiz gibi birçok faktör hayatımıza modernite ile girmiştir. İşte bu koşuşturma günlük hayatta, anda kalmamızı engellemektedir. Patrick Legeron, stres konusunda uzmanlaşmış bir psikiyatridir. Konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır. “Yeni teknolojiler önce bizi hafifletti, sonrasında ise zamanı hızlandırdı, bizi hiperaktif hale getirdi ve bireyler üzerindeki baskıyı arttırdı” Modernliğin beraberinde getirdiği paradoks insanları çaresizliğe ve rahatsızlığa sürüklemiştir (Karahan, 2018: 57).

3.1.3. Modernleşme ve Küreselleşme İlişkisi

Günümüzde modern dünyanın küreselleşme çağı içerisinde olduğu herkes tarafından kabul edilebilir bir iddia olmuştur. Şu an yaşadığımız çağa ister tarihin sonu deyin ister soğuk savaşın bitişi deyin hiç fark etmez. Kimileri bu durumu modernitenin doğurduğu sonuçların radikal bir hal alması ya da homojenlik ve heterojenlik arasında farkın giderek açılması olarak da değerlendirebilir. Her ne olursa olsun küreselleşme kaçınılmaz bir sonudur. Küreselleşmenin toplum hayatının büyük çoğunluğunu etkilediği bir gerçektir. Küreselleşmeyle birlikte kültür, politika, ekonomi ve toplumsal ilişkiler değişir (Erol, 2010: 79).

Küresel olarak hareket halindeki para, şirketleri tekrar örgütlemekte, kuralları ortadan kaldırmakta, yerel ve ulusal politikaları önemsemektedir.”

Küreselleşmenin olumlu ve olumsuz birtakım sonuçları vardır. Olumsuz olarak düzensizlik yaratsa da, yeni pazarların oluşumuna ve zenginliklere de olanak sağlamaktadır. Geçmişten günümüze yaşanan değişimleri bir çırpıda tanımlayabilmek

kolay değildir. Günlük yaşamdaki ani değişimler, ulusal ve uluslararası ilişkilerdeki çalkantılar ciddi sonuçlara yol açmaktadır. İnsanlar yaşanan değişimlere adapte olamamakta bu durum düşüncelerde karmaşa yaratmaktadır. İşte bu karmaşa ve değişimler “küreselleşme” olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşmeyle günümüzü daha iyi anlayabiliriz, tıpkı 1980’li yıllarda postmodernizmin o yılların değerlendirmesinde yardımcı olduğu gibi küreselleşmede günümüzü anlamada bize yardımcı olabilir.

Esasen küreselleşme ile ilgili yapılan çalışmaları yeni çalışmalar olarak değerlendirebiliriz. Kavramın ortaya çıkış tarihi 1968’li yıllara dayanır. 1960’lı yıllarda “küresel köy” olarak ortaya çıkan kavram 1980’li yıllarda değişim göstermiştir. Kuramsal ve sistematik anlamda kavramı incelemeye başlayan bilim adamlarına göre küreselleşme yeni sayılsa da sosyal bilimciler açısından durum farklıdır. Onlara göre küreselleşmeyi meydana getiren oluşum süreci yeni değildir. Sosyologların böyle düşünme nedeni, toplumların, ekonominin ve politikanın bütünleşme sürecine küreselleşme olarak bakılmasıdır. Geçmişten bugüne kadar ise insanlık tarihinde birçok bütünleştirici durum söz konusu olmuştur. Artık tüm bilimlere baktığımızda araştırmalar ve kuramsallaştırmalar yapılırken küreselleşme işin işine sokulmaktadır.

Giddens küreselleşme ve modernlik ilişkisini zaman ve mekân odağı üzerine kurmuştur. Onun için modernitenin oluşturduğu sonuçlardan biri de küreselleşmedir. Modern öncesi ve modern dönem arasında zamanlama ve mekân kıyaslaması yapan Giddens için modern dönemde zaman ve mekân uzaklaşması daha çoktur. Artan uzaklaşma sonucu yerel ve uzak toplumsal yapılar ve olayların ilişkileri esneklik göstermiştir. Bu esneklik küresel dünyayı oluşturmuştur (Erol, 2010: 80-82).

3.1.4. İlkel Toplum-Modern Toplum İnsanı

Günümüzde modern bir uygarlık içerisinde yaşamaktayız. Modern uygarlığın getirdiği vatanperverlik, demokrasi, otokrasi, özgürlük gibi kavramların önemi esasen duygusal değer taşımasıdır. İnsanları etkileyerek düşünceleri simge haline getiren sözcükler, insanların davranışlarını şekillendirmede önemli bir rol sahibidir. Mesela demokrasi denilince insanlar otokrasiye karşı bir eğilim gösterme içerisine girebilirler ya da özgürlük gerçekte olmasa da insanlar sembolik olarak düşündüğünde oldukça güçlü bir değer taşıyacak duruma gelebilir. Eğer bir olaya toplumun çoğunluğu aynı tepkiyi gösteriyorsa bireysel olarak farklı düşünenler çoğunluğa uymak zorunda kalabilir. Bir nevi toplumun ortak alışkanlıklarından kopamaz (Boas, 2017: 113-114).

Var olduğumuz toplumun hiçbir zaman tekdüze olduğu düşünülmemelidir. Çok iyi eğitim seviyesine sahip olanlar bile tam olarak medenidir diyemeyiz. Bireyler kendilerine ait olan yani yaşadığı toplumun düşüncelerinin, duygularının ve eylemlerinin büyük ölçüde farkındadır. İnsanların davranışlarında belirli bir bütünlük sağlanabilmesi için toplumun kabul ettiği kalıplarla uyumlu olması gerekir. Kalıplaşmış davranışların dışına çıkan kimseler toplumda elde ettiği konumunu yitirebilir ve bulunduğu yerden kopmak zorunda kalabilir. Artık bu kişi ya da kimselerin yaşamak için kendi duygu ve düşüncelerine uyan farklı bir yere taşınması şart olur. Bu tür durumlar tabi ki modern uygarlığın gerektirdiği durumlardır. İlkel topluluklarda bu tip kalıpların varlığı söz konusu değildir (Boas, 2017: 114). Sadece tek bir düşüncenin söz konusu olduğu ve bu düşünceye göre kişilerin davranışlarının kontrol edildiği bir kültürde bireysel özgürlüklerden söz etmek diye bir şey yoktur. Kabile toplumlarında da bireysel özgürlüklerin ön plana çıkabilmesi oldukça zordur. Oysa modern toplumlarda farklı ilgi alanları ve farklı düşünceleri olan insanlar kendi kendilerine yetebilir. Birtakım grupsal çıkarların çatışması ve birbirinden farklı yapıdaki insanların ilişkilerinde sıkıntı yaşamaları son derece doğaldır. Kabile topluluklarında ise bu tip ilişkilerin varlığından söz edilemez (Boas, 2017: 115).

3.1.5. Modern Yaşam ve İlkel Kültür İlişkisi

Modern hayatın güçlüklerine baktığımızda karşımıza çıkan en önemli güçlüklerden birinin ideallerin çatışması olduğunu söyleyebiliriz. Modern yaşamın gerektirdiği “toplumsallaşmaya karşı bireyselleşme; enternasyolizme karşı ulusçuluk; etkili ve verimli bir hayata karşı sefahat; rasyonalizme karşı duygusallık; mantığa karşı gelenek” bu ideal çatışmalarının en çarpıcı örneklerini oluşturur.

Fikir farklılıklarına yol açan bu tarz durumlara fizik, kimya gibi alanlarda rastlamak mümkün değildir. Bu olayların kendilerine özgü uygulanış biçimleri vardır ve bu uygulanış biçimleri tartışmaya açık değildir. Gerekli olan sadece karşılanmayı bekleyen ihtiyaçlardır. Burada ihtiyaç bazen bir köprü inşası, bazen bina yapımı olabilir. Herhangi bir iş için yapılması gereken makine, iletişimi basitleştiren bir iletişim ağı, boyalar ve suni gübreler gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. İcat edilen nesnelerin değeri dış koşullara bağlı olarak değişmektedir. İstenilen ölçüde rahatlık ve kolaylık sağlanmışsa kullanılan bilgiler yararlı olur. Mesela fen bilimlerinin gelişmesi insanlığa önemli ölçüde kolaylık sağlamıştır. Fen bilimlerinden doğru şekilde yararlanmak toplumları olası sıkıntılardan kurtarmıştır (Boas, 2017: 150).

İlkel toplum ile modern toplum arasındaki ayırım savaşa olan bakış açısındaki farklılıkta da hissedilir. İlkel bir toplumda savaşın başlaması için gruplar arasında küçük bir tartışma ya da kıvılcım bile yeterli olabilir. Ancak modern toplumlarda savaşın başlaması için uluslararası kurallar geçerlidir (Boas, 2017: 164).

Bir diğer gerçeklikse şudur. İlkel insanlar için intikam duygusu kendilerine tanıdıkları bir hak gibidir ve intikam duygusuyla hareket ederken gerçek bir heves içindedirler. Oysa modern insanın etik yapısına göre bu çok zalimce bir tutumdur. İlkel insanın öç alma duygusunu normal görmesi onun zorlu doğa mücadelesinden kaynaklanır. Modern hayatın içerisinde bir grupta yaşayan insanlar ve yabancılar arasında bir ayırım söz konusudur. Bu ayırım sadece gündelik ilişkileri etkilemekle kalmaz, yasaları da etki altına alır. Her çıkan yasa yurttaş ve yabancılar için ayırım teşkil ettiğinde zamanla gruplar arası düşmanlıklar oluşur. Sebebi ise yasaların sadece kendi vatandaşlarını koruyarak çifte standart için ortam yaratmasıdır (Boas, 2017: 164-166).

3.1.6. Modernite ve Kimlik

Birey belli bir noktadan sonra kendi kimliğiyle çelişebilir. Kimliğinin artık demode olduğunu, gereksiz olduğunu düşünebilir. Kimlikler zaman içerisinde toplumsal geçerliliğini kaybedebilir. Böyle düşüncelere kapılan insan aidiyetinden kopar, dünyanın hiçbir yerinde tam manasıyla kendini konumlandırılamaz. Yabancılaşma sorunu doğar. Söz konusu durumun tersinin yaşanması da mümkündür. Kişi kendi kimliğiyle net olarak bütünleşebilir. Zamanla can sıkıcı, hatta bunaltıcı hale gelen durum katı bir şekilde kişide yer edebilir. Giderek kişi kendi halinden sıkılmaya başlar. Onu sıkı ve yoran sosyal roller, ilişkiler ve kişiden beklentilerdir. Kişi bir çıkış yolu arar ve değişmek ister fakat imkânı yoktur. Kendinden beklenenler birbirinden farklı olduğu için çatışan roller bireyi yorar ve birey kendini tanıyamaz hale gelir.

“Modernite de kimlik sorunu, biz kendi benimizi nasıl kurar, kavrar, yorumlar, kendi kendimize ve başkalarına nasıl sunarız demektir” (Serdar, 2015: 45-48).

“Ben” olgusu şiddetle bir öteki algısı yaratmaktadır. Ben bir öteki algısı yaratmaya çalışırken faydalandığı başlıca noktalar şöyledir. Etnik köken ve dinsel ayrımlar, ekonomi ve sınıfsal farklar, bağlı olunan ailevi gelenekler ve cinsiyet. Bu farklılıkların hepsi sosyal hayat içerisinde ayrı bir kategoride bulunmaktadır. Kişi hangi sosyal grubun içinde yer aldığını kendi belirler. Burada önemli olan kişinin o grupta aynı hisleri paylaşması ve ortak noktalarının olduğunu düşünmesidir. İnsanın doğası gereği yapısında bulunduğu iki farklı

özellik bütünleşme ve farklılıktır. Bütünleşme ve farklılığın kimliği oluşturan unsurlar olmasının sebebi budur.

Aidiyet duygusu kimliğin başlıca özelliklerindendir ve biz ve bizim dışımızda olanları net şekilde belirleyebilmek için vardır. Peki, aidiyet duygusunun kimliğin inşasında neden önemli bir yeri bulunmaktadır? Zira bizim içinde bulunduğumuz grup bize göre olumlu özellikler taşır. Bizden olmayan ve öteki sınıflarla bağdaştırdığımız gruplar ise bizim değerlendirmemize göre olumsuz özelliklere sahiptir (Karaduman, 2010: 2888).

Modernitenin kimliğe atfettiği sorun, sizin kendi benliğini nasıl oluşturduğu, nasıl yorumladığı ve bu yorumlardan yola çıkarak sizin hem kendine hem de başkalarına nasıl sunacağı şeklinde olmuştur.

“Modernitede toplumsal tanımlanmış mevcut roller, normlar, görenekler ve beklentiler arasında bir etkileşim yapısı hala vardır.” Bu süre zarfında sosyal hayatta kimlik sahibi olmak isteyen insan seçim yapmalı, üretime tekrar katılmalı ve sahiplenici bir rol üstlenmelidir. Olaya bu taraftan yaklaşıldığında “öteki” kavramının modernitede kimlik olgusunun önemli taşlarından olduğunu söylemek mümkündür.

Değişime açık, istenildiğinde değişme göstermeyi kabullenecek bir kimlik mevcuttur. Değerler ve kimlikler bir anda yıkılabilir ve yeniden yeni kimlikler ve değerlere üretilir. Modernitenin doğası böyle bir bir aradalığa olanak tanır (Karaduman, 2010: 2890).

3.2. TOPLUMSAL HAREKET

“Ortak bir amaç elde etmek ya da müşterek çıkarlara ulaşılmasını sağlamak adına, genellikle yerleşik politik kurumların ve resmi olanın dışında kalan eylemler yoluyla gerçekleştirilen kolektif bir girişim” (Giddens ve Sutton, 2016: 42).

Sosyal hareketler 20.yüzyılın önemli bölümünde kendini hissettirmiştir. Yaşanan sosyal hareketler sosyologlarca doğanın dışında hatta irrasyonel hareketler olarak değerlendirilmiştir. Marjinal eylemler olarak yorumlanan sosyal hareketlerin böyle nitelendirilmesinin sebebi kalabalıklar, devrim ve saklanma şeklinde toplu davranışları incelemesinden kaynaklanmaktaydı. Farklı dönemlerde, farklı kişilerce incelenen sosyal hareketlerin sosyoloji için önemini ve çalışmaların yönünü belirleyen ise alışlagelmiş geleneğe zıt olan marjinal durumlar olmuştur.

1920’li yıllardan itibaren kolektif sosyal hareketleri içeren olaylar Chicago Okulu tarafından incelenmeye değer bulunmuştur. 1969 yılında Herbert Blumer ‘sosyal

huzursuzluk' olarak adlandırdığı bir kuram geliştirmiştir. Herbert Blumer için sosyal hareketler sosyal değişimden kaynaklanmaz, hareketler sadece sosyal değişimin gerçekleşmesinde araç olarak düşünülmelidir. Sosyal huzursuzluk kuramını da resmi olarak yürütülen çeşitli parti politikalarını normal sosyal hareketlerden ayrı tutabilmek adına gerçekleştirmiştir (Giddens ve Sutton, 2016: 402).

Sosyal hareketleri güçlü kılan ve başarılı olmalarını sağlayan iyi bir organizasyonun yapılmış olmasından dolayıdır. Kampanyaların kalıcı hale getirilmesi sosyal hareketlerin daha da başarı sağlamasını şüphesiz destekleyecek adımlar olacaktır. Bir örnekle konuyu netleştirirsek 1960'lı yıllarda bir medeni haklar hareketi gerçekleşmiştir. Bu hareket ile birlikte artık kamu alanlarında ve okullarda ırk ayrımcılığı mevzuat gereği kısmen de olsa yasaklanabilmiştir. Sosyal hareketin sosyal hareket sayılabilmesi için insanların düşüncelerinden çıkması gerekir. İnsanların mutsuz ve endişeli olduğu durumlar kafasının içerisinde yani düşüncelerinde olduğu zaman bu “sosyal mayalanma” olarak değerlendirilir. Düşünceler ne zaman ki koordine olmuş şekilde eyleme dönüştürülür o zaman kurumsal bir hal alır. İşin işine politik yaşam da girer. Son aşamada sosyal hareketler gerçekleşir. Her sosyal hareketin başarı kazanması ve uzun ömürlü olması beklenemez. Parasal destek kaybına uğrayan veya zamanla heyecanını yitiren hareketler ömrünü tamamlayabilir (Giddens ve Sutton, 2016: 403).

3.2.1. Modernliğin Toplumsal Hareketler ve Batı ile İlişkisi

Kapitalizmle, endüstriyalizmle modernlik arasında bağ kuranlara göre işçi hareketi kesinlikle toplumsal bir harekettir. Karl Marks ve Marks'ı örnek alan yazarlar için tarihe öncülük eden işçi hareketlerinden başka bir şey değildir. Fakat Marks gibi düşünenleri eleştiren grubun savunduğu düşünce ise şudur. İşçi hareketleri sadece endüstriyel düzen içerisinde ilk aşamada kendini göstermiş ve dönüştürücü etkiye bulunabilmiştir. Daha sonraki aşamalarda amacından saparak öteki çıkar grupları gibi olmuştur.

Toplumsal hareketler ilerde olabilecek olayların anlık bir fotoğrafı gibi düşünülebilir ve gelecekteki olayların gerçekleşebilmesi için gerekli araçları hazır hale getirebilir. Aslında toplumsal hareketler bu düşünceye göre zaten önceden, ilerde yaşanacak olaylara zemin hazırlar denebilir. Fakat ütopyacı gerçekçilik bu durumu böyle değerlendirir. Toplumsal hareketler daha güvenli ve insanca yaşamak adına yapılan yeniliklerin tek yolu ve çözümü değildir. Ütopyacı gerçekçiliğe göre güç reddedilmez bir gerçektir ve güç kullanmak zararlı değildir. Gücü eşgüdümlü olarak kullanabilmek içinse

yüksek görülen riskler en aşağı çekilmeye çalışılırken, karşılaşılan fırsatlar en yükseğe çıkarılmaya çalışılmalıdır. Küreselleşme ortamı bunu gerektirir (Giddens, 2004: 157-161).

Modernlik ve Batı ilişkisine baktığımızda aklımıza şu soru gelmektedir. Acaba modernlik Batının bir projesi midir?

Modernliğin gelişimi içerisinde birbirinden farklı iki örgütsel boyutta grup vardır. İlk grupta ulus devlet, ikinci grupta sistematik kapitalist üretim yer alır. Bu iki örgütsel grubun kökeni de Avrupa kaynaklıdır. Birbirlerine oldukça yakın, ilişkilerini koparmadan dünyaya yayılmışlardır. Bunu başarmaları ürettikleri güçten kaynaklanır. Onlara göre daha geleneksel kalan diğer toplumlar tam bir özerklik sergileyecek kadar güçlü olamamışlardır. “Acaba, modernlik bu iki dönüştürücü tarafından desteklenen yaşam biçimleri yönünden, Batı’ya mı özgüdür?” Bu sorunun cevabı evet olarak verilmelidir. Küreselleşmenin modernliğin bir sonucu olduğu unutulmamalıdır. Küreselleşme Batının diğer kültürlerle üstünlüğünü göstermesinin ve yayılmasının da ilerisinde bir durumdur. Küreselleşme dünya üzerinde eşit olmayan bir gelişim süreci oluşturur. Bu düzende ise kendilerinden başkaları yoktur. Bu durumun neticesinde birbirine karşılıklı bağımlı biçimler meydana gelir. Bu biçimler tarafından oluşturulan küresel düzeyde güvenlik olanakları ve eş zamanlı olarak yeni risk ve tehlike sebeplerinin oluşumunun doğmasına yol açarlar (Giddens, 2004: 173-174).

Batı denilince özdeşleştirdiğimiz belli kelimler vardır ve bu kelimelerden kaçamayız. “İmparatorluk, emperyal ve emperyalist, kolonyal ve kolonyalist, post emperyal ve post kolonyal tahakküm, hâkimiyet, hegemonya.” Kelimeleri cümleye dökerek şu örneği verebiliriz. Mesela Batının dünyanın belirli bölgelerinde yükselişe geçmesi, kurduğu hâkimiyet, çeşitli uygarlık ve kültürleri yerinden etmesi gibi. Tüm bu yaşananlar bugüne yansiyarak bir intikam duygusu çağrıştırmaktadır. Diğer taraftan ise Batı modernitesinin bize bu kadar yakın olmasından daha önceki zamanları düşündüğümüzde bu uygarlıkların ve kültürlerin artık geçmiş olarak düşünüldüğü anda o eski zamanlarda yerli dediğimiz şeylerin yıkıldığını görerek hayıflanır duruma gelmekteyiz. Bu durumun neticesinde tüm ders kitaplarında yer alan bozkır imparatorlukları, İslamiyet, Selçuklu gibi adlar o kitaplarda yalnız ad olarak kalmamakta ve gerek kamuoyunda gerek medya ve okullarda sürekli biz olgusunu anımsatır bir hal almaktadır. Şunu inkâr edemeyiz ki, modernleşmenin ve Batılılaşmanın yaşandığı süre zarfında kültürde meydana gelen kopmalardan ve kırılmalardan kaçmak olanaksızdır. İster istemez keşke yaşanmasaydı fikri insanların akıllarına gelebilmektedir. Bu durumun doğurduğu sonuç ise şöyle şekillenmektedir. Acaba bunların hiç yaşanmadığı döneme

dönmek mümkün mü? İster istemez Tanzimat'tan ve 20'nci yüzyıl Cumhuriyet inkılaplarından bahsettiğimizde Batıyla özdeşleştirildiği için Batı kültürü, Batı tipi okulları örnek alma durumları olduğundan dolayı bazı kişilerce negatif, bazı kişilerce pozitif algılar uyanabilmektedir. (Berktaş, 2018: 129-130). Fakat akıllara şöyle bir soruda gelmiyor değil. Olaya tarihselliği korumak adına yaklaştığımızda Batılılaşma yaşanmadan önce yaşayan toplumlar ve kültürler olması gerektiği gibi miydi? Onlar gerçekten ideal bir insanlık anlayışı mı sunuyordu? Elbette ki onların da gözle görülür eşitsizlikleri, zulüm ve hiyerarşileri hatta günümüzde tasvip edemeyeceğimiz davranışları mevcuttu. Peki, gerçekten Batı zalimdi de eski kültürler ve toplumlar değil miydi?

Mesela bu dediklerimizi somutlaştırmak için birkaç örnek verelim. Suttee veya sati geleneği geleneksel Hindu kültürüne ait bir gelenektir. “Özellikle yukarı kastlardan güçlü ve zengin bir erkek, diyelim bir race veya mihrace öldüğünde na'sı yakılırken dul karısı da kocasıyla birlikte diri diri yakılıyor.” Bu gelenek onların kendi kültüründen bir parçadır. 19'uncu yüzyılda İngiliz sömürge yönetimi bu geleneği yasaklamak istiyor. Burada önemli soru şudur. Modernitenin bu geleneği zorla kaldırmak istemesi kötü mü? Sati geleneğinin neresi doğrudur? (Berktaş, 2018: 132).

Gelelim Osmanlı toplumuna. Osmanlıda ceza yöntemleri ve ceza hukuku nasıl işliyordu. Verilen cezaların çoğu fizikseldi. Suçlulara cefa çektiriliyordu. Üstelik sadece Osmanlı'da değil modernite öncesi birçok devlette durum böyleydi. Çünkü o zamanlar bizim bu dönem bildiğimiz hapis cezaları yok denecek kadar azdı. Hapis cezası olsa bile sonu idamdı. Kısacası modernite öncesi tüm toplumlarda cezalar şiddete dayalıdır. Ortaçağdaki Avrupa'ya baktığımızda kerpetenle tırnak çekmeden tutun da işkence dolabı ya da çarkına vücudu bağlayıp çekip uzatmalar ve daha birçok şiddete dayalı ceza yöntemi mevcuttur (Berktaş, 2018: 134-136).

Tüm bunları yanı sıra inkâr edemeyeceğimiz durumlarda vardır. Batılıların kendi yazdığı kitaplarda da mevcut olan sömürgelere yaptıkları işkenceler, siyahilere zulme karşı direndikleri için yapılan muameleler asla tasvip edilir cinsten değildir (Berktaş, 2018: 138).

Bir diğer önemli nokta ise şudur. Batının doğuya karşı üstünlüğünü savunduğumuz ve Batının çok gelişmesi ancak dünya tarihinden itibaren son 200-300 yıl içerisinde gerçekleşen olaydır. İki üç yüz yıllık son dönemde ise Amerikan emperyalizminin kapsadığı zaman dilimi toplam yetmiş beş yıldır.

Atatürk'ün moderniteye ilişkin fikirleri şu şekildeydi. Çağdaşlaşmanın yaşandığı süre zarfında gerekli önlemler alındığı takdirde modernite amacına ulaşabilirdi. Eğer

fabrikalar ve demir yolları yapılabilirse ve eğitimde bilimsel esaslar dikkate alınırse modern bir Türkiye oluşacaktı. Ancak 1950’lerde gelişmekte olan toplumlara yönelik bir dizi araştırma yapıldı ve araştırmalar gösterdi ki, aslında modern olma yolunda giden toplumlardan beklenen özgün değişimler gözlemlenmemişti. Sosyal, demografik ve yapısal göstergelerden yola çıkarak yapılan araştırmalara göre geleneksel toplumlar bir aşamaya kadar çözülme göstermişti ancak, gelenekselin ötesindeki toplumun ne derece modernleşmiş olduğu soru işareti olarak kalmıştı. Geleneksel yaşam biçimleri önemini kaybetse de modern toplumun istenildiği gibi gelişebilmesinin garantisi yoktur. Çünkü geleneksel aile yapılarının bozulması, cemaat hayatının yok olması ve siyasi yapıların tahribinin beraberinde getirdiği sorunlar kargaşa, sosyal çöküntü, suçluluklar ve anarşi olmuştur. Japonya’yı örnek verecek olursak, Japonya modernleşmeyi geleneksel sembollerini koruyarak başarmıştır. Bu demektir ki eğer istenirse hem gelişme sağlanıp hem de Batıdan farklı toplum modelleri oluşabilir (İnalçık, 2018: 367).

3.2.2. Habermas’ın Modernite ile İlgili Görüşleri

Postmodernite 1970’li yılların sonunda sanat, bilim, felsefe alanlarında düşünsel olarak karşılık bulabilmiştir. Asıl olarak da hem siyasi hem sosyal alanlarda yaşanan değişimin düşünsel bir aracı olarak karşımıza çıkmıştır. Modernite aydınlanma ile vardır fakat zamanla aydınlanmanın benimsediği değerler toplumda karşılık bulamaz hale gelmiştir.

Marksizm ve liberalizm moderniteyle daha ileri düzey bir topluma ulaşılacağına inancını taşır. Fakat sosyalist blok çökmüştür ve 1970’lerde kapitalizm bir dönüşüm yaşamıştır. Bu durum iki ana ideolojinin Marksizm ve kapitalizmin güç kaybetmesine neden olmuştur.

Habermas modernitenin başta gelen temsilcilerindendir. Aydınlanmayı radikal şekilde eleştirenlere karşı aydınlanmayı desteklemiştir. Aynı zamanda modern Batı felsefesine karşı birtakım eleştirilerde bulunmuştur. Onun görüşü ‘‘iletişimsel eylem kuramının, özne bilinç felsefesinin yerine geçmesi’’ gerekir biçimindedir (Çelikoğlu, 2011: 240). Habermas Alman felsefesi geleneğinin düşüncelerini benimsediği için onun bir üyesidir. Tıpkı Alman felsefi geleneğinde olduğu gibi Habermas da kültüre, normların gelişmesine ve diyalektiğe oldukça önem vermiştir.

1918 de yaşanan olaylar şu şekildedir. Alman devrimi bastırılmış, iktidar faşizm tarafından ele geçirilmiş ve Nazi dönemi travmaları yaşanmıştır. Tüm bu gelişmeler

neticesinde Alman Marksizmi 1923 yılında kurulan Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nün yapmış olduğu kültür ve felsefe ile ilgili çalışmalarıyla bütünleşmiştir. Horkheimer ve Adorno enstitünün hem kurucuları hem de en önemli iki üyesidir. Onların katkıları Aydınlanmanın Diyalektiği ile eleştirel kuramın temel konularını belirgin hale getirmek olmuştur. Hem aydınlanmanın diyalektiğinde hem de eleştirel kuramda kilit nokta şudur. Özne totaliter sistemler arasında yok olmuştur. Kapitalizm bireyi kendine hapsederek hiçbir şekilde kaçış olanağı tanımamıştır. İlk temel konu kültür endüstrisi kuramıyla ilişkilidir. “Buna göre, bireysel, zihinsel süreçler modern kitle iletişim araçlarıyla üretilip tüketilen endüstriyel ürünler haline gelmiştir; bu dev endüstriler bireyi yutmaktadır.” Birtakım toplumsal çelişkiler sınıflar arasında yaşanan çelişkiler insanlık ve doğa arasındaki ilişkilerden kaynaklanmaktadır. İnsanlar doğayı bilmek, tanımak ve kontrol etmek ister. Toplumsal ilişkiler insanın ikinci doğası gibidir. Burada ilk doğadan ikinci doğaya bir geçiş söz konusudur. İşte aydınlanmada tıpkı diğer sistemler gibi bu çelişkiyi yeniden ortaya çıkarmıştır. Bunu yaparken araçsal akıldan yardım almıştır. Aydınlanma doğayı bozmaya yönelik yaptığı eylemlerin bedelini faşizm ile ödemiştir (Çelikoğlu, 2011: 241). Habermas, Foucault'un iktidar hakkında ortaya koyduğu teorileri şu gerekçelerle eleştirmiştir. İlk olarak atlanan nokta; iktidar sınıf, cinsiyet, ırk gibi bağlamlarda kurumsallaşmıştır. Nasıl kurumsallaştığı ise gözden kaçırılmıştır. İkinci durum ise iktidarın yeni muhafazakâr olmasına sebep olan durumdur. Zira iktidar geride kalanı, işin görünmeyen kısmını araştırırken, görünürdeki toplumsal ve siyasal formlardan uzaklaşır, onları açığa çıkarmayı adeta unuttur (Çelikoğlu, 2011: 250)

Frankfurt Okulu'nun devamı niteliğindeki temsilcileri kültüre ilgi duymuşlar, aynı zamanda işçi sınıfının devrime yönelik potansiyelinden dolayı kuşkucu tavırda olmuşlardır. Bu sebeple politik Marksizm'e karşı mesafeli olarak akademiye ağırlık vermişlerdir. Yine de Marcus ve Habermas'a göre daha iyimser düşünceye sahiptirler. İyimser olmaları nedeniyle 1960'ların öğrenci hareketiyle tamamen kopmadılar, ilişkileri gerilimli olsa da alışveriş halinde oldular. Habermas için çıkış noktası Horkheimer ve Adorno tarafından imkânsız görülen aydınlanma ve liberalizmden yana olmaktır (Çelikoğlu, 2011: 241).

3.2.3. Bauman ve Modernite Anlayışı

Bauman yazmış olduğu eserler aracılığıyla sosyolojinin ilk kuramcılarına gönderme yapmakta, bir anlamda onlarla hesaplaşmaktadır. Bu hesaplaşmayı K. Marks, E. Durkheim,

M. Weber ve G.Simmel'in ortaya koyduğu tespitleri tartışmaya açarak yapmayı tercih etmiştir.

Bauman düşünsel anlamda moderniteyi ele aldığı yazılarında moderniteyi hemen hemen her yönüyle değerlendirmeye çalışmıştır. Ona göre modern düşüncenin içerisinde barındırdığı ideoloji olaylara elit ve seçkin bir düşünce tarzıyla yaklaşır.

“Adiotorizasyon” kelimesi Bauman'ın düşününsel anlamda kullandığı terimlerden biridir. “Tüm yaşam alanlarını kapsayan, inşa eden bürokratik ve teknik kurallar, düzenlemeler sebebiyle insan eylemlerinin, davranışlarının ahlaki karakterini, niteliğini yitirmesi” Bauman'ın tabiriyle alegorik anlamda durumsal bir değerlendirme şeklidir. Modernitenin kuralları gereği insanların ahlaki yönlerdeki eylemleri kişisel karar ve seçimler doğrultusunda ilerlemez. Ahlaki eylemleri yöneten modernitenin kendi içerisinde var olan niteliklerdir. Fakat durum her ne kadar böyle olsa da kişisellik Bauman'a göre tamamen ortadan kalkmamaktadır. Zira kişinin gerçek benliği oynaması gereken rollerin ve koyulan kuralların önüne geçmektedir. İşte gerçek benlik toplumun koyduğu kuralların, statülerin ve modernizm gereklerinin önüne geçebilecek güçtedir. Gerçek benliğin doğadan beslenen ahlaki var oluş kuvveti bunun sebebi olarak gösterilebilir.

Kaynağını Thomas Hobbes'dan alan insanın doğasının hem belirsizliklerle dolu hem de kötü olduğu düşüncesi Aydınlanma dönemindeki insanları şu düşünceye sevk etmiştir. Rasyonellik ve rasyonaliteye dayanan seçimler yapıldığı takdirde insanlar iyiye, doğru davranışa yönelecektir. Bu düşünce tarzı için bireyin üstünde yer alan ve onlar adına kararı veren toplumsal kurumlar olmalıdır. Toplumsal kurumlar bireylerin eylemlerini yönlendirmelidir. Kant da bu tarz düşünceyle hareket etmiş ve etik anlayışıyla birlikte ödev bazlı bir sistem oluşturmuştur. Fakat Bauman tarafından Kant'ın bu yaklaşımı eleştirilmiştir. Kant'ın amacı tüm insanlık adına doğru ahlaki ilkeyi bulmaktır. Kendi döneminde adeta bir yasa koyucu gibi davranmıştır. Kant'ın bu tutumu Bauman'a göre postmodernizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Kineşçi, 2017: 61-62).

Bauman üretim toplumunu moderniteye yakın görmüştür. Modern toplumda üretim ve çalışma vardır. Postmodernite ise tüketim toplumunun sonucudur. Modern sanayi oluştuktan sonra özgün bir çalışma etiği kurarak yoluna devam etmeyi seçmiştir. Etik olarak çalışabilmenin önemini Bauman şu sözlerle ifade eder. Çalışmak kendi başına bir değerdir. Aynı zamanda asil ve asalet veren bir eylemdir (Kineşçi, 2017: 65). Bauman'ın postmoderniteye ilişkin sözleri ise Bauman (2001: 8) de şu şekilde yer almıştır.

“Postmodernlik, ahlaki kişinin aynı anda hem baş belası hem de şanslıdır ve de, postmodern durumun bu iki yüzünden hangisinin ayakta kalacağı da ahlaki bir sorundur.”

3.2.4. Weber'i ve Modern Sosyolojiyi Yeniden Yorumlamak

Nietzsche etik meselelere önem vermiş, Weber de Nietzsche'yi takip ederek etik meselelerin önemini yeniden değerlendirmiştir. Bu ise Weber'in ortaya koymuş olduğu çağdaş toplumsal kuramların postmodernleşme, sekülerleşme gibi konularla ilgili olduğu anlamına gelmektedir. Weber için postmodern tartışmayı destekleyen durumlar, Nietzsche mirasına olan merakı, rasyonalite ve aklın dayatmacı şekilde sınırlar koymasından huzursuz olması ve toplumsal araştırmaların genel geçer özellikte olduğunu düşünmesinden kaynaklı durumlar şeklindedir. Tüm bunlardan esinlenerek kendimize şöyle bir soru sorabiliriz. Bir toplumsal kuram varlığını devam ettirebilmek için nasıl kriterlere sahip olmalıdır? Kuramın başarılı olması ve devamı için gerekli şartları şu şekilde değerlendirebiliriz. “Toplumsal kuramın başarıya ulaşan birikimi, toplumsalın doğasının açıklanabileceği bir dizi temel kavram ve kategorinin dile getirilmesine ve geliştirilmesine açık bir bağlılık gerektirir.”

Weber'in ideal tip kullanımı bilginin her zaman çoklu olası bir konum ve alternatiflerin tarafsız bir özeti olduğu kabulüne dayanıyordu. Kısaca bir durum oluşması için gerekli olan, oluşturulan paradigmanın belirli bir birikimi ve temeli olmasıdır. Bu birikim ise düşünce gücüyle bağdaştırılabilir olması oldukça önemlidir. Kuramların işe yarar, somut hale gelebilmesi adına kamu yararına bir arenada sergilenabiliyor olması son derece önem taşır. Çeşitli dergi ve derneklerin varlığı kuramların kendini geliştirmesinde rol oynar. Zira dernek ve dergiler demek güçlü kurumsal çevre demektir (Turner, 2014: 50-51).

3.3. KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ VE 2.BÜYÜK PATLAMA

Kültür ürünleri zaman içerisinde yerini endüstriyel ürünlere bırakmaya başlamıştır. Bu durum bazı çevrelerce önemsizlenirken, sanat ve edebiyat için uğraş verenler tarafından önemli bir kültür sorunu haline gelmiştir. Adorno'nun yazmış olduğu Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi isimli kitapta özellikle bu önerme dikkat çekmektedir. “Günümüzde her şeye benzerlik bulaştırır.” Televizyondan sinemaya kadar yaşanan durum bu şekildedir. Kanallar birbirleriyle benzer içerikler üretirken, sinemada da benzerliğin dışında kalan Nuri Bilge Ceylan filmleri dışlanır hale gelmektedir (Gümüş, 2015: 103-104). Kitap konusunda ise kitabın pazarlama tarafından ucuz bir meta haline getirildiği gözlerden kaçmamaktadır. Peki, nitelikli edebiyat ürünü olan kitapların ucuz şekilde yayımlanması gerçek bir başarı mıdır? Girişimler ucuz kitap yayınlama sevdasının çabuk terk edilmesiyle

sonuçlandığından uzun vadede de sonuç olumsuz olmuştur. Aynı zamanda kitaplara çok talep olduğunu ve satıldığını düşünen kesimin bazı yayınevlerinin kapısını çalarak zorlaması da hüsrana yaratmıştır. Hesap edildiğinde Türkiye de kaç kitap aynı yıl içerisinde çok satanlar listesinde kendine yer bulabilir ki? Bu kitap satışlarından yayınevlerinin payına düşen kitap sayısı kaçtır? Tüm bunlar düşünüldüğünde eğlence odaklı kültür endüstrisi en çok onu eğlence olarak görmeyenler tarafından değer görülür ve anlaşılır. Fakat onlar da hiçbir zaman kültür endüstrisi tarafından özne konumunda olmayacaktır. Kültür endüstrisinin gerçek yüzü budur (Gümü, 2015: 106-107).

3.4. BİLİMSEL DEVRİM

Bildiğimiz üzere Newton evrensel yer çekimi kanununu bulmuştur. Bu buluş adeta bilimsel bir devrimdir. Zira yer çekimi kanununun keşfi ile iki dünyaya ait görüş birbirinden ayrılmıştır. Bu ne demektir? Bilimsel devrimden önce sadece doğa, Tanrı ve meleklerin himayesi altındayken, koğu sonucunda doğa kendi kendini yönetmeye başlamıştır. Doğanın kendine ait yasalarının olduğu bilincine varılmıştır. Doğanın yasaları elbette ki Tanrı'dan bağımsız değildir. "Kopuştan önce insan, Tanrı'nın düzenli ve ölçülü bir şekilde yarattığı sonlu ve hiyerarşik bir dünyada, doğalla tanrısal arasında bir aracıdır."

Zaman içerisinde bu ikili kopuş modernitenin de aşamalarında belirleyici rol oynayacaktı (Küçük, 2011: 113-115).

3.5. KÜLTÜREL DEVRİM

Kültürel devrim diğer devrimler gibi ani bir şekilde ortaya çıkmamıştır. "Kültürel devrim, yeni fiziksel dünya görüşünün içine çok güçlü bir şekilde kök salan bir düşünce hareketidir." Mecbur şekilde kendini dinin eleştirisi olarak gösteren laiklik özellikle toplum içerisinde bulunan kurumsallaşmış dini eleştirmekteydi. Kültürel devrimle bu görüşleri bağdaştırarak doğa ve dini ilişkilendirdiler. Doğa artık insan üzerinde hâkimiyet kurmamaktaydı. İnsanlar doğanın kendi düzen ve şartlarına uyum sağlayarak yaşamak zorunda değildi. Zira bu devrimle kesin ve radikal açıklamalar yapıldı. Eğer toplumsal yaşama ait temeller atılacaksa bu temeller ancak rasyonel olarak atılabilirdi (Küçük, 2011: 117).

3.6. ENDÜSTRİYEL DEVRİM

Zamanlama açısından bakıldığında bu süreç modernleşme sürecinin ikinci dönemine denk düşmektedir. İkinci dönemde bilimsel teknolojik ürünler yavaş yavaş piyasaya çıkmaya başlamıştır. Modernleşme için gerekli şartlar ilk dönemde sağlanmış olduğu için modern toplumun inşasında önemli bir engel kalmamıştır. Geleneksel toplum ve feodalizm birbirinin eş değeri gibi düşünülmelidir. Feodal toplumun tasfiye olması modern toplumun önünü açacaktır. Modern toplumun önünü açmak ise kapitalizmin kurulmasına bağlıdır. Modernleşme eşittir kapitalizm demektir. Geçmiş yüzyıllara dönersek 18.yüzyıl sonları itibariyle feodalizm devri kapanmış, yerini ilk olarak ticari kapitalizme, daha sonra da endüstriyel kapitalizme bırakmıştır. Yeni bir üretim biçimi endüstriyel kapitalizm ile kendini göstermiştir. “1790’larda İngiltere’de kömür ile çalışan buharlı makinenin icadı ve bunun önce pamuklu dokumada sonrada diğer üretim alanlarında, seri üretimde kullanılmaya başlanması bir kırılma noktasını oluşturur ve bunun adı Endüstri Devrimi’dir.” Endüstri Devrimi’nin önemli özelliği ise üretilen endüstriyel ürünlerin hem çok kısa zamanda hem de çok sayıda üretilmesidir. İnsanlar tarafından fazlaca rağbet görülen ürünlerin üretimi arttıkça fiyatı düşer duruma gelmiştir. Endüstrinin giderek yayıldığı şehirlere akın eden insanlar kentleşme olgusunun oluşmasına sebep olmuştur. Weber de bu durumun hem endüstrileşme için hem de kapitalizm için bir kentleşme süreci olduğu konusunda hemfikirdir (Tuna, vd., 2015: 24-25).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

POSTMODERNİZM VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

4.1. POSTMODERNİZM KAVRAMI, DOĞUŞU VE SÜRECİ

1970’li yıllar itibariyle toplumsal yapıda yeni bir dönem başlamıştır denilebilir. Yapının ve yeni zihinsel farklılıkların oluşması değişimin kanıtı niteliğindedir. İlk olarak on bin yıl önce tarımla gerçekleşen devrimi, üç yüz yıl sonra meydana gelen sanayi devrimi izlemiştir. Günümüzde ise adeta üçüncü dalga diye tabir edilecek diğerlerinden farklı bir değişim durumu vardır. Bireyler özellikle teknolojinin hızla gelişime ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Aradaki fark şöyle açıklanabilir. Toprak tarım toplumunda en önemli unsur olmuştur. Makine sanayi toplumundan ayrı düşünülemez. Sanayi toplumundan sonraki toplum ise bilgi toplumdur. Sanayi toplumundan sonra hizmet sektörüne geçilmesi radikal bir değişim olmuştur. Eğitim seviyesinin yükselmesi diğer önemli değişiklikler olarak karşımıza çıkar.

Modernizm sürecinde sürekli olarak aşına olduğumuz iki kavram olan modern ve gelenek kavramları arasındaki fark şudur. Modern kelimesi Avrupa kökenli olarak karşımıza çıkmakta ve ideal olanı insanlara sunduğu düşünülmektedir. Geleneksel olarak düşünülmesi gereken ise modernin dışında kalan her şeydir.

Modernleşme teriminin içeriğine indiğimizde iki sözcükle rastlaşmak mümkündür. İlk olarak gelişme sözcüğü bizi karşılarken onu modernlik sözcüğü takip eder. Bu iki kavramın ortak noktası ekonomik büyümedir. Gelişme, doğrudan ekonomik büyümenin karşılığını oluştururken, modernlik ise ekonomik büyümenin oluşturduğu birtakım sosyokültürel süreçlerin varlığını ifade eder (Çubukçu, 1999: 53-56).

İlk olarak edebiyat, mimari ve plastik alanlarında ortaya çıkan postmodernizm esas olarak kendini İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra göstermeye başlamıştır. Özellikle 1980’li yıllarda bu konu üzerine yoğunlaşarak, araştırmalara hız kazandırılmıştır. Fakat kavramın tanımı açısından hem fikir olunamamıştır. Kavrama zaman zaman yüklenen oldukça karmaşık ve zor anlamlar bazen yerini basit anlatımlara bırakmıştır. Doğal olarak tanım üzerinde uzlaşma sağlamak güçleşmiştir. Konuyu belki de en iyi şekilde özetleyen kişi şu sözleriyle Featherstone olmuştur. “Postmodernistlerin sayısı kadar postmodern tanım vardır.”

Modernizmin başlangıcı konusunda da fikir ayrılıkları vardır. Bazı kişiler modernizmin başlangıcını Fransız İhtilali olarak kabul ederken bazıları Endüstri Devrimi olarak kabul eder. Bir kıyas olacağından modernizmin ilkelerini hatırlamakta fayda var.

- “Akılcı düzenin oluşturulması ve aklın kurallarının hâkimiyeti”
- “Bilişsel özenin ortaya çıkışı.”
- “Bilimin yükselişi ve bilimsel teknolojinin uygulanmasıyla materyal gelişimine önem verme.”
- “Gerçekçilik, temsil ve amaç birliğinin sanat ve mimaride ortaya çıkması”
- “Endüstriyel kapitalizmin ortaya çıkması”
- “Üretim alanı ile tüketim alanının ayrımı.” (Odabaşı, 2017: 179-181).

Postmodernizmle modernizmi kıyasladığımızda postmodernizmde karşımızda üst gerçeklik diye bir tanım çıkmaktadır. Peki, üst gerçeklik ne demektir? Eğer bir benzetme durumu gerçek şekilde gerçekleşmişse burada üst gerçeklikten bahsetmek mümkündür. Tüketicilere bu üst gerçeklik durumu sunmak ve anlatmak da en büyük görev pazarlamacılara aittir denilebilir. “Örneğin kot pantolonların taşıdığı anlam, iletişim yönleriyle orijinali olandan (dayanıklılık, rahatlık, kolaylık gibi) ayrıldığında bunların yerine sembolik anlamlar (şekilcilik, çekicilik, aktiflik, gençlik gibi) konabilmektedir. Pazarlamanın alanına giren bu üst gerçeklik insanların kafasına yeni oluşturulan gerçeklik olarak yer eder.

Postmodernizmde asıl kabul gören ve önemli olan yaşanan deneyimlerdir. Deneyimleri gerçek yapmaya uğraşan postmodernizm bunu başarmıştır. Tüketicilere gerçekmiş gibi sunulan büyük eğlence mekânlarını oluşturabilmek için benzetim yöntemlerinden yararlanan postmodernizm ile tüketiciler artık bu yerleri gerçek olarak algılar hale gelmiştir (Odabaşı, 2017: 185).

Postmodernizmde her sosyal tabakanın kendine özgü bir tarzı, biçimi mevcuttur. Birbirinden farklı tarz ve stiller birbiriyle iç içe geçmiş haldedir. Bu durum sosyal hiyerarşide olumsuzluklara neden olmuştur. Zira geçişgenlik durumu artmaya başlamıştır. Bireylerin ve toplumların kendi aralarında yoğun etkileşim halindeki ilişkileri sebebiyle katı tutumlar giderek zayıflar hale gelmiştir (Odabaşı, 2017: 188).

Bazı sosyologlar açısından bakıldığında bu sosyologlara örnek olarak Herbert Spencer ve Talcott Parsons gösterebiliriz. Düşünceleri şu yönde olmuştur. Modernliğin başarılı olması toplumu farklılaştırabilmeye bağlıdır. Bu farklılaştırmayı yaparken farklı ilkeleri, farklı alanlara doğru şekilde uygulayarak etkili sonuca ulaşılabilir. Parsons ve

onun gibi düşün nler açısından modern ve istenildiği gibi  zg r bir toplum sağlama düşüncesi ancak farklı alanları birbirinden ayırmakla mümkündür. Bu bağlamda ise tam olarak hissettirmeden Marksistlere yönelik eleştirilerini belirtmişlerdir. Postmodern kuram ise hem kendi bakış açısıyla modernizmin birbirinden farklıla tırdığı alanları, birleştirme yolunu tercih eder. Postmodern kuram çeşitliliğe ve çoğulculuğa karşı değildir. Zaten  ağda  toplumu, geleneksel toplumdan ayıran özelliklerin çoğulculuk ve çeşitlilik olduğunun bilincindedir. Postmodernizmin karşı çıktığı konu çoğunluğun ilkelere ve düzene göre hareket etmesidir. Ne politikada ne ekonomide ne de tarihte ve gelenekte çoğulculuğu ve çeşitliliği anlamlı kılan denetleyici bir kuvvet yoktur, ya da postmodernizmden sonra olmayacaktır (Kumar, 2004: 127).

  k  e uğrayan komünizm sonucunda modernle meye ait birtakım fikirler ortaya atılmaya ba ladı. Modernizm, kapitalizm ve sosyalizm arasında kalan bir seçenek gibiydi. Kapitalizmi çözmek için uğraşan d   n rl r olarak görülen Marks, Veblen, Schumpeter ve Spencer ‘a eklenen Weber bir nevi rasyonel modernite ve modernleşmenin  nc  ismi olarak algılanmaya ba ladı.

Marksist sosyologlar için 1960’lı ve 1970’li yıllar modernite ve modernleşme gibi kavramlar Batılılaşma ile e  değer sayılmaktaydı. Fakat o dönemde kavramlar işlevsel açıdan yanlı tı. Bu nedenle 1980’ler ve 1990’larda sözcüklerin anlamı tekrar gündem konusu oldu. Anthony Gidden eskiden Weber’in kapitalizm kuramcısı olduğunu düşünürken, artık modernite kuramcısı olduğunu düşünmeye ba lamı tı. Dolayısıyla sosyolojik tartışma ister istemez boyut deği tirmi , kapitalizmi incelemekten kopmuş, modernizmin ve postmodernizmin kültür açısından incelenmesine kaymıştır. Weber için artık önemli olan kültürel sosyolojiyi anlamlandırabilmektir.  abalarını bu yönde göstermeye ba lamı tır (Turner, 2014: 35-36).

Postmodernizm, modernizmi  u görüşlerinden ötürü eleştirir. Modernizmin desteklemiş olduğu görüşler artık toplumsal, kültürel, ekonomik ve ideolojik bağlamda yeterince i leyememektedir. Fakat tüm eleştirilerine rağmen postmodernizm, modernizmin yerine geçebilecek ilkeler koymayı ba aramamı tır. Lyotard için postmodernizm modernizmden farklı düşünülemez adeta onun bir parçası gibidir. Ancak karşıt görüşler tam aksini iddia eder. Onlar için postmodernizm, modernizme tamamıyla karşıdır. Postmodernizmin değil ilkesi net bir tanımı bile yoktur. Farklılık, heterojenlik postmodernizmin özgürleştirici silahları gibidir. Asla soruların tek bir yanıtı yoktur, aksine soruların birden fazla cevabı olabilir. Daha da ileri noktada düşünürsek soruların hiç doğru yanıtı olmayabilir (Aslan ve Yılmaz, 2001: 100-101).

Postmodernitenin gerçekliğe yüklediği anlam gerçek olanın yapısının karmaşık olduğu şeklindedir. Bütünlük göstermeyen gerçeklik aynı zamanda uyumsuzdur. Her zaman yoruma imkân veren seçenekler bulunmalı, mutlak değerlerin savunulduğu anlayış bırakılmalıdır. Nedenden yola çıkarak sonuca varılan tek yönlü nedensellik anlayışı kabul edilemez. “Özetlersek postmodernizm, herkes aynı anda haklıdır demektir” (Çağlar, 2008: 372).

Baudrillard için kitlelerin sıkılmalarına ve giderek sessizleşmelerine neden olan durum sürekli maruz kaldıkları mesajlardır. Toplumların yok olmasına sebebiyet veren budur. Baudrillard post modern bir dünyanın herhangi bir anlam ifade etmediğini iddia eder. Tüm bilgiler aynı oranda kabul edilebilir ya da aynı oranda reddedilebilir. Anlam ifade eden durumların gerçekle bir bağ oluşturma mecburiyeti bulunmamaktadır. Postmodernite toplumsalın sonunu getirdiğinden ötürü, modernlikten kesin anlamda kopuş sağlanmıştır. Baudrillard için değişime radikal düzeyde bakıldığında, değişimin gücü kapitalizmin dahi önüne geçebilecek boyuttadır. Baudrillard’ın iddiasına göre kapitalizm, simge toplum diye adlandırılan ve simge toplumların özelliklerinden olan hediyeleşmeyi, şenlikleri, dinsel temaları içinde bulunduran toplumlardan uzaklaşmıştır (Çağlar, 2008: 373-374).

Postmodernite modernitenin savunduğu gerçeklik anlayışına neden şiddetle karşı çıkmıştır. Zira postmodern düşünceye göre gerçeklik kavramının hizmet ettiği amaç toplumun üstünde bir iktidar oluşturma niyetidir (Çağlar, 2008: 376).

Foucault’ya göre, gerçeğin iktidardan ayrılması mümkün olmadığı için kirlenmemiş, mutlak bir gerçeğin var olması imkânsızdır” (Çağlar, 2008: 377).

4.1.1. Sosyolojide Postmodernizm

Bremen de 1988 yılında Toplumsal Yapı ve Kültür konferansı düzenlemiştir. Konferansta dikkat çekilen nokta son zamanlarda gerçekleşen kültürün sosyolojik teori üzerindeki önemidir. 1970’li yıllara kadar kültür ve sanatın ve sosyoloji ile ilişkisine yadırganarak bakılırdı. Bu tarz yadırganmalar birtakım dergilerin varlığıyla yıkılmaya çalışılmıştır. Dergilere birkaç örnek olarak *Ideology and Consciousness*, *Oxford Literary Review*, *New German Critique* gibi isimleri verebiliriz. Modernlik ve postmodernlik gibi konularda kültürün ağır basmasıyla İngiliz Sosyoloji Derneği de yazılarında Foucault, Lyotard, Deleuze, Derrida ve Baudrillard gibi isimlerden söz etmeye başlamıştır (Featherstone, 2013: 65).

Simmel karşımıza “postmodernliğin” ilk sosyoloğu olarak çıkmıştır. Postmodern düşünürlerden Nietzsche, Heidegger, Simmel, Weber ve Adorno yapmış olduğu araştırmalarda genel olarak modern akla ve aklın doğrularına karşı çıkmayı tercih etmiştir. Zaten yürüttükleri bu çalışmalarla postmodernizmin çıkış noktasındaki düşünürler arasında olmuşlardır. Simmel’in yapmış olduğu araştırmalarda modern kültürün yaşamış olduğu krizden ve modern kültürün nasıl tükendiğinden bahseder (Küçük, 2011: 354).

4.1.2. Postmodernizme Yöneltilen Eleştiriler

Habermas postmodernizm ile ilgili bir düşüncesini şu şekilde ifade eder. Postmodernizm ihtiyaç duyulması gereken bir şey değildir. Zira postmodernizmin önemli olduğunu düşünerek yer verdiği öğeler modernizmin içerisinde de mevcuttur. Gellner de postmodernizmi birçok açıdan eleştirir. Ancak daha şiddetli şekilde eleştirdiği nokta onun her şeye müsamaha tanıdığını düşünmesi nedeniyle olmuştur (Serdar, 2015: 37).

Gelnerr, (1993: 58)’e göre, “Gerçeğin göreliliği olduğu; bütün inançların eşit ölçüde geçerli olduğu fikri temelden yanlış. Bu fikir çok garip bir şekilde, ahlaki açıdan çok geçerli olan bir fikre, bütün insanların eşit haklara sahip oldukları fikrine gönderme yapıyor. Modern bütün insanlar eşit haklara sahiptir, o halde bütün inanışlar eşit ölçüde doğrudur demeye getiriyor. Bu tam bir saçmalıktır. Zira bazı inanışlar doğrudur, diğerleri değildir. Postmodernizm çok yanlış olduğu gibi; feci derecede cilalı, anlaşılması mümkün olmayan bir yazın üretti.

Terry Eagleton ise postmodernizmin, temelleri yıkarak insanları kendi zincirlerinden kurtarmaya teşvik ettiğini, bunun sonucunda ise insanların bir şey kaybetmeyeceğini savunduğunu iddia etmektedir (Serdar, 2015: 38).

4.1.3. Postmodernizmin Düşünce ve Sanatla İlişkisi

Derrida, Foucault, Lyotard, Deleuze, Guattari, Baudrillard ve Kristeva postmodernizmin öncü isimleri arasında yer almaktadır. Özellikle 20’nci yüzyılın ikinci yarısında kendilerinden söz ettirmişler bu dönemde etkili olmuşlardır. Aslında düşünürlerin her biri de postmodernizmin ilkelerini destekler özellikler bulursa da hiçbiri postmodern olduklarını söylemekten yana değildir. Hatta Foucault postmodernizmin anlamından bihaber olduğunu açıkça dile getirmiştir.

Habermas ise postmodernizmin sadece sanattan ibaret olmadığını öne sürmüş ve postmodernizmi düşünce tarihi ile ilişkilendirerek değerlendirmiştir. Lyotard ise

postmodernizmin özelliklerini toparlayarak bir tanım yapmıştır. Böylece kavram hakkında insanların karışıklığını gidermeye çalışmış ve ilk kez konuyla ilgili kuramsal bir kitap yazmıştır (Bal, 2015: 121). Habermas’a göre Bataille, Foucault ve Derrida antimodernist genç muhafazakâr kişilerdir ve bu kişiler modern projelerin ve modernitenin başarısız olmasından son derece memnundurlar (Bal, 2015: 123). Postmodernizmdeki öznenin durumu ve modern dönemdeki öznenin durumu birbirinden farklıdır. Modern dönemde özneye ait özgürleştirici ve evrenselleştirici ufuk, postmodernizmde yoktur. Aslında postmodernizme göre zaten özne hiçbir zaman evrenselleştirici ve özgürleştirici olmamıştır. Lyotard konuyla ilgili görüşünü şu sözlerle anlatır. “Özgürleşmesi için yardım edeceğimiz özne adı üzerinde liberaller, muhafazakârlar ve solcular arasında tartışmalar, hatta savaşlar gerçekleşti. Tüm bunlara rağmen, bütün bu taraflar, girişimlerin, keşiflerin ve durumların ancak insanlığın özgürleşmesine katkıda bulundukları sürece meşru oldukları düşüncesini aynen paylaştılar”

Özgür olacak bir öznenin artık olmadığını, zira öldüğünü düşünen postmodernistler için eskiden “ruh” ya da öznenin bir merkezi bulunmaktaydı. Artık özne merkezini kaybetti. Postmodernizmin özneye istediği durumlar daha çok hayalcilik ve sonu belirsiz olan deneyimlerin gerçekleştirilmesi yönündedir. Oysa modern özne satın alındığı için zincirlenmiştir. Bir nevi çağdaş ekonomi içerisinde yer alabilmek için kendi benliğini satmıştır. Bu benlik satın alındığından dolayı kendini sıradan hissederek hale gelmiştir (Bal, 2015: 128).

Postmodernlikle ilgili önemli bir nokta ise postmodern çağda aslında ideoloji ve sınıfsal tartışmalar bitmemiştir. Zira postmodernizmin oluşturduğu kuramlar ideolojiktir. Mesela estetik üretim ile meta üretimin birleşmesi rastlantısal değildir. Bütünleşme ekonomisiyle bağlantılıdır ve mimarlık sanatını da kapsamaktadır. Postmodern kültürde kapitalizmin hâkim olduğunu “imgenin metasal şeyleşmenin son aşamasını temsil etmesi” itibarıyla desteklemektedir. Bu fikir Guy Debord’a aittir. Postmodern kültür ile dünya düzeni yeni bir askeri ve iktisadi oluşum içerisinde (Bal, 2015: 133).

Jameson, PKM: 63 postmodern kültürü şu şekilde değerlendirir. “Kültürün, öznenin, bilginin, tarihin, tinin anlamın sağlanması demek olan “postmodern kültür”ün “arka yüzü yine kan, işkence, ölüm ve dehşettir”

4.1.4. Postmodernizm ve Kültür

Ekonomi biliminde kültüre yeteri kadar önem verilmemiştir. Ancak postmodernizmle önem kazanan tüketime dayalı ekonomi nedeniyle kültür ekonomiyi etkiler hale gelmiştir. Artık pazarlar, fabrika ve kiliselerin önüne geçmiştir. Dolayısıyla kültürel değerler de ister istemez şekil değişirmiştir. Postmodernizmde tasarruf ve homojenlik anlayışı yoktur. Bunun yerine imajlar, düşler vardır. İmajlar ve düşler tüketim yoluyla anlam kazanır. “Tüketim toplumunda kültür, öğrenmeyle değil, çoğunlukla unutmaya ilgilenebilmektedir (Bayazıt, 2017: 29).

4.1.5. Postmodernizm, Modernizm ve Birey

Bireyin anlayışını ve davranışlarını tahakküm altına alan davranışcı ve yaklaşımcı yapıdan kopmalar başlaması postmodernizmi tetikleyen nedenler arasındadır. Descartes ve Fransız Aydınlanmasının bireyi şekillendiren ve baskı altına alan ilkeleri değerini kaybedince postmodernizm ön plana  ıktı. Postmodernizm bireye bakış açısı itibariyle bilinçli ve rasyonel birey olma özelliğini reddeder. İnsanlar  znel olmalı ve bilinçsiz bir oluş mantığıyla hareket etmelidir (Poloma, 2012: 10).

Max Weber’in odaklandığı nokta toplumsal yapılar ve toplumsal yapıların bireyler üzerindeki etkisidir. Max Weber, bireylerin eylemleri toplumsal yapıdan nasıl etkilenmiştir sorusuna dikkat kesilir. Emile Durkheim için ise toplumsal gerçeklik kesinlikle bir veri değildir. Toplumsal gerçeklik ancak kişilerin bilinçlerinde anlam kazanır. Burada bir yöntem tartışması söz konusudur. “Bu yöntem tartışması, daha az bilimsel ve daha siyasal olan başka bir tartışmayı da çoğu kez sizleri “birey” ile ‘toplum’ arasındaki klasik zıtlığı”. Buradaki zıtlık şu şekilde açıklanabilir. Liberalizm ve sosyalizm birbirinden farklı iki siyasal gelenek biçimidir. Aralarındaki fark liberalizmin önceliği bireye tanınması iken sosyalizmin topluma ve gruba öncelik tanıyarak üstünlük sağlamasıdır. Bu fikir ayrılığının temelleri 17’nciy zyılda Batıda toplumda ayrı düşünülmesi gereken bir birey düşüncesi ortaya çıkmıştır. Feodal zamanlarda bireyin anlam olarak bugünkü karşılığı bilinmemekteydi. Her bireyin dâhil olduğu grupların varlığı söz konusuydu. Elias bu olayı şöyle yorumlamıştır. Klasik felsefenin içerisinde yer alması sosyolojik düşüncenin adeta kurban olmasına sebep olmaktaydı. Burada asıl sorumlu ise zaten sosyolojik düşüncenin kendisinden başkası değildi. Zira tarihsel temelleri olması gerektiği gibi sorgulamakta yetersiz kalmaktaydı (Rivtort, 2017: 57-58).

4.1.6. Enformasyon Toplumu ve Post Fordizm

Sanayi sonrası döneme baktığımızda enformasyon toplumunun ve post fordizm ve postmodernizm kavramlarının birbirinin yerine kullanılabileceğini söyleyebiliriz. Enformasyon toplumunun karşılığı olarak nitelendirebileceğimiz enformasyon teknolojisi diğer iki kuramında temelidir. Diğer ortak noktalarını ise küreselleşme oluşturur. Teknolojik yeniliklerin ön plana çıktığı enformasyon toplumunun istediği bu yeniliklere iyimser açıdan yaklaşılmalıdır. Post fordist kuram ve enformasyon toplumu kuramı arasındaki fark, post fordist kuramın üretim ilişkilerini ön plana çıkarmasıdır. Post fordist kurama baktığımızda temellerinin ilk olarak İtalya’da atıldığını söyleyebiliriz (Kumar, 2004: 54).

4.2. ELEŞTİREL TEORİ VE POSTMODERN TEORİ

Hem eleştirel teorinin hem de postmodern teorinin modernliği ve modernliğin getirdiği toplumsal tahakküm ve rasyonelleşme şekillerine yöneltmiş oldukları eleştirilerle ortak görüşte birleşir. Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü 1930’lu yıllarda birtakım çalışmalar yürütmüştür. Onlar için kapitalizmin oluşturduğu dinamikler toplumsal gelişim ve çağdaş toplum açısından adeta bir anahtar görevi üstlenir. Bu bakış açılarıyla ise Marksçı toplum teorisinin devamı gibidir. Aynı zamanda enstitü Hegelci- Marksçı diyalektik analiz metodundan yararlanarak çağdaş kapitalist toplumu canlandırmaya çalışmışlardır. Enstitü kapitalist modern anlayışın bireyin sonunu getirebilme gibi bir tehdit unsuru barındırdığından söz eder. Zira tek boyutlu bir toplum yapısının oluştuğunu, bu toplum yapısının “devlet kapitalizmi ve bürokrasinin, kültür endüstrilerinin tahakkümü anlamında bilim ve teknolojinin, davranış ve düşünce yönetiminin oluşturduğu yeni sistem” üzerine kurulduğunu ifade eder (Best ve Kellner, 2011: 261-263).

4.2.1. Eleştirel Kuram: Frankfurt Okulu

Eleştirel kuram içerisinde diğerlerinden sıyrılabilen en önemli isim ve çağdaş kuramcı Jürgen Habermastır. Frankfurt Okulu temsilcileri hem Marks’a hem de Hegel’e önemli ölçüde borçludurlar. Marks’ın daha çok yabancılaşma üzerine yazmış olduğu yazılarında olduğu gibi onun Hegelci yazıları da Frankfurt Okulu temsilcilerinin fikirlerinin gelişmesinde oldukça etkilidir. “Frankfurt Okulu, adını Almanya’da Frankfurt Üniversitesi’ndeki Toplumsal Araştırma Enstitüsü ile ilişkilerinden dolayı olmuştur.”

Enstitü Felix Weil ve babası tarafından 1923 yılında kurulmuştur. Enstitünün en önemli temsilcileri arasında Max Horkheimer, Theodor Adorno, Herbert Marcuse ve Erich Fromm vardır. Tüm enstitü üyeleri varlıklı ve orta sınıf tabakaya mensup olmakla birlikte Yahudi ailelerden gelmektedir. Fakat görüşleri enstitünün varlığını sürdürmesine olanak sağlamamıştır. Bu nedenle 1930'lu yıllarda Almanya'dan Amerika'ya kaçmışlardır. 1949 yılında Toplumsal Araştırma Enstitüsü yeniden kurulunca Frankfurt Üniversitesi ve şehri Adorno ve Horkheimer'i Almanya'ya dönme konusunda ikna etmişlerdir. Fikir olarak savaş sonrası yıllarda Marcuse ile ters düşmüşlerdir. Bu durum Horkheimer'in artık liberal kapitalizm için eskisi gibi düşünmemesinden kaynaklanmıştır. Zira liberal kapitalizm onun için artık "totaliter yönetimin tecavüzüne karşı korunması gereken bir toplum şekli" olarak görmesinden dolayıdır (Wallace ve Wolf, 2012: 149-150). Frankfurt Okulu üyeleri için ekonomik örgütlenme önemlidir, bu yüzden kendilerini "materyalistler" olarak tanımlarlar. 1930'larda ortaya attıkları bir görüşte faşizmin köklerinin kapitalizmle bağdaştırmışlardır. Daha çok incelemelerini toplumsal kurumlar hakkında değil, kişiliğin yönleri kültür ve düşünce üzerinde durarak yaparlar. Onlar için düşünce ve kişiliğin önünde ekonomik sistem vardır. Akılsal bir toplumdan yana olsalar da akıl odaklı bir toplumun nasıl olacağı konusunda net bir fikirleri yoktur. İlgilendikleri önemli nokta kişiliğin bozulmasının altında yatan sebebin ekonomik sistem olduğudur. Onlar eleştirel kuramla ilgili çalışmalar yaptığı sırada psikanaliz dünyada yeni duyulmaya başlamıştır (Wallace ve Wolf, 2012: 152-153).

4.2.2. 1970'ler Sonrası Sosyolojisinde İlgi Alanları ve Çalışma Konuları: Yapısalcılık-Postyapısalcılık

Yapısalcılık ve özne kavramlarını birbirine zıt kavramlar olarak algılamamızda Descartes'ten başlayıp, Sartre'ya varan felsefi anlayışın etkisi vardır. Zira bu felsefi gelenek özneyi yok etmek istemiştir. Özneye yöneltilen eleştirilerden dolayı öznenin sadece dilden, kültürden ve bilinçdışından ibaret olduğu kanısına varılmıştır. Öznenin nedensel ve yaratıcı özelliklerinin olduğu görüşü kabul edilmemiştir. 1960'lı yıllardan sonra ise yapısalcılığın dilbilimsel önemi yok olarak yerini post yapısalcı yaklaşıma bırakmıştır.

Yapısalcılar ve post yapısalcılar arasındaki fikir ayrılıkları çatışmaya doğru kaymıştır. Zira yapısalcılar fenomenoloji, varoluşçuluk ve hümanizm gibi kavramlara saldırmaya başlamış buna karşılık post yapısalcılarda, yapısalcılara saldırmıştır.

Yapısalcılar kültürü incelerken olaya bilimsel yaklaşmış, nesnellik, kesinlik gibi kavramları ön planda tutmuştur. Bu durum post yapısalcıların düşünce tarzına ters düşmektedir. Zira post yapısalcılara göre zihnin doğuştan gelen, evrensel bir yapısı vardır. Mitler ve öbür simgesel biçimlerden yardım alınarak doğa ve kültür arasındaki değişmeyecek olan çelişkileri çözüme kavuşturmaya çalışmak mantıksızdır (Poloma, 2012: 8-9). Jacques Derrida, Michel Foucault, Julia Kristeva Jean Francois Lyotard ve Roland Barthes yapısalcılığı eleştiren isimlerdir. Eleştirilerini yazıya dökmekten çekinmemişlerdir. Post yapısalcılar için önemli bir nokta da dilin dinamik ve üretken bir yapıda olduğu, bunun yanında anlamın ise istikrarlı bir durum göstermediği yönündedir (Poloma, 2012: 10).

4.2.3. Toplumsal Değişim, Düzensizlik, Yapısal Bozulma

Modern ve modernleşmekte olan toplumlarda rastlanan özellikler düzensizlik ve bozulmadır. Eğer bir toplum modern olma yoluna girmişse düzensizlik ve bozulmayla mücadele etmek zorundadır. Peki, bu süreçte ne gibi bozulmalar yaşanmıştır? Sanayileşme aşamasından geçen ve sanayi toplumu olmak isteyen bir toplum iş ve üretim için eski sayılan özellikleri terk etmek zorundadır. Pek çok el becerisi artık önemini kaybeder hale gelmiştir. Geleneksel sayılan mesleklere verilen değer azalmış, bu meslekler yok olacak duruma gelmiştir. Belki de daha büyük bir sorun olarak düşünülmesi gereken diğer konu sanayi toplumuyla birlikte birçok işsizlerin ortaya çıkması, aynı zamanda istediği mesleği yapamayan insanların giderek artmasıdır.

Her ne kadar siyasi merkezileşme ve demokratikleşme ile siyasi eşitlik giderek yaygınlaşsa da bu durum bir önceki seçkin insanların ve iktidar sahiplerinin mevcut konumunun bozulmasına sebep olur. Bozulan konumları neticesinde seçkinlere bağlı kişilerin, bir takım grupların, yerel ve profesyonel örgütlerin de geleneksel denilen bağlamı yavaş yavaş değişime uğramaya başlamıştır (Eisenstadt, 2007: 39-41).

Modernleşmeyle birlikte yaşanan siyasi ve kültürel süreçler sonucunda çok geniş sayılan gruplar merkezin yanına çekilmiştir. Diğer taraftan ise büyük gruplar giderek merkezi, siyasi ve kültürel sisteme yabancı konumuna düşmüştür. Zira sistemin gerektirdiği budur. Diğer büyük gruplarda merkezden yana olmak istediklerinden buhran artarak toplumları umutsuz şekilde yabancılaştırır hale getirir (Eisenstadt, 2007: 41).

Modernleşme belli başlı şu sorunların doğmasına neden olmuştur. Özellikle topluluklarda ve çalışma yaşamında örgütlenme, boş vakitlerdeki etkinliklerle ilgili çıkan

sorunlar oldukça önemlidir. “Tıpkı gençlik, yaş ve cinsellik ile aile ilişkileri durumlarında olduğu gibi, bu alanlarda tam bir kurumsallaşmadan kaçabilir ve bunların gelişiminde bir noktaya kadar olan sorunların çözümü için yapılan görece başarılı girişimlerden sonra bile sürekli yeni toplumsal sorunların patlaması için zemim oluşturabilirler.” Yine boş zamanda modernleşmeyle gelen bir sorun daha karşımıza çıkmaktadır. Boş zaman işte geçen zaman ile iş dışı geçen zamanı ayırt edebilmek için kullanılmıştır. İşsizlik sorunu da modern hayatın en önemli sorunlarından olmuştur. Giderek büyüyen sanayi toplumu ve sanayi toplumunun koruduğu istikrar işsizlik sorununun daha da yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

Daha çok üst üste gelerek kendini somut özelliklerle gösteren toplumsal sorunlar aynı zamanda oldukça çeşitliydi. Mesela birey toplum içerisinde almış olduğu rollerden kendini soyutlayarak geri çekilebiliyordu. Bu duruma daha çok intihar, dilencilik, akıl hastalığı olan kişilerde rastlanmaktaydı. Aynı zamanda emeklilik yaşı gelen ve emekliye ayrılan kişilerin aile hayatlarında ve toplum içerisinde artık eskisi gibi fark edilir bir role sahip olamaması yine modern hayatla gelen yaş ve boş vakit sorunlarından biridir (Eisenstadt, 2007: 42-45).

4.3. JEAN FRANÇOIS LYOTARD

Lyotard, postmodernizmin önemli isimlerinden hatta kurucularındandır. Onun görüşüne göre postmodernizmin özü gerçekçi ve temsili olarak adlandırılan sanatın insanlığa sunduğu rahatlığın yok sayılmasından geçer. Modernizm amacından sapmıştır. Zamanla adeta taşlaşmış, bürokratik bir hal almış ve ticarileşmeyi önemsemiştir. Aslında modernizmin amacı meydan okumak ve tehditkâr olabilmektir. Postmodernizmde devrimci özelliğini kaybettiği takdirde tıpkı modernizm gibi olacaktır. Modernizm içerisinde her zaman yıkıcı bir özellik taşır. Postmodernizm, modernizmin aslında hep böyle olduğunu insanlara sürekli hatırlatır. Postmodernizmin geçmişle bağını koparması durumu modernizmi anlamlı kılar. “Bir eser, kendi geçmişini reddederek, bir şeylerin “sonrası” haline gelerek modernleşir” (Kumar, 2004: 135-136).

4.4. BOURDIEU VE SOSYOLOJİ

1930 yılında Fransa’nın güneyinde bulunan Dengüinde doğan P. Bourdieu sosyal bilimler dünyasında adından önemle söz ettiren bir kişidir. Öncelikli amacı felsefe okumak olduğundan 1950’ler de Paris’te bulunsa da daha sonraki zamanlarda tıpkı Durkheim ve Foucault gibi sosyal bilimlere yönelmiştir. Cezayir’de yaşamayı 1960’lı yıllarda bırakarak

Paris'e geri dönmüştür. Paris'te Avrupa Sosyoloji Merkezi'nin diktatörlüğünü yapma görevini üstlenmiştir. Paris'te Batı devletlerine yönelik çalışmalar yürüterek “kültürel sermaye” olarak nitelendirdiği bir olguyu öne sürmüştür. “Ayrım ve “Pratiğin Mantığı” oldukça önemli eserler olarak görüldüğünden 1981 yılında Fransız Koleji'nde sosyoloji kürsüsünü kazanmaya değer bulunmuştur. Daha sonra birbirinden farklı olan konulara değinmeye özen göstermiştir. Bu konular şöyle sıralanabilir. “Erkek egemenliği, devletin tarihsel oluşumu, gazetecilik, toplumsal sefalet ve televizyon” Bourdieu yaşamı boyunca, yani Fransa'da 2002 yılında ölene kadar otuzdan fazla kitabı ve yaklaşık dört yüz makaleyi bilim dünyasına ve topluma sunmuştur (Palabıyık, 2011: 122).

Bir sosyolog sosyolojiyi ve sosyal olayları nasıl değerlendirmelidir. Konuya iki açıdan yaklaşmak mümkündür. İlk bakış açısında sosyolojiyi değerlendiren sosyologların teknisyen görevi üstlendiği savunulur. Bu ne demektir? Bir sosyolog topluma her an hizmet etmeye hazır bir teknisyen olmalıdır. İkinci bakış açısına göre, sosyologların kendi değerlerine sahip çıkarak toplumu değiştirme çabası olmalıdır. Bir teknisyen gibi davranan sosyologlar için toplumun örgütlenme şekli, bilimi alakadar etmiyor olmalıdır. Onların düşünme şekli böyledir. Zira bu konu tamamıyla değerlerle alakalıdır. Kapitalizm ve sosyalizm arasında kıyas yapılarak hangisinin daha iyi ya da kötü olduğunu düşünmek ve karar vermek bilimin işi değildir. Fakat diğer yandan sosyologların asıl görevinin toplumu değiştirmek olduğuna inananlar bir sosyoloğun teknisyen görevi üstlenmesini şiddetle reddederler. Reddetmelerinin sebebini ise şöyle açıklarlar. Sadece teknisyen bir sosyolog yönetici sınıfa hizmet eder ve onun isteklerini araştırmaya yönelir. Bir toplumu eleştirmek ve değiştirmek için çaba göstermenin ahlaki açıdan mecburiyeti vardır. “Her ne kadar toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiğine bilimsel olarak karar verilmese de, asıl husus sosyologların aktif siyasi bir rol üstlenmesi için yeterli nedendir. Sosyologlar var olan düzeni eleştirmeli ve mağdur olan kişilerin haklarını savunmalıdır. Nitekim Bourdieu da tüm bu fikirlere katılmaktadır. Sosyoloji eleştiriye açık bir yapıda olmalıdır (Palabıyık, 2011: 123).

Marks ve Weber'in günümüz sosyolojisini biçimlendiren ve yönlendiren en önemli sosyologlar olduğu fikrine katılan Bourdieu bu nedenle Marks ve Weber için karşıt görüşte olan fikirleri yok etme mücadelesine girişmiştir. Bourdieu bu çabayı Marks ve Weber'in öne sürdüğü kavramları bir araya getirme ve birbirine bağlama fikri ile göstermiştir. Bourdieu kendiliğinden Marks'ın düşüncesine şunu eklemiştir. Sınıfların farklılığını kabul etmiş fakat Marks kadar katı olmamıştır. Kendince bu sınıfsal farklılıkları “farklılıklar uzayı” olarak nitelemiştir. Weber ve Bourdieu arasındaki düşünce farkı ise şu şekildedir.

Weber sınıflar arası sosyal geçişin oldukça kuvvetli yaşandığını iddia eder. Oysaki Weber için bu sosyal geçiş Weber'in fikrindeki gibi kolay gerçekleşmez. Habituslar nedeniyle eğer bir birey üst bir sınıfa geçiş yapmışsa, köklerini bir şekilde belli eder ve adaptasyon sorunu yaşar. Bu adaptasyon sorununun atlatılması birkaç kuşak geçtikten sonra sağlanır (Palabıyık, 2011: 126-127).

Habitus kavramı kendinden önce farklı düşünürlerce tanımlansa da en belirleyici tanımı Bourdieu yapmıştır. “Bourdieu’nun Habitus kavramı, insanların belirli kültürler veya alt kültür içerisinde yaşamaları sonucunda zihinlerinde sahip oldukları temel bilgi stokunu anlatır” O yüzden örneğin işçi sınıfının içinden gelen biri etkilendiği çevrenin özelliklerini bir şekilde kendi davranışlarına yansıtacaktır (Palabıyık, 2011: 128).

4.5. POSTMODERN DÖNEMDE BİYOPOLİTİKA VE DENETİM TOPLUMU: FOUCAULT

Foucault’un biyo-politika adını verdiği kuram 1970’li yıllarda ortaya çıkan yeni gelişmeleri anlamak ve analiz edebilmek amacı taşır. Kuram ile ulaşılmak istenen iktidarın çalışma sistemini çözebilmek ve 19’uncu yüzyıl itibarıyla toplumların işleme şeklini kavrayabilmektir. Fransa da 1968 yılında ortaya çıkan ve 1968 pratiği olarak adlandırılan dönem alışlagelmişin dışında bir sahneye şahit oldu. Zira 1968 pratiği hiçbir örgütlü siyasi mücadele içerisinde yer almadan, hiçbir sivil toplum örgütünün desteği olmadan, kendiliğinden gerçekleşti. 1968 hareketine zemin hazırlayan olayın Nanterre Üniversitesi’nde yaşanan bir olay olduğu iddia edilmektedir. Zira 1968 hareketi bu olaydan sonra patlak vermiş işçi hareketleri, feminist hareketler gibi toplumsal olaylar birbirini izlemiştir. Bu grupların oluşturduğu hareketlere Felix Guattari “moleküler devrim” ismini vermiştir. 1968 hareketi böylece tamamıyla bir devrim gerçekleştirilemedi de kültürel devrim anlamında başarı sağladı. İşin özünde sosyalist bir toplum oluşmadı fakat sosyal düzen değişti. İnsanların davranışlarında ve yaşam biçimleri üzerinde 1968 hareketinin önemli ölçüde etkisi oldu. Esasen bakıldığında 1968 ve 1970’li yıllarda yaşananlara başkaldırmak için ortak hareket etme sebepleri aynıydı.

1970li dönemlerin başında yaşanan birtakım olaylardan dolayı, 1968 sonrasının hem devamı hem de yeni problemlerin üzerine eklendiği bir dönem olmuştur. Bu yıllarda özellikle hapishanelerde olaylar yaşanmaya başlamış, aynı zamanda Fransa’daki göçmen işçilerle ve Fransız polisi arasında sert ilişkiler meydana gelmiştir. 17 Ekim 1961 yılında Fransız polisinin ırkçı davranışları sonucunda kıvrıkcık saçlı, esmer insanları yakalamayı ve

bazılarının nasıl olduğu tam olarak bilinmese de Seine Nehri'nde boğulması Fransız sol çevrelerince devlete karşı yani anti devletçi hareketlerin yaşanmasına sebep olmuştu. Yine Cezayir Savaşı esnasında ki bu savaşa ki bu savaşa Fransız Komünist partiye üye olan kişiler liderlik etmiştir ve tamamıyla devlet politikasına karşı duruş sergilemişlerdir. İşte bu devlete karşı geliştirilen direnç stratejisi aslında Hegel ve Marksta da görülmektedir. Zira Hegel'den Marks'a kadar gelen geleneğin temelinde sınıf mücadelesi vardır. Sınıf mücadelesi ise ezilenleri korumak demektir. Polis ve ordu kullanılarak, baskıyla Cezayir'e müdahale edilmesinde sınıf mücadelesinden, ezilenden yana olan görüşçüler sessiz kalmaz. Tıpkı 1968 hareketinde olduğu gibi. 1968 hareketi ve Cezayir ile ilgili yaşananlar bu nedenlerle ortak özellikler göstermektedir (Akay, 2010: 123-127). Foucault'ya dönersek onun biyo politika dediği toplumsal kuram şu şekilde işliyor. Öncelikle insanların yaşamını denetim altına almış bir iktidar vardır. İktidarı karşısında ise toplum yer almaktadır. Bu toplumda refah bitmiş ya da bitmek üzereyken yapısal birikim modelinden, sermaye birikim modeline doğru bir değişim süreci yaşanır. “Bu değişimde şu: İşsizlik krizi ve işsizlik kriziyle birlikte de evsiz barksızların Batı'da gitgide çoğalmaya başlaması.” Devamında devlet yeni bir çözüm arayışına girmektedir. Çözüm işsiz kişilere para vererek iş sahibi olmalarını sağlamaktır. Bu işler uzun süreli olmamaktadır. İki ay, üç ay çalışılıp yeni bir meslek edinme arayışı ortaya çıkmaktadır. İşte görüldüğü gibi denetim toplumunun yani biyo politikanın olmazsa olmaz özelliği budur. Sonuç olarak iktidarlar değişse de, yönetme biçimleri farklılaşsa da yerine gelen iktidar ve düzen şekli hep aynı kalmaktadır. İktidarlar toplumu denetim altında tutabilmek için vardır. “O halde sürekli işleyen, bir mekanizma içerisinde sabit hiçbir şey yok. Yani günün birinde insan kendi kendini kontrol ediyor diye iktidarlar yok olmayacak, böyle bir şey söylemiyor, fakat her zaman için direnmenin önceliği dolayısıyla iktidarın içindeki kimselerini yönetmeye alıştıkları zaman öbürlerinin karşısında tiran olmaktan çıkabiliyor” (Akay, 2010: 133-135).

Foucault'ya göre Avrupa da 17'nci yüzyılın ikinci yarısında özel bir toplumsal duyarlılık baş göstermiştir. Ancak bu toplumsal duyarlılık görüldüğü gibi değildir. Görülen şekli yoksullara yardım etmektir fakat gerçekte işsizlik sorunlarına tepkiler ve yeni bir çalışma ahlakının olması için gerekli duyarlılık vardır. Modern biçimler eğer kamusal zenginliklere ve şartlara bağlıysa, toplumsal ve ruhsal denetimden net şekilde ayrılma imkânı yoktur. Modern devleti tanımlarken “Topluma müdahale ve yönetsel denetim” sıfatlarından yararlanmayı tercih eder “(Eroğlu, 2016: 43).

Bourdieu her ne kadar Nietzsche'den önemli ölçüde etkilense de daha sonraları tamamen zıt bir görüşü savunduğu konu şudur: İktidar ve bilgiye dayalı ilişki biçimi. Ona

göre bilgi diğer kişiler üzerine yüklenen bir iktidardır. Bu sayede ise diğer kişileri tanımlamaktadır (Eroğlu, 2016: 46). Bilginin olduğu yerde iktidar vardır. Dolayısıyla iktidarın olduğu yerde bilginin rafa kaldırılacağı ve bilginin iktidarın hizmetkârı olduğu yönündeki düşüncelerden vazgeçilmelidir. Foucault yaptığı analizleri daha çok eğitim kurumları, bakımevleri, hapishane gibi alanlarda yapmayı tercih etmiştir (Eroğlu, 2016: 47).

4.6. BAUDRİLLARD VE ÇAĞDAŞ SANATA KARŞI TARTIŞMANIN AÇILMASI

Baudrillard'ın sanat ile ilgili düşüncesine göre çöküşler yaşanmakta ve hayal gücü eksikliklerine rastlanmaktadır. Baudrillard'ın sanata dair önermesine baktığımızda “öncelikle sanatın sistemlerden biri olarak diğerlerine nazaran daha ayrıcalıklı olmayacağını” öne sürdüğü önermesiyle karşılaşırız. Çöküş ve hayal gücü eksikliğinden kast ettiği ise sanatın plastik, müzik, mimari gibi alanlarda yenilik ve değişim yapamadığı, yeni bir şey ortaya koyamadığı şeklindedir. Bu durum sürekli biçimde sanat tarihinin kendini tekrar etmesi demektir. Gilles konuya ilişkin yorumunu şu şekilde anlatmıştır. “Her bir alanın tekrarı, tekrarın aynı şeyi ileri süremediğinin bir göstergesidir” (Akay, 2010: 120).

Baudrillard hayal gücünün bir eksiklik durumuyla karşı karşıya kaldığından söz eder. Bu düşüncesiyle aslında Baudrillard bir yanılgı içerisindedir. Yanılgının sebebi, tüm olup biteni aynı anda görebilen göz olduğu düşüncesinden kaynaklanır. Zira göz her şeyi aynı anda göremez. Bir nesne kaybolurken hayal gücü devreye girer ve diğer nesneyi algılar. Yeni bir tekrar aslında ayrılığa işaret eder. Fakat bu durum görülen taraf açısından değil bakan açısından farklılıkları ortaya koyar. “Zihindeki bir gelişme tekrarların imkânlılığını ortaya koymaktır. Bakan gözün zihnindeki değişikliği, bize tekrarların aslında tekrar olmadığını, her birinin nesnellik kadar orijinallik ortaya çıkardığını göz ardı etmeyecektir.” Kendini tekrar etme konusunu Deleuze, Hume ve Bergson farklı yorumlamıştır. Fark tekrarın birinde kapalı, diğerinde açık olması şeklindedir. Diğer ismiyle habitus yani alışkanlık kendini tekrarlayan durumların içerisinden yeni bir şey çıkarabilme yeteneğidir. Fiziksel ayrımlar tekrarlar sonucu anlaşılır. Olayı pasif düşünürsek insanların duyarlılığı sürekli aynı şekilde hissedilmez. Bu görüşü benimseyen Deleuze ve Beckett durumu pasif sentez olarak nitelendirir.

Baudrillard'ın bu tartışmalardaki yeri ise, her ne kadar postmodernizme alerjik olduğunu iddia etse de tartışmaların içerisinde kendini bulduğu yönündedir. Aslında iddia ettiği gibi postmodernizme karşı tarafta yer almadığı gibi, postmodernizmden taraf olduğu da açık olarak gözükmemektedir (Akay, 2010: 120-122).

4.7. NIETZSCHE

Nietzsche için toplumsal felsefenin ana teması gündelik hayatın oluşturmuş olduğu “küçük şeyler” üzerine kurulu sohbetlerdi. Din ve soyut felsefe gibi konular hayatın koymuş olduğu toplumsal kural ve değerlere ait yanlış anlama ve çarpıtmalardan ibaretti. Nietzsche meşhur “Tanrı öldü” söylemiyle aslında modern dünya için sınırdan geçen kesin ahlaki değerler ve bu ahlaki değerler ile otoriteyi sağlayabilecek bir otoritenin imkânsızlığına dikkat çekmek ister (Turner, 2014: 31). Olgular Nietzsche için gerçek değildi, sadece yorumlarda bulunulabilirdi. Bireylerin ve grupların kafalarında oluşturduğu duygular ve göreceli yaklaşım olması gerekendi. Bu sebeple felsefi özne, nedensellik, temsil gibi anlayışlarla hareket etmek yanlıştır.

Postmodernin kelime anlamı çağdaş felsefede şu şekilde geçer. 19'uncu yüzyılın ortalarına denk gelen zaman diliminde modern hümanizmi ve özellikle de Aydınlanma düşüncesini eleştirmek amacıyla ortaya çıkan bir akımdır. Aydınlanmanın getireceği yeniliklerin insanları daha mutlu ve özgür yapacağı, dünyanın merkezinde insanın var olduğu gibi modern düşünceler postmodern görüş için tamamen eleştirilen noktalardır. Eleştirdiği bu iki noktayla postmodern felsefe hümanizm ve akılcılıkla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle de Nietzsche'nin düşünceleri hem hümanizme hem de akılcılığa saldırı şeklindedir. Peki, bu kadar eleştiriye maruz kalan modern düşünce ve Aydınlanma felsefesi hatayı nerede yaptı? İnsanın aklına ve özgürlüğüne güvenerek en başa onu koyan, dini otoriteleri eleştiren, bunun yerine olması gerekenin ahlaki düşüncede demokratik ve hümanist değerlerin olduğunun savunması olabilir miydi? Nietzsche'ye göre modern felsefe eleştirel aklın önünü açtı. Fakat hümanizm hiçbir zaman dini otoriteyi tamamen ortadan kaldırma konusunda başarılı olamadı. Nietzsche'ye göre kendilerini ateist ve maddeci olarak tanımlayan kişiler yeni hayaller kurarak iman etmekteydi. Onların yaptığı Tanrı'ya iman etmek değildi. İdealler gerçeklerden üstündü. Bu idealler insan hakları, bilim, akıl, demokrasi, sosyalizm, fırsat eşitliği gibi hayattan üstün olduğu düşünülmesi gereken değerlerdir. Aslında bu fikirler ve fikir sahipleri yani Aydınlanmacılar dini otoriteyi iddia ettikleri gibi ortadan kaldırmamıştır ve durumun böyle olduğunun farkında

değillerdir. İlginç bir şekilde fikirleriyle kaldırmak istedikleri dini otoriteyi beslemişlerdir. Demokrasi postmodern birinin bakış açısıyla bakıldığında sadece dini bir ilüzyondan ibarettir. Hatta birçok dini ilüzyon arasında en kötü olanıdır. Kendine laik süsü vererek dini dünyada bağımsız olduğunu hissettirmeye çalışır. Nietzsche hiçbir zaman demokrat değildir. Onun taraf olduğu düşünce tarzı demokrat düşüncenin karşısındadır. Nietzsche'yi Naziler kendilerine bir ilham kaynağı olarak görür, bu duruma rastlantı denilemez.

Özünde Nietzsche ideallerden nefret eder ve çekiç olarak gördüğü felsefeyle modernlerin putlaşmış değerlerini yok etmek ister. Zira onun için idealin ne olduğu önemli değildir. İster içerisinde din olsun, ister sağcı, solcu, muhafazakâr, ilerlemeci hiç fark etmez. Ruhçu ya da maddeci olması da önemli değildir. Hiçbir idealin yapısı birbirinden farklı değildir. Hepsinin amacı aynıdır. Bu amaç teolojiktir. “Temelde hepsi, teolojik bir yap barındırır. Zira mesele her zaman, bu hayattan daha iyi bir öte hayat icat etmek; hayatın dışında ve üzerinde olduğu iddia edilen birtakım değerler, filozofların jargonunu kullanacak olursak, “aşkın” değerler tahayyül etmektir.” İşte bu durum Nietzsche'ye göre hiç masum değildir. Zira burada insanlığa yardım amacı yoktur. Niyet hayata dair yargılarda bulunmak ve bu yargılara göre birilerini mahkûm etmektir. Gerçek hayatın dışında bir hayat yaratma çabasıdır. Bu düşüncelerine Nietzsche “nihilizm” adını vermiştir. Gerçekler ideal olana bu şekilde yansımaktadır (Ferry, 2017: 129-133).

4.7.1. Modernizm, Postmodernizm, Kapitalizm

Yaşanan tüm değişimler yani değişimin içerisinde yer alan teknoloji, iletişim yenilenerek biçim değiştirmesi ve tabi ki “süper bilgi otobanı” diye tabir edilen internet enformasyon çağı denilen çağda yer aldığımızın göstergeleridir. Kültürel ve ekonomik unsurların içerisinde yer alan teknoloji postmodernite adıyla bütünleştirilmektedir. Yaşanan bu değişim süreci son yirmi-otuz yılı kapsamıştır. Bu yirmi-otuz yılı kapsayan süreçte moderniteden postmoderniteye geçişin izleri tarihi süreç içerisinde karşımıza çıkmıştır. Jameson ve Harvey için birbirinden farklı iki evre mevcuttur. Bu iki farklı evrenin birini modernite, ötekini ise postmodernite temsil etmektedir. Postmodernitenin geç kapitalizm dönemiyle veyahut enformasyon ve tüketime bağlı döneminde eş zamanlı gerçekleştiği düşüncesi Jameson tarafından ortaya atılmıştır. Bir de bu düşüncenin benzeri olan “düzensiz kapitalizm” olarak adlandırılan bir teori vardır. Standart olan mallar kapitalizmde seri şekilde üretilmektedir. Fakat postmodernitenin eş zamanlı olduğu dönemde artık emek biçimleri esneklikle yer değiştirmiş vaziyettedir. “Yeni üretim

biçimleri, “düşük üretim”, “takım kavramı”, “zamanında” üretim; çeşitlendirilen ürünlere uygun pazarların, “esnek” işgücü ve sermaye akışı vb.nin sağlanması, tümüyle yeni enformasyon teknolojileri sayesinde gerçekleşmiştir (McChesney vd., 2003: 39-43).

Postmodernizmin kendine özgü kuralları ve düşünceleri şu şekildedir. Dünyayı parçalanmış olarak gören ve belirsiz olduğunu öne süren postmodernizm, aynı zamanda dünya ve tarih hakkında yapılan tartışmaları reddeder. Bütünleyici anlayışı, hiçbir meta fikri ve evrensel teorileri kesinlikle kabul etmeyen postmodernist görüşe zaten evrensel kurtuluş projesi diye de bir şey yoktur. Konunun başına dönecek olursak neden kapitalizm tarihi iki evre şeklinde bölünmüştür? Sebebi kapitalizmle açıklanan modernitedir. Böyle bir açıklamanın zararsız olduğu düşünülebilir fakat içerisinde maddi anlamda hata barındırmaktadır. Kapitalizm her ne kadar modernite projesi olarak zihinlere kazınmışsa da modernite ile kapitalizm arasındaki bağ oldukça zayıftır. Modernite de kendi içerisinde birçok kez kırılma yaşamıştır ve bu kırılmalardan birinde postmodernite devreye girmiştir. Bu nedenle kapitalizm tarihini inceleyecek olursak tarihin herhangi bir yerinde modernizmin ve postmodernizmin birbirinden ayrıldığını fark edebiliriz (McChesney vd., 2003: 39-43).

4.7.2. Modernizm, Postmodernizm ve Tüketim Çerçevesi

Orta sınıfları analiz edebilmek sosyal bilimler açısından da önem verilen bir konudur. Charles Monaze, orta sınıfın önemine dikkat çeken bir isimdir. 19’uncu yüzyıl başlangıcıyla modern dünya inşa edilmiştir. Elbette ki modern dünyanın getirdiği yeni değerler vardır. İşte Charles Monaze de orta sınıfın bu değerleri taşımayı üstlenerek başarı kazandığını vurgular. Orta sınıf sadece değer taşımacılığı yapmamış, bilim ve teknolojiye de yatırım yapmış ve dünyanın değişmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bir toplum içerisinde orta sınıfın kuvvetli olması demek toplumun kuvvetli olması demektir. Nitekim Osmanlı Devleti’ne bakacak olursak Osmanlı da özellikle 18’inci yüzyılda ve 19’uncu yüzyıl başlarında ticaret ve sanayi ile ilgilenen bir orta sınıf mevcuttur (Özbolat, 2015: 47).

Mardin (2006: 336)’ın tespitine göre Osmanlı da orta tabaka yok olunca gerileme sürecinin hızlanması daha kolay olmuştur.

Bourdieu Ayrım ismini verdiği eserinde sınıfsal farklılıkları araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda şu bilgilere ulaşmıştır. “Bu sınıflardan üst sınıfta; gösterişçi lüks tüketim ve rahatlık, entelektüeller arasında aristokratik estetizm, orta sınıflarda kendini tekrar eden özentisi durumu, işçi sınıfında özentisiz cehalet ve uyumluluk gözlenmektedir

(Özbolet, 2015: 49). Modern yaşama şekil veren kuralların başında üretim değil, tüketimi ön plana çıkarmak vardır. Bireye tercih konusunda neredeyse sınırsız alan bırakmak modern toplumun diğer kuralıdır. İlginç şekilde bireye hem sınırsız alan bırakmak isteyen modern sanayi toplumu aynı zamanda bireyin tercihlerine belli bir oranda da sınırlandırır. Zaten bu sınırlandırmayı, tercihleri geniş bir alana yaymak için yapmaktadır (zbolet, 2015: 55).

Modernleşme tüketimin ve modern olmanın arkasına saklanmış ve onları destekleyen bir unsurdur. Türk toplumu içinse Batılılaşma sürecine girildiğinin göstergesidir. Modern olma ve moderniteyi örnek almanın düşünsel boyutunda daha iyi hayat sürebilmek ve buna dair çabalar yer almaktadır. Batıyı rnek alma tavrı ise eleştirilere maruz kalmaktadır. Zira Türk toplumunda sürekli bir ilerleme ve gerileme çekişmesinin yaşanmasına sebep olmuştur. Türk toplumu modern olmayı sembollerle bağdaştırmıştır. Bunun sonucunda meta topluluk oluşmuştur. Meta topluluğun modernleşmeye yüklediği anlamlar ise biçimsel değerler, biçimsel davranış kalıpları üzerine kuruludur (zbolet, 2015: 64).

BEŞİNCİ BÖLÜM

MODERNİTENİN SOSYAL EVRİM MODELİYLE İLİŞKİSİ

5.1. GELENEKSEL YAŞAMDAN MODERN YAŞAMA SOSYAL EVRİM MODELİNİN ELEŞTİRİSİ

Sosyoloji esasen bağımsız bir bilim dalı olarak doğmuştur. Amacı o dönemlerde Avrupa'nın karşılaşmış olduğu sorunlara ve karşılaşılan yeni durumlara ilişkin çözüm üretebilmektir. Bu nedenle sosyoloji biliminde “yenilik”, “değişim”, “modernleşme”, ve “gelişme” söylemleri temel inceleme konuları arasında yer almıştır. 19'uncu yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan yeni toplumsal formları anlama çabası sosyoloji biliminde artı bir değer kazanmıştır. Döneme hâkim olan anlatı pozitivist ve evrimci paradigmadır. Bu paradigmanın öncüleri St. Simon, Auguste Comte ve Emile Durkheim olmuştur (Şallı, 2017: 56-57).

Sosyoloji biliminin temel yaklaşımlarından oldukça etkilenen modernleşme kuramları, genellikle, toplumsal değişmeyi ve modernleşmeyi çift kutuplu bir değişim olarak betimlemektedir. Bu çift kutuplu değişim modelinin özünü oluşturan geleneksellik-modernlik dikotomisi sosyal bilim çevreleri tarafından da oldukça benimsenmiştir. Bu türden bir değişim modeliyle anlatılmak istenen 19'uncu yüzyılda Avrupa'da yaşanan köklü değişikliklerin ortaya çıkardığı durumun modern, öncekinden daha üstün ve ileri olarak anlamlandırılması yönündedir. Bu çerçeveden bakıldığında 19'uncu yüzyıl öncesine ait yapılar geleneksel, bir diğer anlamıyla eski ve köhne yapılar olarak nitelendirilmiştir. Dahası sözü edilen değişimi, daha önce yaşayan Avrupa'nın daha toplumlardan daha ileride olduğu varsayılmıştır.

Fakat Batı toplumuyla anlam kazanan ve aynı zamanda Batınında içinde bulunduğu bu modern olma durumu bir takım krizlere de sebebiyet vermiştir. İşte bu çıkmazdan kurtulabilmek için sosyoloji bilimine ihtiyaç duyulmuştur. Anthony Giddens'in da ifade ettiği gibi, sosyolojinin temel konusu modern toplum olmuştur. Esasen değişim modernitenin tam da kendisidir. Fakat öte yandan şu da bir gerçektir ki, bu değişim toplumları tarihi bir kopmanın eşiğine getirmiştir. Bu süreçte modernleşme kavramı sosyal değişme sürecinin doğrusal bir ilerleme olarak gerçekleştiği ve ilerlemenin bir sosyo kültürel denge durumu oluşturarak bu dengeyi sürdürdüğü şeklinde anlamlandırılmıştır (Şallı, 2017: 58- 59).

Klasik kuramcılarının ortaya koyduğu bu modernleşme yaklaşımına göre modernlik durumunu zaten tüm toplumlar zorunlu şekilde yaşayacaktır. Bu görüşe göre, sonuçta toplumlar tek bir noktaya ulaşacaklardır.

Bu düşünceler genellikle, geleneksellik-modernlik kutuplaşması ekseninde eleştirilmiştir. Örneğin Gustield, geleneksellik-modernlik üzerinden kurulan bu dikotomiye karşı çıkmaktadır. O'na göre doğru olan süreklilik/süreç modeli, yeni bir yaklaşım ve bakış açısidir. Keza Gustield bu konu üzerine bir de makale yazmıştır. “Toplumsal Değişim Araştırmalarında Yersiz Kutuplaşma: “*Gelenek ve Modernite*” isimli makalesi bu yaklaşımı neden reddettiğini anlatan bir çalışmadır. Eleştirisinde özellikle Hindistan toplumu örneği üzerinden geleneksel toplumların durağan olduğu fikrini yanlışlamıştır. O'na göre geleneksel kültürler tek düze kurallar ve değerlerden ibaret değildir (Şallı, 2017: 62-63).

Modernite Frankfurt Okulu kurucularının başında gelen isimlerden olan Adorno ve Horkheimer'in da eleştirilerinden önemli ölçüde nasibini almıştır. Adorno ve Horkheimer modernitenin oluşturmuş olduğu kurumsal ve sosyal düzene ve aynı zamanda ekonomik ve kültürel anlamda oldukça ciddi ve katı eleştirilerde bulunmuşlardır. Modern paradigma Adorno için yanlış bir bilinç durumunda olan akılsal araç üzerine kurulmuşken, Horkheimer için modern düşünce adeta bir akıl tutulmasıyla karşı karşıya kalmış durumdadır. Onlar modernitenin sistemini analitik ve eleştirel anlamda tartışmışlardır. Hatta Adorno fikirlerini ve eleştirilerini daha da ileri boyuta taşıyarak rasyonalitenin esas amacının insanlığı mitlerden kurtarmak iken, asıl mitleşmiş olanın modernitenin kendisi olduğunu iddia etmiştir.

Modernitenin genel anlamda bu kadar eleştirilmesinin bir nedeni de insanların bilinen ve endişe duymadıkları geleneksel yaşam tarzından koparak, bilinmezliğe sürüklenmelerinden kaynaklanmaktadır (Duman, 2008: 8-9).

Frankfurt Okulu temsilcileri pozitivistliği şu gerekçelerle eleştirmiştir. Akıl giderek kendi özerkliğini yitirmiş ve bir araç haline gelmiştir. Toplumsal bütünlüğün karşısında ezilen akıl, giderek toplumsal bütünlüğe hizmet eden konumuna düşmüştür. Artık doğa üzerinde egemenlik kurabilmek için tek ölçütün akıl olduğu düşünülür olmuştur. Ayrıca doğa bilimlerinin yöntemlerini kabul ederek sosyal bilimleri, doğa bilimlerine uydurmaya çalışan pozitivistliğin birçok eksikliği olmuştur. Örneğin dünyanın ne kadar karmaşık bir düzene sahip olduğu gözden kaçırılmıştır. İnsanların birbirinden farklı olduğunun anlaşılabilmesi bireyin silikleşmesine yol açmıştır. Pozitivistlikle beraber tek tipleşme ve kitle kültürünün bilinçlere işlenmesi durumları ortaya çıkmıştır (Fırıncioğulları, 2018: 52).

Adorno'ya göre aydınlanma aklı yüceltmış fakat giderek bu amacından sapma göstermiştir. Bu durumun ispatını ise yabancılaşmayı kanıt göstererek yapmıştır. Doğadan özgürleşen insanın doğa üzerinde kurduğu hâkimiyet giderek insanın insan üzerinde kurduğu hâkimiyete dönüşmüş ve asıl tehlike böylece başlamıştır. Doğadan koparak ve bağımsızlaşarak gerçekleşen ilerleme Adorno için sadece çöküşü ifade etmektedir. İnsanlar egemenlikleri altına aldıkları her ne varsa bunun bedelini yabancılaşarak ödemek zorunda kalmıştır. Örneğin; teknolojik yabancılaşmayla insanlarda giderek düşüncesiz, hunharca davranışlar gözlenmiştir (Fırıncıoğulları, 2018: 55).

Artık günümüz dünyasında eleştirel olma iddiasıyla yola çıkan bütün toplum teorilerinin ortak sorunlarından biri, insan potansiyelinin çağdaş kapitalizm adı altında nasıl hapsedildiğine ilişkin sorundur. Bu sistemi ve sorunlarını çözebilmek içinse sistemin hangi düzeylerde olduğunu ve bireyi kendine hapsedebilmek için nasıl araçlar kullandığına ilişkin cevapları bilmek gerekmektedir. 1969 yılında Herbert Marcuse öğrenci hareketlerine ilişkin Adorno'ya mektup yazma ihtiyacı duymuştur. Mektupta şu sözler dikkat çeker. “Bu öğrencilerin bizden (ve kısmen senden) etkilendikleri gerçeğini göz ardı edemeyiz. Var olan durum öyle korkunç, öyle boğucu ve aşağılayıcı ki ona isyan etmek insanı biyolojik, fizyolojik tepki vermeye zorluyor: daha fazla dayanamazsın, boğuluyorsun ve ve dışarı çıkmak gerek.” (Gülenç ve Arıtürk, 2014: 114).

Adorno'nun bu sözlerinden anlaşıldığı üzere gerçeklik, kapitalizmin bireyleri boğduğudur. Marcuse'ye göre de kapitalizm dardır ve her şeyi içine almak ister.

Dolayısıyla birey bu darlıkta kendini hapsedilmiş hisseder. Geç kapitalizm ile burjuva bireyi tükenmiş, hatta silinmiştir. Ortada burjuva idealleri diye bir şey kalmamıştır. Onun yerini kapitalizmin devleşmiş yapıları almıştır. Peki, neden kapitalizmle birey toplumdan silinmiş ve kişisel tarih yok olmuştur? Horkheimer bu soruların cevaplarını şu şekilde verir. Esasen üç temel süreç vardır. Süreçler şu sırayla işler. “a) sınai disiplin, b) bilimsel aydınlanma, c) teknolojik ilerleme” (Gülenç ve Arıtürk, 2014: 114).

Birçok bilgi sosyoloğu hem fikirdir ki bilimsel bilgi ve toplum birbirinden ayrı düşünülemez. Teknoloji bu yaklaşmanın gerçekleşmesinde oldukça önemlidir, adeta bir köprü görevi görür. Teknoloji teorik olarak bilgiyi, insanlara somut, nesnel, elle tutulabilir olarak sunmaktadır. Örneğin cep telefonu veya televizyon icat edilene kadar teorik birçok bilgiden; astronomiden tutunda fiziğe birçok bilimden yararlanılmıştır. Teknoloji işin soyut yanıdır. O ürün ortaya çıktığında ise o ürünü, örneğin televizyonu ya da telefonu somut bir nesne olarak algılar ve iletişim ve eğlence aracı olarak kabul eder, kullanır. Bu kapsam içerisinde teknolojiyi ele alırken, iki sonuçla karşılaşırız. İlk sonuç teknolojinin toplumu

ilgilendiren iyi bir şey olduğu yönündedir. İkinci sonuç ise teknolojinin negatif sonuçlara yol açmasına neden olan bir durum gibi algılanmasıdır. Teknolojinin pozitif bir getirisi olduğuna inananlar teknolojinin ilerlemesiyle, uygarlıkların ilerlediğini savunurken, tam aksini düşünenler ise teknolojinin uygarlıklar üzerindeki etkisinin yarardan çok zarar getirdiğı yönünde görüş bildirirler.

Teknolojinin bir anlamda insan etkinliğini önemsizleştirerek adeta bir makine çağı yarattığı gerçeğı göz ardı edilemez. Bu makineleşme çağı insanlarda giderek bir şeylerin değiştirilemeyeceğine olan inancını kuvvetlendirmiştir. Giderek tükenen kaynakların kimler tarafından tüketildiğı bilinmediğinden bir toplumsal kaos oluşmaktadır. Bu kaosa tekno kapitalizm denir. Tekno kapitalizm ile insanın doğası teknik bir boyuta geçer. Çünkü, “otomobilleri, televizyonu, cep telefonunu, radyoyu, bilgisayar ve çeşitli teknolojik aletleri insan hayatından çekip aldığımızda geriye üzerine konuşulacak pek fazla bir hayat ya da deneyim kalmamaktadır (Gülenç ve Arıtürk, 2014: 116- 117).

5.2. SOSYAL EVRİMCİ MODEL VE KAPİTALİZM İLİŞKİSİNDE BİR ELEŞTİRİ: RİSK TOPLUMU

Günümüzde küresel ekonomik işleyişi tarif etmede yeni kapitalizm ya da geç kapitalizm kavramları kullanılmaktadır. Johnrury, Scott Lash, Claus Offe gibi isimler ileri kapitalizmdeki ekonominin ve sosyoekonomik gruplardan oluşan parçalanmayı ifade etmek üzere yeni kapitalizm kavramını kullanmaktadır. Esasen günümüz koşulları kapitalizmin yeniden yapılandırılmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda rekabet koşulları fabrikalardaki seri üretimden vazgeçilmesi ve esnek çalışma biçimi ve küçük firmalara olan rağbetin artması gibi durumlar yeniden yapılanmanın önde gelen nedenleri arasında yer almıştır. Aynı zamanda, toplumsal ve politik ilişkilerin küresel boyuta gelmesi ulus devletleri gittikçe zayıflatmıştır. Toplumsal yaşamın giderek artan bir ivmeyle risk toplumuna dönüşmesinin oldukça geçerli ve önemli sebepleri mevcuttur. İşsizliğin günden güne artması sosyal güvenceden mahrumiyete yol açmaktadır. Küresel boyutta ekonomik krizlerden ötürü kitleler gün geçtikçe kendilerini korunmasız ve güvensiz hissetmektedirler. Kan kaybına uğrayan ekosistem nedeniyle doğal yaşam alanları korunamamakta ve kaybolmaktadır (İlhan, 2007: 284-285).

Toplumsal yaşamın risk toplumuna dönüşmesinin bir başka nedeni de esnek çalışma şeklinin benimsenmesindendir. Esnekliğin çalışma yaşamına ilişkin olarak bireylerden beklentileri; yenilikçi olmak, atak olmak, hızlı ve girişken olabilmek

şeklindedir. Örgütlerde meydana gelebilecek ani değişimlere ancak bu şekilde reflekslere sahip olunursa beklenen tepki verilebilir.

Esnek çalışma anlayışı kimsenin gerçek anlamda kendini güvende hisstemediği bir durum ortaya çıkarmaktadır. Çünkü esneklik bireylerin iş hayatında uzun vadeli çalışabilme garantilerini risk altına sokmaktadır. Kişiler örgütte sürekli değişen çalışma şartlarına ve değişen şartlara uyum sağlama çabası içinde olmak zorundadır. Bu durum ayrıca kişilerde kendilerini daha az değerli hissetme duygusu oluşturur. Bu gelip geçicilik dünyasında kişiler gittikçe kendilerini daha güvensiz hisseder.

Kapitalizm iş hayatında bireylere adeta, belirli rollerin oynanması dışında şans vermemektedir. Sistem her seferinde değişen normlarla kendini yeniden inşa etmektedir. Farklı bir deyişle sistem, davranış kodlarını bizzat kendisi tesis etmektedir. Fonksiyonel enstrümanların aracılığıyla bireyleri uygun davranmaları konusunda baskı altına alarak onları bilinçli bir manipülasyonun nesnesi kılmaktadır. Kapitalizmin tek önemseydiği konu doğru piyasa normlarını referans alarak adım atmaktır. Bu bağlamda piyasanın istediği gibi hareket edildiği sürece iş arkadaşlarının ya da rakip firmaların, hatta müşterilerin bile mağdur olmalarında herhangi bir mağdur olmalarında herhangi bir sorun ve ahlak dışılık yoktur. Çünkü zaten kurallar böyledir. Böylece bireyler kendilerini kurallara göre hareket ettiğine inandırarak iş hayatı anlamında ahlaklı kabul eder.

Tüm bu süreçte takım çalışması aslında bürokratik denetime tabi olarak işlemektedir. İşçilerin sorumluluklarını arttıran takım çalışması nedeniyle işçiler sadece kendi işlerinden sorumlu tutulmamaktadır. Esnek örgütlerde çalışan çoğu işçi tüm çalışmalarının istatiki analiz edildiğinin farkında olarak çalışmaktadır (İlhan, 2007: 285-293). Bu ise çalışanların tüm becerilerinin sermayeye hizmet amacıyla kullandıklarını göstermektedir.

5.3. KAPİTALİZMİN BİLİNMEYEN TARAFLARI

İnsanlığın bilinen en eski dönemlerinden beri, egemenlik gücünü elinde bulunduranlar bu gücünü muhafaza edebilmek için teolojik, metafizik ve rasyonel araçlar kullanmışlardır. Fakat modern kapitalist topluma geçişle durum değişmiştir. Modern kapitalist toplumlar güçlerini korumak için egemenliklerini meşrulaştıran araçlarının temelini rasyonaliteye dayandırmayı tercih etmişlerdir. Oysaki pre-kapitalist toplumlarda bu egemenlik araçları daha çok teolojik ve metafizik temellere dayanmaktadır. Pre-modern toplumlara hâkim olan egemenlik anlayışı statik, kalıtsal ve değişmezdir. Bu durum

kapitalist toplumlarda değişmiş kapitalist toplum öncesine ait özelliklerin yerini, dinamik olma, rasyonel olma ve liyakata dayalı olma gibi durumlar almıştır.

“Özellikle, aklın sınırsız kullanımının bireyi özgürleştireceğine yönelik “aydınlanmacı” söylem egemenliğin rasyonel bir temele oturtulması gerektiği üzerine kuruludur” (Nişancı ve Çaylak, 2010: 225). Fakat bu görüş birçok probleme yol açmıştır. Bilim ve teknikten yardım alarak beslenen bu görüş ile bilginin içerisinde birtakım metafizik söylemler ayıklanmış ve bilgi ve bilim eş değeri görülmeye başlanmıştır. Fakat kapitalizm zamanla egemenliğini korumak için bilgi ve bilim yoluyla güç elde etmeye çalışmıştır. Oysaki Sokratik anlayışta bilgi eşittir erdem demektir. İşte bu pozitivist bilim anlayışı ile bilgiyi kullanarak Batı, Doğuya karşı üstün olduğunu iddia etmiştir Batı meşruluk zeminini oluşturmak için planlı hareket ederek “tek boyutlu akıl” ve “tek boyutlu insan” yaratmıştır. Böylece mecburi bir sonuç doğmuştur. Tüm toplumlar tek boyuta indirgenmiş ve Batıdan farklı olan toplumlar, Batı toplumlarıyla entegre edilmeye çalışılmıştır. Batının değerlerine uygun hareket etmeyen toplumlar dışlanmış ve barbar, bilimden uzak gibi yakıştırılmalarına maruz bırakılmıştır. Böylece Batı bu tarz anlamlar yükledikleri toplumları sömürgeleştirme aşamasına geçmiştir (Çaylak, 2010: 225-226).

Batı tarafından, değişimin yaşandığı her alan, gelenekselden moderniteye geçiş sürecinde iyi bir durum olarak lanse edilmiş, yaşanan değişimin ne olduğuyla ilgilenmeksizin ilerleme olarak görülmüştür. Ancak günümüze gelindiğinde yavaş yavaş fark edilmeye başlanan durum insan ilişkilerinin metalaşmasının veya doğanın sömürgeleştirilmesinin aslında değişimin her zaman iyi yönde ilerlemediğidir.

Akıl ve bilim ışığında hareket etmek tabii ki doğrudur ve yok sayılması kabul edilemez. Eleştirilen durum Batının akıllı ve bilimi kullanarak hegemonya oluşturması, güç ve sermaye üzerinden çatışmalara sebep olmasıdır. İhtiyaç olan daha çok hakkaniyet ve ahlak üzerine inşa edilmiş, yeni bir paradigma üzerine kurulu bir sistemdir (Nişancı ve Çaylak, 2010: 228).

Kapitalizmin insanlara getirilerinden birisi de geçtiğimiz yüzyılda insanlarla tanıştırılan toptan eşya pazarıdır. Toptan eşya pazarı, eskiden insanların evlerinde üstlendiği ev işlerine yönelik görevlerin yerine geçmiştir. Bu durum ise insanların giderek birbirlerine olan güvenlerinin azalmasına yol açmıştır. Giderek daha çok maddi imkânla sahip olan fakat zaman olarak daha kısıtlı zamana sahip olan insanların maddi olarak az zamana sahip olma çerçevesi içinde tercihleri değişmeye başlamıştır. Örneğin paketlenmiş ve hazır gıdaların tercih edilme oranı artmıştır. Aynı zamanda üstün özellikteki temizlik ürünlerinden tutunda makinelerine kadar birçok ürün insanların tercihlerinde yerini

almıştır. Nitekim bu ürünlerin tercih edilme sebebi konforlu olmalarından kaynaklanmaktadır. Ev işlerindeki ağır zahmeti azaltmak ev kadınları, bu ürünlerin kullanımını arttırdıkça elde edilen kazançlar toptan eşya pazarına yönelik harcanmaya başlamıştır. Sonuçta iş yükünü azalttığını iddia eden ve bu vaatleri sunarak sayısını arttıran ürünler istenilen sonucu vermemiş, kadınların evdeki işlerine yönelik gerek zaman olarak, gerekse işlerini hafifletmeye ve daha az güç harcamaya yönelik değişen fazla bir şey olmamıştır. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse “Altmışların başında yaşayan Amerikalı kadınların, ev işlerine harcadıkları süre, yirmilerde büyükannelerinin harcadığı süreye eşittir” (Durning, 1992: 22).

Aynı zamanda ticarileşen ev ekonomisinin bedelini doğal dünya ağır biçimde ödemiştir. Evde yapılmasının oldukça can sıkıcı olduğu düşünülen, ev işlerinin giderek dışarıda halledilmeye çalışılması kaynak ihtiyacını da arttırmıştır. Yorucu ev işlerinden biri olan gömlek ütülenmesi işinin evde değil de ticari işletmede ütülenmesinin tercih edilmesinin sebebi bu mekana araçla iki kez gitmek demektir. Günümüzde paket servis imkânâ sahip olan lokantalardan alışveriş yapmak insanlara oldukça kolay gelmektedir. Fakat bu durum ihtiyaç duyulan paket servis malzemesini ve ulaşım için gerekli olan enerjiyi giderek arttırmaktadır. İnsanlar belki de bu durumu hiç hesaba katmamaktadır. Tüm bu imkanlardan ötürü insanların kendi başlarına ürettikleri şeylerin miktarı da giderek azalmıştır. Örneğin, insanlar kıyafetlerini kendileri ütülememekte, dikmemekte ya da onarmamaktadır. Eskiyen kıyafeti onarmak yerine yenisi alınmaktadır. Hatta ebeveynler kendi çocuklarının bakımını üstlenmeleri için dahi bu işi ticari amaçla yapan bakım şirketlerine gereksinim duymaktadır. Bu durum için tamamıyla ebeveynleri suçlamak yersiz olabilir. Çünkü günümüz şartlarına uygun olarak çocuklarına iyi eğitim vermek ya da iyi koşullarda yetiştirmek için ebeveynler daha çok çalışmak zorundadır. Ebeveynler zaman azlığından dolayı bu şekilde hareket etmektedir ki bu da günümüz çağının, yani kapitalist dünyanın olumsuz sonuçlarındandır (Durning, 1992: 22).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geleneksel yaşamdan modern yaşama geçiş sürecinde ve onu takip eden postmodern süreçte, oldukça fazla birbiriyle bazı durumlarda çelişki yaratan, bazı durumlarda ise uyumlu olaylar yaşanmıştır. Günümüzün modern dünyasında herkesin gerek siyasi alana gerek ekonomiye, sanata kısaca hayatın her alanına ait fikirleri vardır. Çalışmamızda amaç hem geleneksel hayatı olumlu ve olumsuz yönleriyle analiz edebilmek, modern hayatın hangi alanlarda hayatımızı kolaylaştırdığı, hangi alanlarda zorlaştırdığı ile ilgili tespitlerde bulunabilmektir. Bu kıyaslamaları yaparken sosyal değişme kuramlarından olan evrimci kuramın görüşlerinden olabildiğince yararlanarak, olaylar arasında bağlantı kurup analizler yapılmaya çalışılmıştır. Sosyal değişme kuramlarından evrimci modeli doğru anlayabilmek için hem ondan önceki süreci hem de daha sonraki süreci bilmek gerekir. Ancak bu şekilde doğru kıyaslamalar yapılabilir. Evrimci modelin modernizmle ilişkisi ve neden eleştirildiği, varılacak sonuçlar ve literatüre katkı anlamında önem taşımaktadır. Bu nedenle geleneksel hayata, modern hayata ve postmodern hayata çalışmamız içerisinde, doğru bir bütünlük oluşturabilmek adına yer verilmiştir. Bu amaçla yola çıkarak sonuç ve değerlendirme kısmında da geleneksel yaşam, modern yaşam ve postmodern yaşam süreçleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Dünya üzerinde geçmişten günümüze kadar birçok devlet var olmuş, kiminin ömrü uzun kiminin ömrü kısa sürmüştür. Devletler birbiriyle savaşırken bile karşılıklı olarak kültür alışverişinde bulunmayı ihmal etmemişlerdir. Her canlının doğup büyümesi ve son olarak ölmesi nasıl bir gerçekse, toplumlar içerisinde de bu durum geçerlidir. İnsan üretebilen, düşünebilen, strateji kurabilen bir varlıktır. Aynı zamanda insan yaratılışı gereği meraklıdır. İnsanın merakı onu sürekli olarak yeni birtakım bilgiler keşfetmeye sevk eder. Merak önce iyisini, sonra daha iyisini en sonunda da en iyisini bulana kadar devam eder ve sürekli bir değişim yaşamın her alanında insanın peşini bırakmaz.

Unutulmaması gereken önemli bir nokta da kapalı toplumlardır. Bu tip toplumlar çevreleriyle etkileşim halinde olmadıklarından dolayı yeni toplumlarla tanışamayıp, diğerlerine nispetle geride kalmaktadır. Düşünce yapısı pek değişkenlik göstermez. Bu toplum yapısı geçmişe daha uygundur.

Her toplumun birbirinden farklı değerleri, kendine özgü kültürel özellikleri olsa da modern toplumun gerektirdiği gibi yaşamak artık bir zorunluluk halini almıştır. İster istemez bireyler ve toplumlar günümüzün koşullarına bir şekilde uyum göstermek durumundadır. Modern çağın getirdiği teknoloji olumlu ve olumsuz özellikleriyle tüm

hayatı değiştirmektedir. Bireyler ve toplumlarda bu teknolojiye ve modern çağa ayak uydurma konusunda bocalamalar yaşamaktadır. Bireylerde kendi kişiliğiyle çatışma içine girmekte ve giderek artan bir biçimde yabancılaşma sürecinin etkilerine maruz kalmaktadır. Dahası modern hayatın kendilerine dayattığı tüketim alışkanlıklarından kendilerini kurtaramamaktadırlar. Bunun en başta gelen nedeni onların etrafa uyum sağlama ve yarış halinde olma duygularıdır. Bununla birlikte bu durum salt modern yaşamın tüketim ve teknoloji alanı ile ilgili değildir. Modern hayat bir biçimde eğitimi, kültürü, bakış açısını ve insan ilişkilerini etkilemektedir. Bu nedenle modern hayatın kuşkusuz bir biçimde bize kattığı olumlu özellikler de vardır. Örneğin eğitimde modernleşme olmazsa olmaz bir zorunluluktur. İleri bir uygarlık düzeyine ulaşmanın yolu iyi ve modern bir eğitim alabilmekten geçer. Zaten birçok olayın temelinde örneğin, teknolojik üretimde de başarı sağlayabilmenin, sağlıkta ilerleyebilmenin ve hayatı kolaylaştıran daha birçok alanda gelişebilmenin başı eğitimidir. Modern bir bakış açısına sahip olarak olayları değerlendirebilmek topluma ve bireyin kendisine oldukça önemli katkı sağlayacaktır. Fakat yine de insanın özünü ve kendi değerlerini korumasında fayda vardır. Zira aksine bir durum bireyin kendi içerisinde çatışma yaşamasına, yabancılaşmasına ve bulunduğu toplumdan kopmasına neden olmaktadır. Esasen insanı ve toplumu bütün yönleriyle anlayabilmek ve zmlileyebilmek, psikologlar ve sosyologlar için dahi oldukça zor bir uğraş olmuştur.

Öte taraftan modernizmin aslında Batının ürünü olduğu ve Batının diğer ülkeler üzerinde hâkimiyet kurmak için bunu kullandığı şeklinde düşünceler de mevcuttur. Aynı şekilde Aydınlanmanın da Batının ürünü olduğunu iddia eden görüşler de vardır. Ancak şu da bir gerçektir ki sosyal hareketlerin bir amacı vardır. İnsanlar sürekli olarak bir hak arayışı, eşitlik ve özgürlük mücadelesi içindedir. Bu mücadeleler tabiatı itibariyle toplumsal yaşamı bir şekilde değişecek ve yenilenecektir. İnsanoğlu var olduğu sürece aynı zihniyete sahip olmak ve yerinde saymak ne mümkün ne de mantıklıdır. Sadece değişim yaşanırken insanın soğukkanlı davranarak tamamen tüm değişime kendini kaptırıp kaybetmemesi önemlidir. Fakat feodal düzenden kopuş ve ulus devletlerin ortaya ıkışı, Aydınlanma ve Aydınlanmanın getirdiği moderniteye özgü yaklaşımlar postmodern düşüncede kategorik bir biçimde reddedilmektedir.

Geçmişten günümüze özellikle modernleşmeden postmodernleşmeye doğru gidildiğinde ağdaş sosyologların incelemeye değer bulduğu oldukça önemli konular, siyasal olaylar, kültürel olaylar, devrimler yaşanmıştır. Tüm bu yaşanan olayların arka planında neler vardır? Bu soruya verilebilecek en kestirme cevap düzenden

memnuniyetsizliğin ve başkaldırının sosyal hareketlerin temel nedeni olduğudur. Bu durum inkar edilemez bir gerçektir. İşçilerin sömürülmesi, bazı ülke vatandaşlarına yapılan ikinci sınıf muamele gibi olaylar elbette ki kurgu değil, gerçektir. Ancak belki de modernizmin bireye yüklediği anlam ile birey cesaretlenmiş ve insanların düzene başkaldırı biçimi de değişime uğramıştır. Modernizmin koymuş olduğu kurallar günümüzde hala varlığını sürdürmekte ve insanlar modern düzen içerisinde yaşamaktadır. Ancak postmodernizmde olaylara farklı bakabilmek ve toplumları, düzeni değerlendirebilmek adına bizlere oldukça önemli fikirler katmıştır.

Batının kurduğu sosyal gerçeklik kalıbında toplumsal yaşam veya toplumsal gelişmişlik düzeyleri, yüksek aşağı ve/veya ileri/geri olarak betimlenmiştir. Keza yaşam tarzları ilkel/modern, ileri/geri şeklinde geleneksel kategorize edilmiştir (Solmaz, 2011: 44). Bir diğer sosyal gerçeklik kalıbı da şudur. Aşağı düzeyde kabul edilen yaşam tarzından, yüksek yaşam tarzına doğru ilerleyen bir süreç mevcuttur. Tüm bu anlatılanlar belirli varsayımlar üzerine şekillendirilmiştir. İkinci varsayıma göre birinci varsayımda kategorize edilen geri/ileri, ilkel/modern ayrımlarının aşağıdan yukarıya veya geriden ileriye bir çizgi takip ederek evrilmesinin zorunlu bir hal olduğu farz ve kabul edilmiştir. Batılılaşma modernitenin son evresi olarak tanımlanmış ve Batı merkezli değişim süreci tüm toplum ve kültürler için tek seçenekmiş gibi sunulmuştur. Bu görüşten yola çıkarak Batıyla uyum sağlayamayan düşünce ve kurumlar modernite dışı olduğu gerekçesiyle dışlanmıştır. Aslında gerçek bu değildir (Solmaz, 2011: 44). Solmaz'ında belirttiği gibi, bu farz ve kabuller değişen toplumsal koşullarla bağlantılı biçimde bir takım eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden biri evrimciliğin görgül anlamda kabul edilemeyeceğidir. Evrimci paradigmlar sadece görgül temellendirmeden kaynaklanan eksikliklerden ötürü değil etnosentrik oldukları gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Evrimci modelin eleştirisi aslında, bir anlamda kapitalizmde eleştirisidir. Temelde kapitalizmin ortaya çıkışını açıklamaya çalışan yaklaşımlar, genel olarak bunu iki kategoriye ayırarak yapmaya çalışmışlardır. İlk kategoridekiler durumu pozitivist yaklaşımla ele almayı tercih etmişlerdir. İkinci kategoride yer alanlar ise kültürcü bir yol izlemeyi terci etmişlerdir. Karışık olarak algılansa da ayırım yapıldığında ilk kategoride evrimci yaklaşımları ve tarihsel maddeciliği izleyenlerin, ikinci kategoride ise Weber ve onu takip edenlerin olduğundan bahsedebiliriz. Ancak her halükarda pozitivistin odak noktasının ilerlemecilik olduğu söylenebilir. Odak noktası ilerlemecilik olan pozitivist paradigma insanlığın gelişimini kendi oluşturduğu basamak sistemine göre anlatır. Buna göre en alt basamakta ilkel toplum, en üst basamakta modernite vardır. İnsanlığın

ilerleyişimin yönü ilkelikten en moderne doğrudur. Bir adım sonrası her zaman kendinden önce gelenden ileri olur ve bir nevi ön koşul sağlar iddiası pozitivistizmin temel kuralıdır. Oysaki hem Horkheimer’a hem de Marcuse’ye göre hiç de böyle olmamıştır. Örneğin; Horkheimer’a göre akıl bir süre sonra üretim araçlarına hizmet eder hale gelmiştir ve adeta insanlığa doğrultulan bir silah gibi olduğu düşünülmeye başlanmıştır (Nişancı ve Çaylak, 2010: 226) Marcuse’ye göre de, “Batı akıllı tek boyuta, sadece bilgiye itibar eden, felsefi, spekülasyon düşünen bir boyuta indirgeyerek Marcuse’nin deyişiyle “tek boyutlu insan” yaratmıştır” (Nişancı ve Çaylak, 2010: 226).

Kapitalizmin özünde insanların maddi edinimlerin maksimizasyonu ile daha çok özgürleşeceği ve daha mutlu olacağı görüşü mevcuttur. Kapitalist toplumların inancına göre eğer bir toplumda maddi edinimlerin düzeyi yüksekse, diğer bir deyişle zenginse o toplum mutlu bir toplumdur. Yani kapitalist toplumlar diğer beşeri değerleri ön plana çıkararak bir sistem kurmak yerine sadece iktisadi değerleri ön plana çıkarmışlardır. Bunun sonucunda kapitalist toplumlar diğer beşeri değerlerden yoksun, mutsuz insan toplulukları haline gelmiştir.

Charles Darwin *Türlerin Kökeni ve İnsanoğlunun Doğuşu* adlı çalışmalarında hiçbir türün değişmeden aynen kalmadığını, zamanla değişikliğe uğradığını ve her türün kendinden önceki örneklerle kıyasla daha fazla bir gelişmişlik seviyesine ulaştığını öne sürmüştür. Ayrıca Darwin türlerin, bilinçli ve akıllı bir biçimde değil, tamamen rastlantısal olarak değiştiklerini anlatıyordu. Darwin’e göre sürüp giden bir doğal seleksiyon içerisinde daha az gelişmişler ve daha zayıflar sürekli yok oluyordu. Evrime ilişkin bu kuramsal yaklaşım daha sonraları toplum ve siyaset alanlarında kullanıma sokulmuştur. Bunlardan biride evrimci ilerleme kuramıdır. Modernleşmeye ilişkin bir meta anlatı olan bu kuramın özünü evrimci, ilerlemeci, etnosentik ve pozitivist anlayışlar oluşturmaktadır.

İlerlemeci ve evrimci bir bakış açısına sahip olan Tönnies sosyal dokunun “Gemeinschaft”tan “Gesellschaft’a” doğru değiştiğini savunmaktadır. Bu anlamda “Gemeinschaft” cemaate, Gesellschaftta cemiyete karşılık gelmektedir. Bu evrilme sürecinde cemaatin kendine has özellikleri kaybolmaktadır. Tönnies bu değişim sürecinde bireyciliğin zirve noktasına ulaştığını iddia eder. Tönnies’e göre cemiyet aşamasında cemaate ait özellikler tamamıyla kaybolmasa da birtakım zararlara uğramaktadır. Artık toplum içinde birbiriyle ilişkide olan kişilerin eskisinden farklı yeni istekleri, çıkarları ve kararları vardır. Bu durum yeni bir toplum örüntüsünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kapitalist toplum olarak adlandırılan bu yeni fenomen giderek güçlenmiştir. Gesellschaft

kavramı, bir bakıma, yayılımın sınırsız olduğu, kozmopolitleşme eğiliminin hızlandığı belirgin bir sosyolojik forma karşılık gelmektedir (Kaya, 2012: 113).

Yine ilerlemeci ve evrimci bir bakış açısına sahip olan Durkheim bu geleneksel hayattan modern hayata geçiş sürecini, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş süreci olarak betimlemektedir. Durkheim'e göre mekanik dayanışmada bireysel bilinçlerin benzerliği vardır. Organik dayanışmada ise toplumsal iş bölümü fikri hakimdir. Peki, neden mekanik dayanışma sürecinden organik dayanışma sürecine geçilmiştir? Durkheim'e göre bu geçişin en önemli sebebi nüfus artışıdır. Nüfusun artışı iş bölümüne duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Durkheim'e göre modern hayatın ortaya çıkardığı sonuçlardan birisi de bireylerin toplumsal ilişkilerde normların, değerlerin ve inançların baskısı altına girmeleri ve kendilerine toplumsal düzeyde fikir sahibi olma hakkı tanınmaması halinde fatalist intiharla karşı karşıya kalma ihtimalleridir. Simmel ise daha ziyade modernleşme ile ortaya çıkan değişimin getirdiği toplumsal ilişkilerin biçimiyle değil, sonuçlarıyla ilgilenmeyi tercih etmiştir (Kaya, 2012: 114-116).

Weber ise bu evrilme sürecini rasyonaliteyi modernitenin temeline koyarak yapılandırmayı tercih etmiştir. Ona göre zihin yapısı değiştikçe kapitalizm, din ve bürokrasi, meşruiyet ilişkileri de rasyonalite ışığında evrilecektir (Kaya, 2012: 129). Geleneksel hayat ile modern hayatı kıyasladığımızda bariz farklılıklar olduğunu görürüz. Modernizmin akıllı, bilimi, rasyonaliteyi temel alarak oluşturduğu düzenin Avrupa'ya Ortaçağ'ın olumsuzluklarından kurtardığı yaygın bir kabuldür. Bu kabulde görece haklılık payı da vardır. Zira Ortaçağ Avrupa'sında, özellikle de kiliselerde, akıl ve bilimden uzak pek çok anlayış ve uygulama söz konusuydu. Ortaçağ Katolik kiliselerinin endüljans ve enginizasyonun yanı sıra bilimsel ilerlemeye karşı duruşuna pek çok örnek sıralayabilmek mümkündür.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki, dönemin hegomanya düzeni ve bu düzenin ortaya koyduğu kültürel çatki içerisinde kilisenin bu tavrı, aydınlanma dönemine ve burjuvazinin ortaya çıkışına dek pek de yadırganmamıştır. Esasen çalışmanın başında da belirttiğimiz gibi, her dönem kendi doğrularını kurmaktadır. Ancak hiçbir sistemdeki kurallar dört dörtlük bir düzen kurmamakta ve hiçbir sistemde mutlak doğrulara iyilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda, modernleşmeyle eriştiğimiz aşamanın ve onun ortaya çıkardığı toplumsal yaşamın da kuşkusuz pek çok eleştirilecek yanı vardır. Örneğin modernleşme ekonomik eşitliği mümkün kılamamıştır. Aslında doğrusu bunu da hedeflememiştir. Tabi ki bunun, hedeflenmiş olsa bile, gerçekleştirilememesi de güçlü bir olasılıktır. Hatta Karl Marks bile yaşamının son döneminde bunun mümkün olamayacağını

kabullenmiştir. Kendisi bu durumu Gotha Programının Eleştirisi adlı yazısında dile getirmiştir (Berktaş, 2018: 126-127). Ama şu da bir gerçektir ki, modernite daha iyiyi vadeden bir sistem buna bağlı bir toplumsal yaşam biçimi istese de tam anlamıyla başarı sağlayamamıştır. Örneğin modern hayat suçların, adaletsizliğin ve birçok kötü olayın önüne geçememiştir. Buna karşın öngördüğü iyiler kapsamındaki pek çok şey de gerçekleşmiştir. Ancak iyi olduğu varsayılan ilerleme adımları bile bugün baktığımız yerden pek de iyi görünmemektedir. Örneğin endüstrileşme bir yandan pek çok yaşam kolaylığını beraberinde getirirken, ekosistemde bozulma, çevre kirliliği nükleer riskler, terörist organizasyonların imkan ve kabiliyetini geliştirme gibi pek çok riski de beraberinde getirmiştir. Nitekim eleştirel kuramcılar, ilerlemenin ve modernleşmenin günümüz insanının yabancılaştırıldığını, metalaştırıldığını, tek boyuta indirgediğini, geç kapitalizmin ortaya çıkardığı risk toplumu ve otoriter modellerin görünür ve gizli birçok boyunduruğunun altında ezildiğini öne sürmektedirler.

Şu bir gerçektir ki modernleşmenin öngörülerine bütünüyle uygun bir refah ve huzur toplumu hayali tam anlamıyla gerçekleşmemişse de, bugünün yaşam tarzına uygun olmayan hatta bir kısmı da insanlık dışı sayılabilecek pek çok alışkanlık ve gelenek de terk edilmiştir. Örneğin pek çoğu insanlık dışı olan geleneksel cezalandırma yöntemleri ve kadına karşı tutum önemli ölçüde değişmiştir. Kuşkusuz bugün baktığımız yerden modern yaşamın eleştirilecek pek çok yanı da vardır. Örneğin, modern yaşamın eleştirisi kapsamında aklımıza ilk gelen şey, modernleşmenin ortaya çıkardığı tüketim anlayışıdır. Modern hayat hızlı tüketimi beraberinde getirdiğinden insanları tüketmeye ve sadece tüketerek mutlu olmaya itmiştir. Sürekli tüketim alışkanlığı insanlarda her şeyin daha çoğuna sahip olma fırsatı oluştursa da sahip olduklarıyla da tatmin olamama duygularını oluşturmuştur. Teknolojinin getirdiği kolaylıkların yanı sıra bu teknolojiyi öğrenme ve uygulama, çağa ayak uydurma gibi nedenler ve sürekli artan sorumluluklar insanların üzerinde birtakım psikolojik sorunlar yaratmıştır. Modern hayatta bireylerden beklentiler ve bu beklentilerle bağlantılı sosyal roller de farklılaşmıştır. Bireyler geline aşamadaki sürekli değişimi ve bu kapsamda özellikle bilgi çağının imkânlarını takip etmekte zorlanmakta ve böylelikle sürekli yenilenen sistemlerin kurduğu ağların dışına itilmektedir. Kapitalizmle birlikte bir bolluk toplumu doğmuştur. Fakat bu bolluk toplumu yeni kıtlıkların oluşması demektir. Lefebvre'nin örneğine göre, dünya da eskisi kadar ekmek kıtlığı yaşanmıyor olabilir, ya da sadece belirli bölgelerde ekmek kıtlığı vardır. Fakat özellikle ileri sanayi ülkelerinde mekân kıtlığının oldukça fazla yaşandığı gözle görülür bir gerçektir.

Farklı bir deyişle genel olarak klasik kuramlardan olan evrimci modele yönelik eleştirileri şu şekilde bir araya toplayabilmek mümkündür. Evrimci modelin önemli ölçüde eleştirilme sebeplerinden biri bütün toplumları bir tutarak, hepsinin benzer aşamalardan geçerek, benzer şekilde gelişeceğini iddia etmesinden kaynaklanır. Model etnosentik ve Avrupa merkezci yaklaşımdır. Modelin iddia ettiği üzere Batıda gelişme üç aşamada, teolojik, metafizik ve pozitivist olarak gerçekleşse de bu durum Hristiyan Avrupa'ya özgü bir durumdur. Tüm toplumlara mal edilmesi yanlıştır. Modern toplumların modernleşme için öngördüğü koşulların, diğer bütün toplumlar içinde geçeli kabul edilmesi beklenemez. Toplumsal değişmeden memnun kalmayan bir takım kesimler eskiye dönme arayışı içinde olabilir, fakat imkanlar dahilinde daha ileriye dönük yaşamak isteyenler arasında çatışma yaşanması bu durumda muhtemel olacaktır. “Doğrusal ilerleme teorisi” sosyal değişmeye sınırlar koymakta ve hapsedmektedir. Marks da evrimci modelin durağan anlayışını yadırgamıştır ve kabullenmemiştir. Ona göre sınıfsal çatışmalar tarihe ışık tutabilmek adına gereklidir. Weber'in geleneksel-modern ikililiği fikri dışında önerdiği bir model yoktur. Toplumlar kendi niteliklerini yansıtan durumlara göre değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak aksini iddia edemeyeceğimiz bir gerçeklik varsa o da, gelişimin ve değişimin kaçınılmaz olduğudur. Bu değişim modernitenin öngörülerini sürekli aşındıran dinamikler yaratmaktadır. Esasen, her sistemin girdi ve çıktıları vardır. Bunlardan bazıları sistemin dengesini ve istikrarını bozabilmekte, bazı girdiler ise sistemin tümünden değişmesine neden olabilmektedir. Böyle durumlarda sistem eski dengesine dönmek yerine yeni özellikler taşıyan bir sisteme dönüşmektedir. Bir sistem hangi sistem olursa olsun dört dörtlük işleyecek ve bütünüyle mutlu edebilecektir diye bir yargıya varmak hayli güçtür. Çünkü her sistemin temelinde insan vardır ve yapısı itibariyle değişkendir. İnsanın olduğu her yerde eşitsizlikler, mücadele ve güç savaşları olacaktır.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, A. (2004). *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Akay, A. (2010). *Postmodernizmin ABC'si*, Say Yayınları, İstanbul.
- Ata, B. (ed.), (2010). *Bilim Teknoloji ve Sosyal Değişme*, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara.
- Aslantürk, Z. ve Amman, T. (2013). *Sosyoloji Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Aslan, S. ve Yılmaz, A. (2001). “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:2/2, 93-108.
- Bal, M. (2015). “Postmodernizmin Düşünce ve Sanat Dünyasında Tanımı”, *Mavi Atlas Dergisi*, Cilt:4, 120-135.
- Bayazıt, Z. D. (2017). *Postmodern Tüketim ve Moda Satın Alma Davranışı: Türk Moda Tüketicilerine Yönelik Bir Araştırma*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Berktaş, H. (2018). *Batı Sol Türkiye Söyleşiler*, Kopernik Kitap, İstanbul.
- Best, S. ve Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori Eleştirel Soruşturamalar*, (çev: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Boas, F. (2017). *Antropoloji ve Modern Yaşam* (çev: Deniz Uludağ), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Bozkurt, V. (2017). *Değişen Dünyada Sosyoloji Temelleri Kavramlar Kurumlar*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Çağlar, N. O. (2008). “Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Üniversitesi*, C: 13/3, 369-386.
- Çakır, S. (2011). “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:24, 129-142.
- Çelikoğlu, Ö. İ. (2011). “Habermas’ın Modernite Savunusu: Eleştirel Bir Okuma”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:11 Sayı:3, 239-258).
- Çetin, E. (2013). *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Çubukçu, İ.M. (1999). *Küreselleşme Süreci İçinde Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Doğan, İ. (2000). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Doğan, İ. (2002). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Pegem Yayıncılık, Ankara.

- Duman, Z.M. (2008). *Türkiye’de Modernleşme ve Liberal Muhafazakar Siyaset (Turgut Özal’ın Politikaları Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Durning, A. (1992). *Tüketim Toplumu ve Dünya’nın Geleceği*, (çev: Sinem Çağlayan), Tübitak Tema Yayınları, Washington D.C.
- Eğribel, E. ve Özcan, U. (ed.), (2011). *Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Değişme*, Kitabevi Sosyoloji Dizisi: 12, İstanbul.
- Eisenstadt, N. S. (2007). *Modernleşme, Başkaldırı ve Değişim*, (çev: Ufuk Çoşkun), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Elias, N. (2016). *Sosyoloji Nedir?*, (çev: Oktay Değirmenci), Olvido Kitap, İstanbul.
- Erkal, E. M. (2006). *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, Der Yayınları, İstanbul.
- Erkilet, A. (2007). *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları Sorokin, Parsons, Dahrendorf, Merton*, Hece Yayınları, Ankara.
- Erol, N. (2011). “Toplumsal Değişme ve Eğitim: “Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar”, *Akademik Bakış*, Cilt:5/9, 109-121.
- Erol, N. (2010). “Küreselleşme Sürecinde Örgütleri Yeniden Düşünmek”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:4/7, 79-89.
- Eroğlu, Ö. H. (2016). “Foucault’nun İktidarları”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 49/2, 39-54.
- Eskicumalı, A. (2003). “Eğitim ve Sosyal Değişme: Türkiye’nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü”, *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, Cilt:19/2, 109-128.
- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (çev: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Feldman, F. (2012). *Etik Nedir?*, (çev: Ferit Burak Aydar), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Fırıncioğulları, S. (2018). “Modernizme Çok Yönlü Bir Eleştiri ve Frankfurt Okulu”, *Karadeniz Dergisi*, Sayı: 37, 49-59.
- Fitcher, J. (2004). *Sosyoloji Nedir?*, (çev: Nilgün Çelebi), Anı Yayıncılık, Ankara.
- Fitcher, H. J. (2016). *Sosyoloji Nedir?*, (çev: Nilgün Çelebi), Anı Yayıncılık, Ankara.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. ve Sutton, W. P., (2016). *Sosyolojide Temel Kavramlar*, (çev: Ali Esgin), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Güler, K. ve Arıtürk, M. (2014). “Teknoloji Çağında Rasyonalite, Deneyim ve Bilgi: Sorunlar ve Eleştiriler”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Feksefe Dergisi*, Sayı:22, 114-128.

- Gümüş, S. (2015). *Modernizm ve Postmodernizm Edebiyatın Dünü ve Yarını*, Can Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul.
- İlhan, S. (2007). “Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık ve Ahlakilik Söylemlerinin Sahiciliği Üzerine”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt17/2, 283-306.
- İlter, T. (2006). “Modernizm, Postmodernizm, Postkolonyalizm: Ben- Öteki İlişkileri ve Etnosantrizm”, *Küresel İletişim Dergisi*, Sayı: 1, 1-14.
- İnancık, H. (2018). *Rönesans Avrupası ve Türkiye'nin Özdeşleşme Süreci*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Karaduman, S. (2010). “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, *Journal of Yaşar University*, Cilt: 17/5, 2886-2899.
- Karahan, N. (der.), (2018). “Stres Sizi Tüketmesin”, *Psychologies Dergisi*, Sayı: 10, 57.
- Kaya, M. (2012). “Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları”, *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt: 2 Sayı:4, 111-131.
- Kineşçi, E. (2017). “Düşünsel Sosyoloji Açısından Zygmunt Bauman Sosyolojisi”, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:19/33, 61-70.
- Kongar, E. (2017). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kocadaş, B. (2016). *Toplum Toplumsal Yapı ve Kurumlar*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Koçak, H. (2016). “Teknoloji ve Toplumsal Değişme”, *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı*, Cilt: 4/44, 37-42).
- Kumar, K. (2004). *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (çev: Mehmet Küçük), Dost Kitabevi, Ankara.
- Küçük, M. (der.), (2011). *Modernite versus Postmodernite*, Say Yayınları, İstanbul.
- McChesney, W. R. ve Wood, M. E. ve Foster, B. J (ed.), (2003). *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi*, (çev: Nil Senem Çınga, Eran Baltacı, Özge Yalçın), Epos Yayınları, Ankara.
- Mendras, H. (2008). *Sosyolojinin İlkeleri*, (çev: Buket Yılmaz), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Nişancı, Ş. ve Çaylak, A. (2010). “Medeniyet ve Kùltürler Arası İlişkide Anti Pozitivist ve Diyalojik Yeni Paradigma Arayışı”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:7 Sayı:13, 224-236.
- Okumuş, E. (2009). “Toplumsal Değişme ve Din”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: IIX/30, 323-347.
- Odabaşı, Y. (2017). *Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma*, Aura Kitapları, 2017’nci
- Özbolat, A. (2015). *Kapitalizme Eklemlenme Dindar Orta Sınıfta Tüketim Kültürü*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Özkalp, E. (2016). *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Palabıyık, A. (2011). “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “Habitus”, “Sermaye”, ve “Alan” Üzerine”, *Muş Alpaslan Üniversitesi Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt:16 Sayı 61-62, 121-141).
- Poloma, M. M. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (çev: Hayriye Erbaş), Palme Yayıncılık, Ankara.
- Rivtort, P. (2017). *Sosyolojiye Giriş Dersleri*, (çev: Ertuğrul Cenk Gürçan), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Serdar, K.M. (2015). *Postmodern Kimliğin İnşasında Televizyon Reklamlarının Etkisi*, Kum Saati Yayınları, İzmir.
- Sezal, İ. (ed.), (2010). *Sosyolojiye Giriş*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Sezer, B. (2011). *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, Kitabevi Sosyoloji Dizisi:5, İstanbul.
- Smith, D.A. (2011). *Toplumsal Değişme Anlayışı*, (çev: Ülgen Oskay), Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Solmaz, B. (2011). “Modernlik ve Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 32, 35-58.
- Şallı, A. (2017). “Modernlik, Gelenek ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi”, *Kırıkkala İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Cilt2: Sayı:4, 56-82.
- Tanilli, S. (2010). *Uygarlık Tarihi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Tezcan, M. (2012). *Sosyolojiye Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Tolan, B. (2005). *Sosyoloji*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Tokgöz, E. (2003). *Toplumsal Değişme ve Eğitim Etkileşimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Tuna, M., Şen, H. ve Durdu, Z. (2015). *Modern Toplumun İnşası (Tarihsel ve Sosyolojik Bir Perspektif)*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Turner, S. B. (2014). *Klasik Sosyoloji*, (çev: İdil Çetin), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Ünsaldı, L. ve Geçgin, E. (2013). *Sosyoloji Tarihi Dünyada ve Türkiye’de*, Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Yazıcı, M. (2014). “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, *Sosyal BilimlerDergisi*, Cilt24/11, 209-223.
- Yıldırım, A. (2013). “Ziya Gökalp’te Toplumsal Değişme: “Kültür, Uygarlık Tezi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:5 Sayı:9, 1-20.
- Zencirkıran, M. (ed.), (2016). *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Wallace, A. R. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, (çev: Leyla Elburuz, M. Rami Ayas), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- WEB_1 (2018). <http://www.turkcebilgi.com/breton> (13.03.2018).

ÖZGEÇMİŞ

1992 yılı Trabzon doğumludur. İlk ve ortaöğrenimini Cudibey İlköğretim Okulu'nda okuduktan sonra Yunus Emre Lisesinden mezun olmuştur. Lise eğitimini bitirdikten sonra 2015 yılında Avrasya Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünden mezun olmuştur. 2019 yılında Avrasya Üniversitesi Halkla İlişkiler Bilim Dalında yapmış olduğu yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır.

